

Πανεπιστήμιο Πειραιώς
Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς και
Ευρωπαϊκές Σπουδές**

Διπλωματική Εργασία:

**Η εργαλειακή χρήση της Μεγάλης Ιδέας
ως μέσο εσωτερικής νομιμοποίησης για
την Ελληνική Υψηλή Στρατηγική της
Περιόδου 1897-1909**

Παναγιώτης Κουτρουμάνος του Χρήστου

Πειραιάς, 2017

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς την αμέριστη συμπαράσταση των οικείων μου. Πρωτίστως, ευχαριστώ την οικογένειά μου για την συνολική ηθική και ψυχολογική στήριξή της κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Ομοίως, ευχαριστώ το φιλικό μου περιβάλλον για την κατανόηση και στήριξη, αλλά και τους συμφοιτητές μου για την αγαστή συμπόρευση σε αυτό το σημαντικό ταξίδι γνώσης.

Φυσικά, ευχαριστίες αρμόζουν σε όλο το Διοικητικό και Διδακτικό προσωπικό του ΠΜΣ και, ιδιαίτερα, στον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Τσιριγώτη, για την υπομονή και επιμονή που επέδειξε ώστε να εξασφαλιστεί το ακαδημαϊκό επίπεδο που αρμόζει σε ένα έργο αναφορικά με τα υψηλά νοήματα της Μεγάλης Ιδέας. Επίσης, δεν θα μπορούσα να παραλείψω να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες Καθηγητές, κ. Ήφαιστο και κ. Παπασωτηρίου, των οποίων η συνδρομή ήταν αποφασιστικής σημασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε ένα εν κρυπτώ αναπτυσσόμενο εθνικό όραμα από την εποχή ακόμα της πτώσης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ανάμεσα στους Ελληνικούς πληθυσμούς. Η δημιουργία του σύγχρονου Ελληνικού κράτους, με την απελευθέρωση μέσω της Επανάστασης του 1821 ενός μικρού στην αρχή μέρους των ιστορικά ελληνικών εδαφών, έδωσε βάση στη μετουσίωσή της σε ένα σαφές πολιτικό αφήγημα. Στην παρούσα εργασία αναπτύσσεται η ιστορία της εργαλειακής χρήσης της Μεγάλης Ιδέας, τόσο κατά την εκτενή περίοδο από την Οθωμανοκρατία έως τον «ατυχή» Ελληνοτουρκικό πόλεμο, όσο και κατά τη βασική περίοδο μελέτης, ανάμεσα στον προαναφερθέν πόλεμο και το Κίνημα στο Γουδί. Η εκτενής ανάλυση της χρήσης της Μεγάλης Ιδέας από τις πολιτικές δυνάμεις κατά τη χάραξη Υψηλής Στρατηγικής οδηγεί σε έναν βασικό διαχωρισμό των τρόπων αυτής της χρήσης ανάμεσα στη μικροπολιτική εκμετάλλευση της Μεγάλης Ιδέας για να νομιμοποιηθούν οι όποιες πολιτικές αποφάσεις και στην μετουσίωσή της σε βασικό πυλώνα της Εθνικής στρατηγικής, γύρω από τον οποίον χιτίζονταν οι επιμέρους κρατικές πολιτικές.

Λέξεις Κλειδιά: Υψηλή Στρατηγική, Μεγάλη Ιδέα, Ανατολικό Ζήτημα, Κρητικό Ζήτημα

ABSTRACT

The Great Idea was a growing national vision since the times of the fall of the Byzantine Empire among the Greek populations. The creation of the modern Greek state, thanks to the liberation through the Revolution of 1821 of a small, in the beginning, part of the historically Greek lands, gave the basis for its transformation into a clear political narrative. In this paper, the history of the instrumental use of the Great Idea is being developed, both in the long period from the Ottoman domination to the "unfortunate" Greek-Turkish war and during the basic study period, between the aforementioned war and the Movement in Goudi. The extensive analysis of the use of the Great Idea by the political powers in the development of Grand Strategies leads to a basic separation of the ways of this use between the small-scale exploitation of the Great Idea as a legitimization tool for various political decisions and its recognition as a pillar of the National Strategy, around which individual state policies were built.

Keywords: Grand Strategy, Great Idea, Eastern Question, Cretan Question

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	i
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	ii
ABSTRACT	ii
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – Εισαγωγή: Μελέτη, Έρευνα, Ανάλυση	1
1.1 Μελετώντας τη Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία	1
1.2 Σκοπός της Εργασίας	2
1.3 Διάρθρωση Εργασίας	2
1.4 Θεωρητική Προσέγγιση	3
1.4.1 <i>Θεωρία Διεθνών Σχέσεων</i>	3
1.4.2 <i>Ερευνητικά ερωτήματα</i>	6
Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Η Μεγάλη Ιδέα και το Νέο Ελληνικό Κράτος	9
2.1 Η έννοια και η ιστορία της Μεγάλης Ιδέας	9
2.1.1 <i>Η συνέχεια του Ελληνικού Έθνους</i>	9
2.1.2 <i>Προεπαναστατικές ζυμώσεις στο πλαίσιο της Μεγάλης Ιδέας</i>	10
2.1.3 <i>Το Ελληνικό πνεύμα υπό τον Τουρκικό ζυγό</i>	13
2.2 Η Μεγάλη Ιδέα και η Ελληνική Επανάσταση του 1821	15
2.2.1 <i>Η διεθνής συγκυρία ως μέσο της Μεγάλης Ιδέας</i>	15
2.2.2 <i>Φιλική Εταιρία – Η προετοιμασία της Επανάστασης</i>	17
2.2.3 <i>Η εσωτερική και εξωτερική πολιτική της Επανάστασης του 1821</i>	18
2.3 Η Μεγάλη Ιδέα μετά την Επανάσταση	20
2.3.1 <i>Η περίοδος της αντιβασιλείας και της βασιλείας του Όθωνα</i>	20
2.3.2 <i>Ο Κριμαϊκός Πόλεμος υπό το πρίσμα της Μεγάλης Ιδέας</i>	24
2.3.3 <i>Η πτώση του Όθωνα</i>	26
2.3.4 <i>Η δεκαετία της πολιτικής αστάθειας 1865-1875</i>	27
2.3.5 <i>Η πορεία προς την μεγάλη ήττα του 1897</i>	28
2.3.6 <i>Η αναζωπύρωση της Μεγάλης Ιδέας</i>	31
2.4 Οι πολιτικές δυνάμεις του Ελληνισμού και η Μεγάλη Ιδέα	32
2.4.1 <i>Φιλική εταιρία και Φιλικοί</i>	32
2.4.2 <i>Ιωάννης Καποδίστριας, ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας</i>	32

2.4.3	<i>Τα πρώτα πολιτικά κόμματα του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους</i>	34
2.4.4	<i>Ο Βασιλεύς των Ελλήνων Γεώργιος ο Α΄</i>	35
2.4.5	<i>Νεωτερικό και Εθνικό κόμμα</i>	35
2.5	Συμπεράσματα Κεφαλαίου	36
	Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	37
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – Η Μεγάλη Ιδέα μετά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο	40
3.1	Εισαγωγή	40
3.2	Ιστορική και πολιτική ανασκόπηση περιόδου	41
3.2.1	<i>Το Κρητικό Ζήτημα ως ιστορική αφορμή του Ελληνοτουρκικού Πολέμου</i>	41
3.2.2	<i>Το Κρητικό Ζήτημα μετά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897</i>	45
3.2.3	<i>Τα γεγονότα και το πολιτικό υπόβαθρο του Ελληνοτουρκικού Πολέμου</i>	48
3.2.4	<i>Η πολιτική ανάδειξη του Θεοτόκη</i>	51
3.2.5	<i>Μακεδονικός Αγώνας</i>	53
3.2.6	<i>Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος και η δράση του Στρατιωτικού Συνδέσμου</i>	56
3.2.7	<i>Κίνημα στο Γουδί</i>	57
3.3	Σύνδεση ιστορικών στοιχείων της περιόδου με τη Μεγάλη Ιδέα	59
3.4	Συμπεράσματα Κεφαλαίου	64
	Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	65
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – Επίλογος	67
4.1	Ανάλυση ερευνητικών ερωτημάτων	67
4.2	Συνολικά βασικά συμπεράσματα εργασίας	71
4.3	Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα	73
	Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	74
	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	75

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – Εισαγωγή: Μελέτη, Έρευνα, Ανάλυση

1.1 Μελετώντας τη Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Η μελέτη της Ιστορίας του νεότερου Ελληνισμού, όπως αυτός μετουσιώνεται μέσα από την σύσταση του νέου Ελληνικού κράτους, αποτελεί μια πολυσύνθετη δοκιμασία επειδή περιλαμβάνει τη μελέτη των πολυπαραγοντικών εκείνων αιτιών της ευρύτερης παγκόσμιας μετάλλαξης των κοινωνιών και των οικονομιών, καθώς και τη μελέτη της ευρύτερης ιστορίας του Ελληνισμού, όπως αυτή ενοποιήθηκε από τον Παπαρρηγόπουλο¹ και άλλους ιστορικούς.

Διαφαίνεται επομένως ότι η κατανόηση οποιασδήποτε πτυχής της νέας Ελληνικής ιστορίας περνάει πάντα μέσα από τη μελέτη της πρότερης Ελληνικής ιστορίας, καθώς μέσα από αυτή αντλήθηκαν τα στοιχεία εκείνα που βοήθησαν στη δημιουργία του εθνικού αφηγήματος του σύγχρονου Ελληνισμού, βάσει των επιταγών ενός διαρκώς μεταλλασσόμενου κόσμου, μέσα από την ανάδειξη της αστικής τάξης. Αυτή η ανάδειξη της αστικής τάξης βασίστηκε εν πολλοίς στη δημιουργία μιας εθνικής συνείδησης, ως όχημα της ταυτότητας των αγροτικών πληθυσμών κατά τη μετάβασή τους προς τα βιομηχανοποιημένα αστικά κέντρα².

Πράγματι, ο 18^{ος} και ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκαν από μια μοναδική μεταβολή των κοινωνικών και πολιτικών δομών ανά την υφήλιο και ιδιαίτερα στον Δυτικό κόσμο. Επαναστάσεις, όπως η Γαλλική, η Αμερικάνικη και η Ελληνική έφεραν τις νέες ιδέες του Φιλελευθερισμού και του Διαφωτισμού και προήγαγαν την αυτοδιάθεση των λαών από κατακτητές, επικυρίαρχους, αποικιοκράτες, αυταρχικά και μοναρχικά καθεστώτα, με βασικό όχημα, την έννοια του έθνους, ως συνδεδεμένου κρίκου. Ταυτόχρονα, η Βιομηχανική Επανάσταση διαμόρφωνε νέες τάξεις, δημιουργώντας νέους πόλους εξουσίας, όπως οι βιομήχανοι και οι διανοούμενοι, σε αντικατάσταση των γαιοκτημόνων και των ευγενών, οι οποίοι και αποτελούσαν τις ανώτερες τάξεις της μέχρι τότε κατάστασης.

¹ Το έργο του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου περιλαμβάνεται σε 17 τόμους στην τελευταία έκδοσή του στην Νεοελληνική Γλώσσα και μελετάει την ιστορία του Ελληνισμού από τα πρότερα ιστορικά χρόνια, μέχρι και τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους.

² Κατά τον Gellner (1925-1995) ο εθνικισμός και γενικότερα το έθνος ως ιδέα υπήρξαν κατασκευάσματα αναγκαία για τη διαχείριση των νέων κοινωνικών δομών εντός των πόλεων κατά τη βιομηχανική επανάσταση.

1.2 Σκοπός της Εργασίας

Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να αναδείξει την συμβολή της έννοιας της «Μεγάλης Ιδέας» στην διεξαγωγή της πολιτικής κατά τα έντονα πολιτικά χρόνια της περιόδου μετά την αρνητική κατάληξη του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897 και μέχρι το Κίνημα στο Γουδί το 1909. Η Μεγάλη Ιδέα αντιμετωπίστηκε πολλές φορές απλά ως πολιτικό τέχνασμα των πρώτων εμπνευστών της και ως εργαλειακό επιχείρημα για τις πολιτικές τους. Όμως, περιέκλειε και ενσωμάτωνε ιδέες και επιδιώξεις των ευρύτερων Ελληνικών πληθυσμών, οι οποίες εκτεινόταν από τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας μέχρι και τους μεταεπαναστατικούς χρόνους. Αυτές ήταν ιδέες που κυοφορούνταν στις κοινωνίες και στις συζητήσεις όλου του Ελληνισμού, με κορμό την επιθυμία να αποτελέσουν μέρος μιας αυτεξούσιας κρατικής οντότητας στη βάση των ιστορικών χαρακτηριστικών του Ελληνισμού (κοινή γλώσσα, πολιτισμός, θρησκεία και παράδοση). Ιδέες που διέφευγαν των προσωρινών πολιτικών καριέρων των πρώτων μεταεπαναστατικών πολιτικών σχηματισμών και προσώπων.

Για τους παραπάνω λόγους, η προσέγγιση της μελέτης της Μεγάλης Ιδέας δεν μπορεί να γίνει μόνο από μια σκοπιά ανάλυσης πολιτικών διαστάσεων. Κρίνεται αναγκαία και η ιστορική πλευρά, καθώς, όπως γίνεται αντιληπτό, ξεφεύγει από τα στενά όρια του πολιτικού αλυτρωτισμού. Επομένως, αρχικά θα επιχειρηθεί μια πρότερη ιστορική προσέγγιση, η οποία θα δώσει τις βάσεις για την δημιουργία του αφηγήματος της Μεγάλης Ιδέας, καθώς και θα παρουσιάσει την εξέλιξή της, συνυφασμένη όπως είναι με την εξέλιξη του νέου Ελληνικού Κράτους. Μόνο αφού ολοκληρωθεί αυτή η παρουσίαση μπορεί να γίνει μια σφαιρική μελέτη των πολιτικών κινήσεων και κινημάτων της περιόδου ενδιαφέροντος υπό την σφαιρική οπτική της έννοιας της Μεγάλης Ιδέας.

1.3 Διάρθρωση Εργασίας

Η διάρθρωση της εργασίας περιλαμβάνει δύο βασικά μέρη, τα οποία ακολουθούν το πρώτο αυτό εισαγωγικό κεφάλαιο, στο οποίο επιχειρείται να αποδοθεί μια πρώτη θεωρητική βάση πάνω στην οποία θα αναλυθούν και μελετηθούν τα ευρήματα των επομένων κεφαλαίων. Το πρώτο μέρος αφορά την

καθαρά ιστορική αποτύπωση μιας ευρύτερης περιόδου στην οποία αναδείχθηκε η Μεγάλη Ιδέα ως μια συλλογική αξίωση του Ελληνισμού, από την έναρξή της, δηλαδή αμέσως μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, έως και λίγο πριν την περίοδο που εξετάζεται στην παρούσα εργασία. Θα αποτυπωθούν τα γεγονότα και οι καταστάσεις εκείνες που οδήγησαν στη δημιουργία της Μεγάλης Ιδέας καθώς επίσης και τα γεγονότα και οι καταστάσεις που σχετίζονται με την ανακήρυξή της σε πρωταρχικό πολιτικό αφήγημα, τόσο για την εξωτερική, όσο και την εσωτερική πολιτική της χώρας. Όλα τα γεγονότα, καθώς και μια σύντομη παρουσίαση των πολιτικών πρωταγωνιστών της περιόδου αυτής, θα γίνουν μέσα από την σκοπιά της συσχέτισής τους με τη Μεγάλη Ιδέα, όχι ως απλή ιστορική αναφορά.

Το δεύτερο μέρος αφορά την αποτύπωση της πολιτικής κατάστασης πριν και μετά το πέρας του Ελληνοτουρκικού Πολέμου και των συνεπειών των μέχρι τότε πολιτικών των ηγεσιών του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους υπό το πρίσμα της Μεγάλης Ιδέας, καθώς και την ανάλυση των πολιτικών αυτών, σχετικά με την εργαλειακή χρήση της Μεγάλης Ιδέας. Στο μέρος αυτό θα γίνει ουσιαστικά και η ιστορική αποτύπωση των γεγονότων της περιόδου ενδιαφέροντος, δηλαδή τα χρόνια ανάμεσα στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 και το Κίνημα στο Γουδί

Τέλος, ως επίλογος θα γίνει μια παράθεση των συμπερασμάτων που προκύπτουν από τη μελέτη των στοιχείων και των αναλύσεων της εργασίας, θα επιχειρηθεί να αποδοθεί μια γενικότερη ερμηνεία και σύνδεση των γεγονότων εκείνων με το σήμερα και εν γένει με την πολιτική παγκοσμίως και διαχρονικά και, εν τέλει, θα προταθούν σημεία ενδιαφέροντος για περαιτέρω μελλοντικές έρευνες πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα.

1.4 Θεωρητική Προσέγγιση

1.4.1 Θεωρία Διεθνών Σχέσεων

Το παράδειγμα του νέου Ελληνικού Κράτους, όπως εκείνο διαμορφώθηκε μέσα από τις πολλαπλές εδαφικές προσαρτήσεις³ τον πρώτο αιώνα της ύπαρξής του, είναι ένα πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα της φιλοσοφίας του ρεαλισμού, σε ότι αφορά τις διεθνείς σχέσεις.

³ Ιόνια νησιά, 1863; Θεσσαλία, 1878; Ήπειρος, Μακεδονία, Κρήτη, νησιά Αν. Αιγαίου, 1913; Δυτική Θράκη, 1923

Ο ρεαλισμός έχει ως βάση την παραδοχή πως οι διεθνείς σχέσεις αφορούν κράτη τα οποία λειτουργούν με απώτερο σκοπό την δική τους ασφάλεια και ευημερία, γεγονός που οδηγεί τη μελέτη των διεθνών σχέσεων να αποτελεί μια μελέτη του αγώνα των κρατών να υπερισχύσουν το καθένα έναντι του άλλου. Εν τέλει, σύμφωνα με τον Morgenthau, ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς του ρεαλισμού, «η διεθνής πολιτική είναι, όπως κάθε άλλου είδους πολιτική, μια διαμάχη για ισχύ».⁴

Ο Mearsheimer, στο έργο του «Η τραγωδία των πολιτικών των Μεγάλων Δυνάμεων»⁵, θεωρεί πως ο επιθετικός ρεαλισμός είναι τόσο εμπεδωμένος στο οικοδόμημα των διεθνών σχέσεων, ώστε να θεωρεί πως η σημερινή ισορροπία των Μεγάλων Δυνάμεων, των κρατών δηλαδή που κατέχουν την πλειονότητα των εδαφικών, στρατιωτικών ή και οικονομικών εκείνων πόρων που τους επιτρέπει να εποφθαμιούν περιφερειακή ή παγκόσμια ηγεμονία, δεν είναι παρά μια εύθραυστη κατάσταση που όμοια της έχει και κατά το παρελθόν περάσει ο κόσμος⁶. Αυτή η απαισιόδοξη βεβαιότητα του Mearsheimer βρίσκει, όπως θα γίνει κατανοητό στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας, πεδίο εφαρμογής στην περίοδο από την απαρχή του νέου ελληνικού κράτους, μέχρι και την εξεταζόμενη περίοδο, μέσα από τις πολλαπλές διαμάχες των Ευρωπαϊκών Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, τόσο μεταξύ τους, όσο και περιφερειακά.

Άλλωστε, αυτή η ρητορική συμφωνεί και με την κατηγοριοποίηση των αιτιών των πολέμων από τον Waltz⁷, ειδικά ως προς την τρίτη «εικόνα» του⁸, το διεθνές σύστημα. Σύμφωνα με τον Waltz, η οργανωτική αρχή του συστήματος, που είναι η διεθνής αναρχία - απουσία παγκόσμιας κυβέρνησης οδηγεί τα κράτη στην αναζήτηση συντελεστών ισχύος για την ασφάλεια τους. Στη μελέτη της Μεγάλης Ιδέας οι δύο πρώτες «εικόνες» του Waltz είναι εκείνες που έχουν ενδιαφέρον: η ανάγκη μεμονωμένων ατόμων να αναδειχθούν και να συντηρηθούν στην εξουσία, μέσα από τη δημιουργία ή τον υποδαυλισμό εντάσεων έως το επίπεδο της πολεμικής σύρραξης, καθώς και (δεύτερη «εικόνα») η ίδια λογική και φιλοσοφία της πρώτης

⁴ Από την ανάρτηση στην διαδικτυακή Εγκυκλοπαίδεια της Φιλοσοφίας του Stanford "Political Realism in International Relations" (έκδοση 2017).

⁵ Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of the Great Power Politics*, USA, Norton and Company Inc.

⁶ Στην εισαγωγή του βιβλίου του, ο Mearsheimer δηλώνει πως θεωρεί ότι όσο περισσότεροι «πόλοι» διεθνούς ηγεμονίας υφίστανται, τόσο πιο επιρρεπές είναι το διεθνές σύστημα στον πόλεμο (σελ.20).

⁷ Waltz, K. (2001) *Man, the State, and the War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press

⁸ Ο Kenneth Waltz αναλύει τα αίτια του πολέμου σε τρία επίπεδα τα οποία αποκαλεί εικόνες: Πρώτη εικόνα - Διεθνής σύγκρουση και ανθρώπινη συμπεριφορά (Κεφ 2ο; σελ.16), Δεύτερη εικόνα - Διεθνής σύγκρουση και η εσωτερική δομή των κρατών (Κεφ. 4ο; σελ.80), Τρίτη εικόνα - Διεθνής σύγκρουση και διεθνής αναρχία (Κεφ. 6ο; σελ.159)

«εικόνας» σε επίπεδο κρατών, όπως αυτά καλούνται να αποτυπώσουν ένα εθνικό συλλογικό υποσυνείδητο.

Οι παραπάνω δύο θεωρήσεις (του Mearsheimer περί ευαίσθητων ισορροπιών σε ένα πολυπολωτικό διεθνές περιβάλλον και του Waltz περί αιτιών πολέμου και στα τρία επίπεδα) εξηγούν σε μεγάλο βαθμό τις ενέργειες και τις στρατηγικές Ελλήνων και Ξένων, προσώπων και κρατών, κατά την ευρύτερη εξεταζόμενη περίοδο, αλλά και τη σημασία της Μεγάλης Ιδέας ως αφηγήματος στον ευρύτερο αυτό διεθνή στίβο για την απόκτηση και διατήρηση ισχύος.

Μένοντας στο ζήτημα του ρεαλισμού ως βασική ιδέα για τη μελέτη της Μεγάλης Ιδέας, τόσο στα στενά πλαίσια της Ελληνικής πολιτικής σκηνής, όσο και στην πορεία των διεθνών σχέσεων της, πρέπει να επιχειρηθεί μια περαιτέρω εξήγηση της γενικότερης θεωρίας, κυρίως μέσα από την αποτύπωση ορισμένων βασικών χαρακτηριστικών της, μέσα από τις έξι βασικές αρχές της, όπως αποδόθηκαν από έναν από τους βασικούς θεωρητικούς του ρεαλισμού, τον Hans Morgenthau (1904-1980)⁹:

- Η πολιτική κατά τον ρεαλισμό διεξάγεται με βάση αντικειμενικούς νόμους, οι οποίοι όμως έχουν τις ρίζες τους στην ανθρώπινη φύση.
- Το συμφέρον ορίζεται πρακτικά ως μέσο αντίληψης και οριοθέτησης της έννοιας της εξουσίας, ενώ, εν συνεχεία, η έννοια της διεθνούς εξουσίας είναι που καθορίζει τη διεξαγωγή της διεθνούς πολιτικής.
- Το περιβάλλον μέσα στο οποίο ασκείται η εξουσία είναι ο καθοριστικός παράγοντας της μορφής και της φύσης αυτής, όμως το συμφέρον παραμένει το βασικό εννοιολογικό όχημα.
- Η επιβολή μιας καθολικά ηθικής αρχής δεν μπορεί να κριθεί εφαρμοστέα εάν δεν υπάρξει συνυπολογισμός, πρωτίτερα, των πολιτικών συνεπειών της επιβολής της αυτής.
- Ηθική γλώσσα χρησιμοποιείται από τα κράτη κατά τη διαμόρφωση της πολιτικής τους, όπως υποδεικνύει το συμφέρον τους.
- Η μελέτη των διεθνών σχέσεων, μέσα από την ρεαλιστική θεωρία, είναι διαδικασία επιστημονική.

Η θεωρία του ρεαλισμού προσφέρει ένα σημαντικό θεωρητικό υπόβαθρο για να προχωρήσει η μελέτη της ιστορικής συνέχειας του Ελληνισμού πριν και μετά την

⁹ Οι 6 βασικές αυτές αρχές δεν βρίσκονταν στην πρώτη έκδοση του βιβλίου *Politics among Nations*, αλλά η παλαιότερη αναφορά τους ανιχνεύεται στην πέμπτη έκδοσή του (1978; pp.4-15).

επανάσταση, ώστε να αποτυπωθεί σαφέστερα το ιστορικό σκηνικό πάνω στο οποίο εξυφάνθηκε η Μεγάλη Ιδέα και να συνδεθεί αιτιολογικά και ως όχημά της με την υψηλή πολιτική της Ελλάδας κατά τις αρχές του 20ού αιώνα.

1.4.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Κατά την συγγραφή της παρούσας εργασίας γίνεται προσπάθεια να συνδεθούν τα ιστορικά γεγονότα και τα δεδομένα που μπορεί να προσφέρει η μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας με τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, ώστε να αποτυπωθεί με το βέλτιστο δυνατό τρόπο η διασύνδεση της έννοιας της Μεγάλης Ιδέας, ενός πολιτικού όρου με πολλαπλές ερμηνείες και χρήσεις, ανάλογα με το χαρακτήρα των πολιτικών που την εργαλειοποίησαν ή την υπηρέτησαν, και στις σημαντικές προεκτάσεις της στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική. Προεκτάσεις που προκύπτουν από την ευρύτερη πολιτική στρατηγική των πρωταγωνιστών του πολιτικού βίου του νέου Ελληνικού Κράτους κατά τη δεκαετία ανάμεσα στον «ατυχή πόλεμο» του 1897 και το Κίνημα στο Γουδί¹⁰ μια δεκαετία που υπήρξε καταλυτική, τόσο για τον διπλασιασμό σχεδόν της ελληνικής Επικράτειας, όσο και για τα γεγονότα του Εθνικού Διχασμού και της Μικρασιατικής Καταστροφής, αλλά και πριν από αυτήν, στο κατάλληλο βάθος χρόνου που θα επιτρέψει την καλύτερη κατανόηση των περιστάσεων και πολιτικών συμπεριφορών.

Για να επιτευχθεί αυτή η διασύνδεση, θα πρέπει κατά την περιγραφή και παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων, ως φορέων της πληροφόρησης για την υψηλή στρατηγική των πολιτικών στην Ελλάδα να απαντηθούν μια σειρά ερωτημάτων, τα οποία ενέχουν στοιχεία της θεωρίας Διεθνών Σχέσεων. Συγκεκριμένα:

- *«Κριτήρια προσδιορισμού και διαμόρφωσης της υψηλής στρατηγικής*
- *Πολιτικοστρατηγικές ενέργειες ενός κράτους απέναντι σε περιορισμούς και ευκαιρίες λόγω της δομής του διεθνούς συστήματος*
- *Ορισμός του εθνικού συμφέροντος και ο ρόλος του στον προσδιορισμό υψηλής στρατηγικής*

¹⁰ Αμφότερα τα γεγονότα θα περιγραφούν παρακάτω στην εργασία.

- *Ικανές και αναγκαίες συνθήκες για τη σύναψη συμμαχιών και πολιτικοστρατιωτικών συμπράξεων μεταξύ των κρατών ως ορθολογική επιλογή*
- *Οι επιρροές του δομικού περιορισμού των μέσων ενός λιγότερου ισχυρού κράτους στην επιλογή και εφαρμογή υψηλής στρατηγικής*
- *Η σημασία των διεθνών θεσμών, του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς ηθικής στις πολιτικές δράσεις των κρατών ως προς την προάσπιση και προαγωγή των εθνικών τους συμφερόντων*
- *Βέλτιστη ορθολογιστική υψηλή στρατηγική για την κρατική επιβίωση-αυτοσυντήρηση εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος*¹¹

Τα ερωτήματα αυτά, αυτούσια ή διαμορφωμένα σύμφωνα με τις πιο συγκεκριμένες ανάγκες της εργασίας, θα αποτελέσουν τον κεντρικό πυλώνα της τελικής ανάλυσης των ιστορικών γεγονότων.

¹¹ Τσιριγώτης, Δ. (2013) Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία - Διεθνείς σχέσεις και διπλωματία. Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 17

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

- 1 Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1874). 'Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, Εκδόσεις Κάκτος
- 2 Gellner, E. (1983). Nations and Nationalism, Cornell University Press
- 3 Korab-Karpowicz, W. Julian, "Political Realism in International Relations", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2017 Edition). Στο <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/realism-intl-relations/>, ανακτήθηκε στις 04/09/2017
- 4 Mearsheimer, J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics, USA, W. W. Norton and Company Inc.
- 5 Waltz, K. (2001). Man, the State, and War: A Theoretical Analysis, Columbia University Press
- 6 Morgenthau, H. (1978). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Fifth Edition, Revised. New York, Alfred A. Knopf, pp. 4-15
- 7 Τσιριγώτης, Δ. (2013). Νεότερη και σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Διεθνείς σχέσεις & διπλωματία. Εκδόσεις Ποιότητα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Η Μεγάλη Ιδέα και το Νέο Ελληνικό Κράτος

2.1 Η έννοια και η ιστορία της Μεγάλης Ιδέας

2.1.1 Η συνέχεια του Ελληνικού Έθνους

Μεγάλο διακύβευμα των Ελλήνων ιστορικών αποτέλεσε η απάντηση στο ερώτημα κατά πόσο υπήρξε ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού μέχρι σήμερα ή αν το Ελληνικό έθνος είναι ένα κατασκευάσμα στο ευρύτερο πλαίσιο της υιοθέτησης της έννοιας του «έθνους» κατά την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης, ως τεχνητού όρου για την επίτευξη της δημιουργίας συνεκτικών δεσμών ανάμεσα στις νέες και υπό δημιουργία αστικές τάξεις. Στη μελέτη αυτή βοηθάει ο εντοπισμός των πρώτων ενδείξεων της Μεγάλης Ιδέας, ακόμα από τις πρώτες μέρες της πτώσης της Κωνσταντινούπολης και, ουσιαστικά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Ο Ελληνισμός, ως μια εννοιολογική οντότητα που περιλαμβάνει πληθώρα στοιχείων, εθνοτικά, πολιτιστικά αλλά και ιστορικά, και ο οποίος μετουσιώθηκε στη σημερινή εποχή με την αποσαφήνιση του όρου του Ελληνικού Έθνους και τη δημιουργία ενός Ελληνικού κράτους που περικλείει γεωγραφικά, όχι όμως καθολικά, αυτό το έθνος, είναι κατά πολλούς Έλληνες και ξένους ιστορικούς μια συνεχής και αδιάλειπτη χρονικά έννοια. Όχι μόνο ο Παπαρρηγόπουλος¹² με το έργο του αλλά και οι Έλληνες Διαφωτιστές με τις διακηρύξεις τους υποστήριξαν σθεναρά αυτήν την συνέχεια¹³, αλλά και ξένοι διανοητές και ιστορικοί, όπως ο Μοντεσκιέ¹⁴, που θεωρούσε το Βυζάντιο¹⁵ συνέχεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μεν, αλλά θεωρούσε και την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ως Ελληνική, ή και σύγχρονοι, όπως ο Τζόουνς¹⁶, ο οποίος υποστηρίζει πως οι Ρωμαίοι δεν εκτόπισαν ποτέ τους Έλληνες από τις Ανατολικές τους επαρχίες και ουσιαστικά αυτοί ανέκαμψαν ως κυρίαρχοι των περιοχών αυτών όταν η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ουσιαστικά διασπάστηκε σε Δυτική και Ανατολική.

¹² Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1874) 'Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, Εκδόσεις Κάκτος

¹³ Αν και ορισμένοι, όπως ο Αδαμάντιος Κοραής, υποστήριξαν πως από την Μακεδονική ακόμα περίοδο, οι Έλληνες ήταν βασικά υπόδουλοι αυτοκρατοριών, αντί της επικρατούσας ανάγνωσης πως ορισμένες από αυτές ήταν ουσιαστικά Ελληνικές (Μακεδονική και Βυζαντινή).

¹⁴ Montesquieu (1874). Considerations on the causes of the Greatness of the Romans and their Decline, Indianapolis/Campbridge, Hackett Publishing Company

¹⁵ Άλλωστε, ο όρος Βυζαντινή Αυτοκρατορία αποδίδεται στον Μοντεσκιέ ως δημιούργημα, καθώς δεν υπήρξε ουσιαστικά ιστορικά τέτοια ονομασία και το ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη ονομάζονταν Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

¹⁶ Jones, M. (1980). The Greek City from Alexander to Justinian. Oxford University Press

Στην παρούσα εργασία θα αποδεχτούμε την θεώρηση της συνέχειας του Ελληνικού Έθνους γιατί βοηθάει στην ανάλυση της προέλευσης των επαναστατικών κινημάτων και τάσεων που οδήγησαν στην Επανάσταση του 1821, ως μετουσίωση της έννοιας της Μεγάλης Ιδέας. Η αναγνώριση δηλαδή της ιστορικότητας και συνέχειας του Ελληνισμού, μέσα από την προσπάθεια δημιουργίας μιας Ελληνικής κρατικής οντότητας, η οποία θα περιλαμβάνει στο μέτρο του δυνατού όσα περισσότερα εδάφη έχουν ιστορικά δημιουργηθεί και δράσει Ελληνικοί πληθυσμοί, με βασικό πλαίσιο αναφορά τους τελευταίους αιώνες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

2.1.2 Προεπαναστατικές ζυμώσεις στο πλαίσιο της Μεγάλης Ιδέας¹⁷

Στο έργο του ο Παπαρρηγόπουλος αναφέρεται ιδιαίτερα στα σώματα ανταρτών που δημιουργήθηκαν στις περιοχές της σημερινής Ελληνικής επικράτειας κατά την περίοδο μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 μ.Χ., η οποία και σηματοδότησε ουσιαστικά την πτώση του Ελληνισμού και τον Τουρκικό ζυγό. Είναι αυτά τα σώματα οι πρώτοι εκφραστές της έννοιας της Μεγάλης Ιδέας.

Πρακτικά, αυτά χωρίζονταν σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τους κλέφτες και τους αμαρτωλούς¹⁸. Οι κλέφτες ήταν αγρότες που αναγκάζονταν ή επέλεγαν να καταφύγουν στα βουνά όπου για να επιβιώσουν επιδίδονταν στη ληστεία. Συχνά υποστηρίζονταν από τους αγροτικούς πληθυσμούς και ως πρότυπα ανυπότακτης στάσης υμνήθηκαν για την τόλμη τους ή θρηνήθηκαν για το θάνατο τους στα κλέφτικα δημοτικά τραγούδια. Οι κλέφτες, όπως αναφέρθηκε, ευρίσκονταν κυρίως στις ορεινές περιοχές της Πελοποννήσου και της Ρούμελης (Στερεά Ελλάδα) και αποτελούνταν από άντρες οι οποίοι ασκούσαν αντάρτικες δράσεις εναντίον των Τούρκων που διέμεναν στις περιοχές τους, αλλά και κατά Ελλήνων Χριστιανών πολλές φορές. Οι κλέφτες εμφανίστηκαν σχεδόν από την πρώτη μέρα που οι περιοχές τους βρέθηκαν υπό Οθωμανική Κυριαρχία.

Οι αμαρτωλοί από την άλλη ήταν πιο οργανωμένα σώματα, προέρχονταν ιστορικά από την εποχή της φραγκοκρατίας, αν και εμφανίστηκαν μάλλον κατά τον 16^ο αιώνα και την περίοδο του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή, και είχαν άμεσες σχέσεις με τους Ενετούς. Ακόμα και σε περιόδους ειρήνης ανάμεσα σε Ενετούς και

¹⁷ Η Επανάσταση του εικοσιένα(1985), Επιστημονικό Συμπόσιο, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, Σύγχρονη Εποχή, σελ. 322 - 326

¹⁸ Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, Τόμος Δεύτερος, σελ. 56-60

Οθωμανούς, οι αρματωλοί παρέμεναν σε επιφυλακή, έτοιμοι να συνδράμουν τους Ενετούς. Συγκροτούσαν σώματα που ονομάζονταν αρματωλίκια και είχαν ως αρχηγό τον «καπετάνιο» και υπαρχηγό το «πρωτοπαλλίκαρο». Σύντομα, οι Οθωμανοί, βλέποντας τη ζημιά που τους προκαλούσαν τόσο οι κλέφτες όσο και οι αρματωλοί, διοργάνωσαν δικά τους σώματα Ελλήνων αρματωλών, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την τήρηση της τάξης στα Ελληνικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συχνά, κλέφτες γίνονταν αρματωλοί κι το αντίστροφο. Μαζί με τους κλέφτες αποτέλεσαν τη μαγιά για τη δημιουργία των πρότερων επαναστατικών κινημάτων, αλλά και τροφοδότησαν εν τέλει την Επανάσταση του 1821¹⁹.

Πράγματι, οι πρώτοι αρματωλοί έδρασαν από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα ενάντια στους Οθωμανούς και δεν διέκοψαν ορισμένοι τη δράση τους ακόμα και μετά την πρώτη συνθηκολόγηση Ενετών και Οθωμανών. Την ίδια περίοδο εκδηλώνεται και η πρώτη οργανωμένη συγκέντρωση Ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, με την κατάληψη της Σκόρδας από 5000 Θεσσαλούς, Ηπειρώτες και άλλους Έλληνες, εν αναμονή του Γάλλου Βασιλιά Καρόλου Η', ο οποίος είχε ξεκινήσει εκστρατεία για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Όμως, αυτή η στάση έληξε άδοξα, όταν οι Γάλλοι αντιλήφθηκαν το λάθος τους να επιτεθούν στις Ιταλικές χώρες για να περάσουν από την Ιλλυρία και την Ήπειρο προς το Βυζάντιο, με αποτέλεσμα ο Βαγιαζήτ να εξαπολύσει αντίποινα.

Στις συνεχιζόμενες έριδες των Ενετών με τους Οθωμανούς πάντα έπαιρναν μέρος και Έλληνες, είτε με την ελπίδα μιας εθνικής παλιγγενεσίας, είτε θεωρώντας πως, τουλάχιστον, μια ενετική επικυριαρχία θα ήταν προτιμότερη προς το παρόν από την τουρκική. Το 1585 οι καπετάνιοι Γρίβας, Πούλιος, Δράκος και Μαλάμος θα ξεκινήσουν ξαφνική επίθεση ενάντια στους Τούρκους στις περιοχές της Ρούμελης και της Πελοποννήσου, μια ακόμα προσπάθεια που θα αποτύχει. Για σχεδόν δύο αιώνες οι Έλληνες θα βρίσκονται ανάμεσα στις ενετικές και τουρκικές κτήσεις, συνήθως ως πρόθυμοι συνεργάτες των Ενετών, χωρίς όμως ουσιαστικά να έχουν σημαντικά οφέλη, εκτός από την, ομολογουμένως χρήσιμη, συνεχή επαφή με την στρατιωτική παράδοση και φιλοσοφία, η οποία θα φανεί εν τέλει χρήσιμη στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821.

Μετά την μακροχρόνια ανάμιξη των Δυτικών στην Βαλκανική χερσόνησο, ήταν σειρά των Ρώσων να αρχίσουν να εμπλέκουν σε σύγκρουση τους λαούς των

¹⁹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ.417 - 424

Βαλκανίων, και ειδικά τους Έλληνες με τους Τούρκους. Πράγματι, όλες οι μεγάλες δυνάμεις οι οποίες ανταγωνίζονταν μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης τους Οθωμανούς, διεξήγαγαν συχνά τις πολεμικές τους επιχειρήσεις εναντίον τους «δί' αντιπροσώπων», χριστιανικών φύλων κυρίως και συνήθως με τη συμμετοχή και Ελλήνων. Έτσι, οι τελευταίες πριν το 1821 αψιμαχίες Ελλήνων και Τούρκων θα γίνουν υπό τη σημαία των πολέμων των Ρώσων με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, με σημαντικότερο ιστορικό γεγονός τα «Ορλωφικά²⁰».

Η Αυτοκράτειρα Αικατερίνη της Ρωσίας κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία το 1768, έχοντας προσπαθήσει να υποκινήσει πρώτα τις χριστιανικές φυλές της Οθωμανικής επικράτειας. Ο Ναύαρχος Ορλώφ έφτασε το 1770 στα Ελληνικά εδάφη, όπου συνάντησε μικρή προετοιμασία εκ μέρους των Ελλήνων, κυρίως λόγω της αποτυχίας των απεσταλμένων της Ρωσίας, να εμπνεύσουν τους Έλληνες υποτελείς των Οθωμανών. Η αποτυχία και αυτής της κίνησης, που έμελλε να προκαλέσει ιδιαίτερα την μήνη των Τούρκων ενάντια στους υπόδουλους Έλληνες, πέρασε στην ιστορία με το όνομα των Ρώσων απεσταλμένων. Οι Ρώσοι υπέγραψαν το 1774 την συμφωνία του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, με την οποία λάμβαναν ορισμένες περιοχές συμφερόντων τους και εγκατέλειπαν ουσιαστικά οριστικά τους Έλληνες συμμάχους τους, οι οποίοι για 5 επιπλέον χρόνια υπόκεινται σε άγριες λεηλασίες και διωγμούς σε Πελοπόννησο και Στερεά Ελλάδα από τον αρχιναύαρχο Χασαν. Το 1779, όταν πλέον φονεύθηκαν και οι τελευταίοι οπλαρχηγοί της στάσης του 1770, φυγαδεύθηκε μαζί με την οικογένειά του ο δεκάχρονος τότε Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, κατά τη διάρκεια μιας πολιορκίας που στοίχισε την ζωή στον πατέρα του και άλλους καπετάνιους και παλικάρια²¹.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, δεν θα μπορούσε να μην γίνει αναφορά στον αγώνα των Σουλιωτών ενάντια στον Αλή Πασσά, ο οποίος προσπάθησε επανειλημμένα να κατακτήσει το Σούλι. Αυτό τελικά έγινε το 1803 μόνο μετά την προδοσία του Πήλιου Γούση. Το κλείσιμο αυτής της ένδοξης πολεμικής ιστορίας έφερε ο καλόγερος Σαμουήλ, ο οποίος με μερικούς Σουλιώτες ανατίναξε μαζί με τον ίδιο και τους συντρόφους του την πυριπιδαποθήκη που είχε συμφωνηθεί να παραδώσει στους Τούρκους στην Αγία Παρασκευή. Από τη στιγμή εκείνη ξεκίνησε μια σειρά πιο έντονων κινήσεων των Ελλήνων απέναντι στους Τούρκους, οι οποίες έμελλε να φέρουν πιο κοντά την ημέρα μιας καθολικής επανάστασης, μια

²⁰ Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, Τόμος Δεύτερος, σελ 62 - 63

²¹ Έτσι αποκαλούνταν οι «στρατιώτες» των αρματωλικίων και των ομάδων κλεφτών, εξ ου και πρωτοπαλικάρα οι υπαρχηγοί τους.

επανάσταση που, εκμεταλλευόμενη τις διεθνείς συγκυρίες, θα πετύχαινε τελικά τον σκοπό της.

Οι ως άνω ιστορικές αναφορές δείχνουν με τον καλύτερο τρόπο την συνεχή, αδιάκοπη προσπάθεια μικρότερων ή μεγαλύτερων Ελληνικών ομάδων και πληθυσμών να αποκαταστήσουν την Ελληνικότητα των ιστορικά παραδοσιακών ζωτικών χώρων του Ελληνισμού, ουσιαστικά καταδεικνύοντας την ύπαρξη της Μεγάλης Ιδέας ως πρακτική έννοια ακόμα από τις αρχές της Τουρκοκρατίας.

2.1.3 Το Ελληνικό πνεύμα υπό τον Τουρκικό ζυγό

Η προεργασία για την επανάσταση δεν ήταν μόνο πολεμική, αλλά και, κυρίως ίσως, πνευματική²². Αν και οι Οθωμανοί τους πρώτους αιώνες της κυριαρχίας τους ήταν ιδιαίτερα βίαιοι ενάντια στους κατοίκους των κατακτημένων περιοχών, με αποκορύφωμα ίσως το παιδομάζωμα των χριστιανόπαιδων, τον εξισλαμισμό και την μετατροπή τους σε Γενίσαρους πολεμιστές των Οθωμανών, εν τούτοις, από τον 17^ο αιώνα και μετά άρχισαν να προσβλέπουν στις γνώσεις και τις δεξιότητες των Ελλήνων. Η Μεγάλη Ιδέα, αναφερόμενη στον Ελληνισμό, δεν θα μπορούσε να αναπτυχθεί και να μετατραπεί σε ένα συλλογικό ενδόμυχο κίνημα, αν δεν είχαν καταφέρει λίγοι μορφωμένοι Έλληνες να διατηρήσουν τις βασικές αρχές και αξίες του Ελληνικού πνεύματος.

Όποια μόρφωση και αν είχαν ορισμένοι εκ των Ελλήνων ήταν περιορισμένη, ανώτερη βέβαια των Οθωμανών, καθώς οι περισσότεροι αρκετά μορφωμένοι Έλληνες είχαν φύγει στο εξωτερικό και στις ενετικές κτήσεις, αφήνοντας την ηπειρωτική Ελλάδα χωρίς σχολεία και εκπαιδευτικές δομές. Αυτό άλλαξε όμως όταν οι Οθωμανοί, άρχισαν να εκτιμούν τη χρησιμότητα των Ελλήνων κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα και να αμβλύνουν κάπως την αυστηρότητά τους με τους κατακτημένους λαούς της επικράτειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας²³. Έτσι, σύντομα άρχισαν και πάλι να δημιουργούνται εκπαιδευτικές δομές στην ηπειρωτική Ελλάδα και να ανεβαίνει σε πιο ανεκτά επίπεδα το μορφωτικό υπόβαθρο των Ελλήνων. Αυτό έγινε εν πολλοίς δυνατό χάρη στην Ελληνική ενετική κοινότητα, η οποία άρχισε σιγά σιγά να χρηματοδοτεί διδασκαλεία και να δίνει υποτροφίες σε Έλληνες μαθητές.

²² Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ.435 - 436

²³ Αυτές οι καταστάσεις είναι που έδωσαν βάση στην αφήγηση του «κρυφού σχολείου», ενός συμβολικού μύθου μεν, με αδιάψευστες προεκτάσεις στην πραγματικότητα δε.

Δυστυχώς, όμως, η παραγωγή του Ελληνισμού σε πολιτιστικό, ερευνητικό και εν γένει πνευματικό επίπεδο είχε καθηλωθεί και θα αργούσαν, παρά τις προσπάθειες να εμφανιστεί μια συνεχής και συνεπής ροή νέου πνευματικού υλικού στην ηπειρωτική Ελλάδα. Σιγά σιγά, όμως, Έλληνες του εξωτερικού²⁴, όπως ο Αδαμάντιος Κοραΐς και ο Ρήγας Βελεστινλής²⁵ όχι μόνο κίνησαν ξανά την Ελληνική λογοτεχνία και εν γένει την παραγωγή πνευματικού έργου, αλλά κάποιοι από αυτούς, όπως ο Ρήγας, υπήρξαν και πρώτοι μάρτυρες στην προσπάθεια για την οργάνωση της Επανάστασης του 1821. Ο Ρήγας Βελεστινλής πρότεινε, στη Νέα Πολιτική Διοίκηση, ένα έργο έντονα πολιτικά επηρεασμένο από τις ιδέες των Γάλλων Ιακωβίνων, τη δημιουργία «Ελληνικής Δημοκρατίας» που θα απλωνόταν σε όλη τη Βαλκανική αντικαθιστώντας την Οθωμανική Αυτοκρατορία και εξασφαλίζοντας ισονομία και ισοπολιτεία στους κατοίκους της. Ο Αδαμάντιος Κοραΐς δε, υποστηρικτής των φιλελεύθερων ιδεών της γαλλικής επανάστασης, θεωρούσε ότι οι Έλληνες, για να κερδίσουν την ελευθερία τους, θα έπρεπε πρώτα να μορφωθούν. Σημαντική προσφορά κατά το δεύτερο μισό της Τουρκικής κατοχής έπαιξαν και λόγιοι Έλληνες της αυλής του Σουλτάνου, όπως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, οι οποίοι ήταν από τους πρώτους Έλληνες που κατέλαβαν σημαντικά πόστα (π.χ. διερμηνείς).

Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε και στην παρουσία της Εκκλησίας κατά τους αιώνες της Οθωμανικής κυριαρχίας στα άλλοτε πατρογονικά εδάφη του Χριστιανισμού. Ο ίδιος ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, πρέπει να γίνει αντιληπτό, ήταν Οικουμενικός Πατριάρχης όλων των Ορθόδοξων Χριστιανών και όχι μόνο των Ελλήνων. Για αυτό και συνήθως οι μεγαλύτερες προσφορές της Εκκλησίας στο Ελληνικό Έθνος ήταν μέσα από μοναδικές περιπτώσεις κληρικών και διοικητικών, οι οποίοι είχαν Ελληνική καταγωγή και βοηθούσαν με όποιον τρόπο μπορούσαν τους Έλληνες, ειδικότερα στο θέμα της εκπαίδευσης. Κορυφαία τέτοιου είδους μορφή θεωρείται ο Κοσμάς ο Αιτωλός ή Πατροκοσμάς, μοναχός από την Αιτωλία, ο οποίος ίδρυσε πάνω από 200 σχολεία και δίδασκε την Ελληνική γλώσσα ως «γλώσσα της Εκκλησίας». Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ΙΔ' – Νεώτερος Ελληνισμός από 1861 έως 1913. Εκδοτική Αθηνών

Οι λίγοι λόγιοι Έλληνες, τόσο όσοι διέσωσαν και διέδωσαν τον Ελληνισμό στο εξωτερικό, όσο και όσοι τον ανέδειξαν μέσα από τη δράση τους στις αυλές των Σουλτάνων, μαζί με την Εκκλησία, αποτέλεσαν κιβωτούς της δεύτερης πτυχής (μετά

²⁴ Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, Τόμος Δεύτερος, σελ. 66-67

²⁵ Μετέπειτα γνωστός ως Ρήγας Φεραίος και με πραγματικό όνομα Αντώνιος Κυριαζής (1757 - 1798)

τις στρατιωτικές και επιχειρησιακές προετοιμασίες) της Μεγάλης Ιδέας, δηλαδή την διατήρηση του Ελληνικού πνεύματος.

2.2 Η Μεγάλη Ιδέα και η Ελληνική Επανάσταση του 1821

2.2.1 Η διεθνής συγκυρία ως μέσο της Μεγάλης Ιδέας

Οι Έλληνες σχεδόν από την πρώτη στιγμή που οι Οθωμανοί κατέλαβαν τα Ελληνικά εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (όσα δεν βρίσκονταν υπό ενετική κατοχή), άρχισαν να παίρνουν μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Οθωμανών, συνήθως βοηθώντας τρίτους σε πολέμους τους ενάντια στους Τούρκους (Ενετούς και Ρώσους κυρίως). Αυτό έδινε έναν ρόλο «αντιπροσώπου» των Ελλήνων σε ιδιόμορφους πολέμους, στους οποίους είχαν εν τέλει τις μεγαλύτερες απώλειες και μετέπειτα συνέπειες και, ουσιαστικά, κανένα όφελος. Ορμώμενοι από τις βασικές αρχές της Μεγάλης Ιδέας, αιώνες ακόμα πριν αυτή η έννοια αποκρυσταλλωθεί σε πολιτικούς όρους, οι Έλληνες προσπαθούσαν να επανακτήσουν τα εδάφη τους.

Παρ' όλα αυτά, η συνεχής αυτή πολεμική ετοιμότητα ήταν βέβαιο πως κάποια στιγμή θα έβρισκε ιστορικά ανταπόκριση και θα υπήρχε το κατάλληλο εκείνο διεθνές κλίμα και οι ισοροπίες δυνάμεων που θα χρειάζονταν για να προχωρήσει περαιτέρω η ιδέα μιας απελευθερωτικής επανάστασης των υποδουλωμένων Ελλήνων. Πράγματι, οι αρχές του 19^{ου} αιώνα προσέφεραν το ιδανικό εκείνο μίγμα συγκυριών και δυνάμεων που οδήγησε στην Επανάσταση του 1821.

Η Ευρώπη λίγο πριν την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης βρίσκονταν σε τεράστια αναταραχή²⁶, καθώς η 16ετής κυριαρχία του Ναπολέοντα στη Γαλλική πολιτική από το 1799 μέχρι το 1815 και οι Ναπολεόντιοι πόλεμοι συντάραξαν συθέμελα το πολιτικό σύστημα της Ευρώπης. Είχαν προηγηθεί οι επαναστάσεις σε Αμερική και Γαλλία, όπου, αμφοτέρων των κρατών οι λαοί εκθρόνισαν τους μονάρχες τους (στις Η.Π.Α. τυπικά, τερματίζοντας την κυριαρχία των Βρετανών και του Στέμματος και κηρύσσοντας την ανεξαρτησία τους). Αν και η ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλώ οδήγησε στην «Παλινόρθωση» των απολυταρχικών μοναρχικών πολιτευμάτων στην Ευρώπη, εν τούτοις οι επαναστάσεις που προηγήθηκαν, και οι οποίες ανέδειξαν την αστική στάση σε σημαντικό κοινωνικό, αλλά και πολιτικό πόλο, καθώς και οι διαδιδόμενες ιδέες του Φιλελευθερισμού, όπως εκφράστηκαν από

²⁶ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ.366 - 376

πολλούς εκπροσώπους του Διαφωτισμού, κατέστησαν ιδανικό το σκηνικό για μια Ελληνική Επανάσταση.

Τα κράτη της Ευρώπης ήδη είχαν κλείσει αρκετούς αιώνες φιλονικιών με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οπότε η όποια γενική πολεμική αναταραχή θα μπορούσε να εγκολπώσει και ορισμένα πλήγματα σε αυτήν. Μπορεί να δημιουργούνταν ένα κλίμα αποστροφής κάθε επαναστατικής ιδέας και διασάλευσης της καθεστηκυίας τάξης, όμως εάν η Ελληνική Επανάσταση παρουσίαζε μια τέτοια ευκαιρία στους Ευρωπαίους, αυτοί θα την εκμεταλλεύονταν. Πρακτικά, η Μεγάλη Ιδέα αποδείχτηκε πως ήταν προδιαγεγραμμένο κάποια στιγμή να καταστεί συμβατή με την παγκόσμια πολιτική συγκυρία, καθώς μετέφερε με τη σειρά της αρχές και αξίες συμβατές με την εξέλιξη του Δυτικού Πολιτισμού. Για την ακρίβεια, τις αρχές και αξίες του Ελληνισμού, στις οποίες εν πολλοίς αυτός βασίστηκε.

Αυτό επιβεβαιώθηκε μέσα από την διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού, φάνηκε η συνέχεια του Ευρωπαϊκού πολιτισμού με τον Ελληνικό, όπου ο αρχαιοελληνικός κλασικισμός και η χριστιανική πίστη ήταν οι βάσεις πάνω στις οποίες χτίστηκαν οι μεγάλες σχολές της Ευρωπαϊκής σκέψης. Αυτή η συνέχεια ήταν που οδήγησε εν πολλοίς στην εμφάνιση πλήθους φιλελλήνων στις αστικές κοινωνίες της Ευρώπης, σε καλλιτεχνικούς, στρατιωτικούς, επιστημονικούς και πολιτικούς κύκλους. Ο περιηγητισμός στις περιοχές της παλιάς Ελλάδας, η παρουσία αντίστοιχα Ελλήνων λόγιων στην Ευρώπη και η ανάγκη για διέξοδο και εφαρμογή των ιδεών του φιλελευθερισμού, ειδικά μετά την έναρξη της «Παλινόρθωσης» των Ευρωπαϊκών μοναρχιών, ήταν από τις βασικές αιτίες που οδήγησαν στην δημιουργία του φιλελληνικού Ευρωπαϊκού κινήματος.

2.2.2 Φιλική Εταιρεία – Η προετοιμασία της Επανάστασης

Βασικός συντελεστής στην έναρξη της Επανάστασης του 1821 υπήρξε η Φιλική Εταιρεία²⁷²⁸²⁹, η οποία ξεκίνησε τη μυστική δράση της το 1814 στην Οδησό της Ρωσίας. Ιδρύθηκε από τους Εμμανουήλ Ξάνθο, Νικόλαο Σκουφά, Αθανάσιο Τσακάλωφ και Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο, έμποροι ή γραμματείς εμπόρων οι ίδιοι, με βασικό σκοπό να προκληθεί όταν παρουσιαζόταν μια κατάλληλη ευκαιρία την εξέγερση των Ελλήνων, ώστε να απελευθερώσουν τα Ελληνικά εδάφη από τους Οθωμανούς. Αυτό οι συνωμότες της Φιλικής Εταιρείας σχεδίαζανε να το πετύχουν με την κατήχηση στην Φιλική Εταιρεία σημαινόντων Ελλήνων και, επιπροσθέτως, με την ανάθεση της ηγεσίας στον τότε Υπουργό Εξωτερικών της Ρωσίας, Ιωάννη Καποδίστρια, με την ελπίδα να εξασφαλίσουν έτσι την στήριξη της ομόδοξης αυτής Μεγάλης Δύναμης.

Αν και οι Φιλικοί κατάφεραν να κατηχήσουν πλήθος σημαντικών Ελλήνων της εποχής, εν τούτοις δεν κατάφεραν να πείσουν τον Καποδίστρια να αναλάβει την ηγεσία της Φιλικής Εταιρείας, καθώς ήταν της άποψης πως οι περιστάσεις εκείνη τη δεδομένη στιγμή δεν ευνοούσαν ένα τέτοιο εγχείρημα, ενώ και εν γένει οι ιδέες του και η θέση του στο Διπλωματικό Σώμα δεν συνάδαν με τις ριζοσπαστικές ιδέες της Φιλικής Εταιρείας. Είχε, άλλωστε, την πεποίθηση πως στην εκκίνηση της Επανάστασης καμιά Μεγάλη Δύναμη δεν θα διακινδύνευε με τη στήριξή της να δημιουργήσει αντιπαλότητες με τις λοιπές Αυτοκρατορίες της Ευρώπης.

Η Φιλική Εταιρεία, τελικά υπό την ηγεσία του Αλέξανδρου Υψηλάντη, Φαναριώτη με υψηλόβαθμη θέση στο Ρωσικό στρατό, ξεκίνησε τις προσπάθειές της για να προκαλέσει τον ξεσηκωμό των Ελλήνων. Σε αντίθεση με τους περισσότερους Φιλικούς, ο Υψηλάντης προσέβλεπε στην δημιουργία έντασης ανάμεσα σε Τουρκία και Ρωσία, μέσω της έναρξης της επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και την ακόλουθη πιθανή εισβολή τουρκικών στρατευμάτων, η οποία θα οδηγούσε τη Ρωσία σε περιφρούρηση των ιδιότυπων αυτόνομων καθεστώτων των Ηγεμονιών. Τελικά η Φιλική Εταιρεία κατάφερε να προκαλέσει εστίες ξεσηκωμού σε Μολδαβία και Βλαχία, Μακεδονία, Πελοπόννησο, Ήπειρο, Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα, Κρήτη,

²⁷ Κώστας Κωστής(2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 115 - 126

²⁸ Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, Τόμος Δεύτερος, σελ. 67 -69

²⁹ Η Επανάσταση του εικοσιένα(1985), Επιστημονικό Συμπόσιο, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, Σύγχρονη Εποχή, σελ. 74 - 88

Κύπρο, όπου καταγγέλθηκε η κατοχή των Ελληνικών περιοχών από τον Σουλτάνο. Η αντίδραση του τελευταίου ήταν άμεση και επιβεβαίωσε την έναρξη του πολέμου.

Από την πλευρά του, ο Υψηλάντης εισήλθε στη Μολδαβία³⁰ στις 22 Φεβρουαρίου του 1821, όπου συγκέντρωσε ένα ανομοιογενές πλήθος άνω 6.000 ανδρών διαφόρων καταγωγών, εκ των οποίων 2000 Έλληνες, με τους 450 να αποτελούν τον περίφημο Ιερό Λόχο. Δεν αφορά τους σκοπούς της παρούσας εργασίας η πλήρης αποτύπωση των στρατιωτικών γεγονότων, αλλά το σημαντικότερο στοιχείο είναι πως, τελικά, ούτε βοήθεια από τη Ρωσία ήρθε τελικά, ούτε καν οι τοπικοί Ηγεμόνες στήριξαν την κίνηση αυτή. Τελικά, ο Υψηλάντης πέθανε αιχμάλωτος στην Αυστρία, στην οποία κατέφυγε προσπαθώντας να μεταβεί στην ήδη επαναστατημένη Ελλάδα.

Η Φιλική Εταιρία, αν και στο στρατιωτικό και διπλωματικό σκέλος δεν κατάφερε να εκπληρώσει τους στόχους της, εν τούτοις κατάφερε να πετύχει τον πρωταρχικό της στόχο, δηλαδή τον συνολικό ξεσηκωμό των Ελλήνων, ο οποίος οδήγησε στην απελευθέρωση. Ιστορικά, η Φιλική Εταιρία ίσως αποτελεί τον πλέον χαρακτηριστικό και ουσιαστικό πρώτο φορέα μετάδοσης και εφαρμογής της Μεγάλης Ιδέας.

2.2.3 Η εσωτερική και εξωτερική πολιτική της Επανάστασης του 1821

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης δεν θα γίνει αναφορά σε συγκεκριμένα μεμονωμένα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης, όπως αυτή αναφέρεται στα 9 χρόνια από την κήρυξη της επανάστασης το Μάρτιο του 1821 έως την αναγνώριση του νέου Ελληνικού Κράτους το Φεβρουάριο του 1830³¹. Όμως, για την μελέτη της πορείας της έννοιας της Μεγάλης Ιδέας, κρίνεται σκόπιμη η παράθεση ορισμένων σημαντικών πολιτικών γεγονότων, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό περιβάλλον της επανάστασης και των πρώτων ψηγμάτων μιας νέας Ελληνικής κρατικής οντότητας.

Η εσωτερική πολιτική της Επανάστασης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να επιβεβαιώσει τη ρήση του Gellner «*Τάξεις χωρίς εθνότητα είναι τυφλές, Εθνότητα*

³⁰ Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, Τόμος Δεύτερος, σελ. 69 - 70

³¹ Θ. Βερεμής, Ι. Κολιόπουλος (2012) Νεότερη Ελλάδα: Μια ιστορία απο το 1821, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 43 -64

χωρίς τάξη είναι άδεια.»³² και ειδικά το δεύτερο μέρος. Συγκεκριμένα, αν και ο Ελληνικός αγώνας ήταν περιενδεδυμένος με το εθνικό αφήγημα, εν τούτοις δεν συνοδεύονταν από ένα σαφές πλάνο διάρθρωσης των κοινωνικών και πολιτικών ισορροπιών την επόμενη μέρα. Αυτό φάνηκε από την τραγική εξέλιξη της εκκίνησης ενός εμφυλίου πολέμου³³ ανάμεσα στους Έλληνες, σε χρονική στιγμή που κρίνονταν το μέλλον του αγώνα και η δημιουργία ή όχι ενός νέου Ελληνικού κράτους. Δηλαδή, η Μεγάλη Ιδέα αποδείχτηκε ακριβώς αυτό που λέει το όνομά της, Μεγάλη, ώστε να είναι δύσκολο να ανταποκριθούν στο ύψος της το σύνολο των (επίδοξων) εκφραστών της. Έτσι, βλέπουμε εδώ τα πρώτα δείγματα του μετέπειτα ρόλου της στο Ελληνικό πολιτικό αφήγημα, ως ένα εργαλείο στα χέρια ανθρώπων που δεν μπορούν να την διαχειριστούν ως προς το πλήρες νόημά της.

Πράγματι, οι παλιές τάξεις εξουσίας (Φαναριώτες, πρόκριτοι, ιεράρχες) συγκρούστηκαν με τις νέες αναδυόμενες ομάδες επηρεασμού των εξελίξεων (αγωνιστές επανάστασης, Φιλικοί) για τη νομή της εξουσίας στη νέα κατάσταση, με τις χαμηλότερες τάξεις των Ελλήνων (κυρίως αγροτών) να παρακολουθούν ανήμποροι τους ίδιους τους άρχοντες και ήρωές τους να τους λεηλατούν, καθώς οι διαμάχες κατά τη δεύτερη περίοδο του εμφυλίου αφορούσαν τοπικιστικές συγκρούσεις ανάμεσα σε Στερεοελλαδίτες και Πελοποννήσιους.³⁴ Η δεύτερη προσπάθεια σύγκλησης μιας τρίτης Εθνικής Συνέλευσης το 1827 στην Τροιζήνα μπορεί να έθεσε σε προσωρινή παύση την εθνική διχόνοια με την εκλογή του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη, όμως η εσωτερική Ελληνική πολιτική είχε ήδη δείξει τον χαρακτήρα που θα υιοθετούσε διαχρονικά.

Αντίστοιχα, στην εξωτερική πολιτική σκηνή επίσης διαφαίνονταν η πορεία του νέου Ελληνικού κράτους, η οποία θα εξαρτιόταν διαχρονικά από τις ευρύτερες επιδιώξεις και βλέψεις των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες μπορούσαν να ανυψώσουν (Επανάσταση του 1821) ή να ακυρώσουν (Μικρασιατική Καταστροφή) τους αγώνες του Ελληνικού έθνους. Στην περίπτωση της Ελληνικής Επανάστασης, αν και η εποχή μετά την «Παλινόρθωση» των Ευρωπαϊκών Αυτοκρατοριών μετά το 1815 δεν ήταν ιδιαίτερα φιλική σε επαναστατικά κινήματα, εν τούτοις, την στάση των Μεγάλων Δυνάμεων επηρέασε η αυξανόμενη τάση προς τον φιλελληνισμό (όπως παρατέθηκε παραπάνω) και η διαπίστωση των Ευρωπαϊκών δυνάμεων πως δίνονταν μια ουσιαστική ευκαιρία αποδυνάμωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

³² Gellner, E. (1983) Nations and Nationalism, Cornell University Press

³³ Η Επανάσταση του εικοσιένα(1985), Επιστημονικό Συμπόσιο, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, Σύγχρονη Εποχή, σελ. 131 - 142

³⁴ Κοροβίνης, Ε. (2008) Η Νεοελληνική Φαυλοκρατία. Εκδόσεις Αρμός σελ. 50

και δημιουργίας ενός «παρεμβαλλόμενου κράτους» (buffer state³⁵), όπως είχε άλλωστε υποστηρίξει και προβλέψει ο Ιωάννης Καποδίστριας³⁶ στην έναρξη του επαναστατικού αγώνα, για αυτό και δεν ήθελε την άμεση και μεμονωμένη εμπλοκή μιας εκ των Μεγάλων Δυνάμεων (εν προκειμένω τη Ρωσία).

Δυστυχώς, η σύντομη αυτή ανάλυση της πολιτικής της επανάστασης, δείχνει πως, τελικά, η πορεία της Μεγάλης Ιδέας ως μια εφαρμόσιμη θεώρηση θα εξαρτιόταν περισσότερο στις ιστορικές συγκυρίες, παρά στην ουσιαστική δράση όσων την επικαλούνταν, ειλικρινά ή υστερόβουλα.

2.3 Η Μεγάλη Ιδέα μετά την Επανάσταση

2.3.1 Η περίοδος της αντιβασιλείας και της βασιλείας του Όθωνα

Οι προστάτιδες Δυνάμεις, σε μια προσπάθεια ελέγχου της αναρχίας που επικρατούσε στο νέο Ελληνικό κράτος, στις 7 Μαΐου 1832 υπέγραψαν τη συνθήκη για την ανακήρυξη του Όθωνα³⁷³⁸³⁹, πρίγκιπα της Βαυαρίας, ως «Βασιλεύς της Ελλάδος». Επειδή, ωστόσο, ο Όθωνας ήταν ανήλικος, ο πατέρας του φρόντισε να διορίσει συμβούλιο αντιβασιλείας, το οποίο θα συνόδευε τον Όθωνα στην Ελλάδα και θα ασκούσε την εξουσία ως την ενηλικίωση του εξ ονόματος του. Ο Όθωνας αποβιβάστηκε στο Ναύπλιο στις 25 Μαΐου 1833. Η αντιβασιλεία εγκαταλείποντας κάθε ιδέα επεξεργασίας συντάγματος, κυβέρνησε τη χώρα συγκεντρωτικά και ουσιαστικά απομάκρυνε τους Έλληνες από την άσκηση της εξουσίας κι επέτεινε την εξαρτησιολογική σχέση της χώρας σε θέματα εσωτερικής κι εξωτερικής πολιτικής από τις προστάτιδες δυνάμεις με την συνεπαγόμενη απουσία μιας συγκροτημένης πρότασης εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους. Πρόκειται για την έναρξη μιας περιόδου που η Μεγάλη Ιδέα πρακτικά εκφυλίζεται από μια ουσιαστική επιδίωξη σε ένα πολιτικό αφήγημα.

³⁵ Κατά τον Wright (1979), η έννοια του παρεμβαλλόμενου κράτους διαφέρει ως προς τις ζώνες «κενού ισχύος», στις οποίες υφίστανται διεκδικήσεις Μεγάλων Δυνάμεων, ως προς το ότι αποτελεί παράγοντα εξισορρόπησης παρά ανταγωνισμού των επιδιώξεων τους. Αμφότερες έννοιες χαρακτηριστικές της εποχής της «Συνεννόησης Δυνάμεων», μια περίοδο που ο Wright τοποθετεί ανάμεσα στο 1815 (Συνέδριο της Βιέννης) και το 1914 (έναρξη Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου).

³⁶ Όπως φαίνεται από τις επιστολές του προς τον Διονύσιο Ρώμα, οι οποίες περιλαμβάνονται στο έργο του Γρ. Καμπούρογλου «Ιστορικών Αρχείων Διονυσίου Ρώμα». Τομ. Α 1819 - 1825. Αθήνα, σελ. 33 - 40

^{37 37} Κώστας Κωστής(2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 255 -270

³⁸ Κ. Μ. Σταματόπουλος (2015), Περί της Βασιλείας στη Νεότερη Ελλάδα, Εκδόσεις Καπον, σελ. 58 - 65

³⁹ Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, Τόμος Δεύτερος, σελ. 124 - 125

Αυτήν την περίοδο, τεράστιας σημασίας πρόβλημα για τους Έλληνες τόσο αυτούς που κατοικούσαν στο ελεύθερο κράτος όσο και για τους Έλληνες της οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν ο διακανονισμός των σχέσεων του νέου κράτους με την Τουρκία. Οι δύο χώρες όμως δεν μπορούσαν να συνάψουν διπλωματικές σχέσεις, γιατί ο σουλτάνος απέκλειε κάθε διπλωματική σχέση με την Ελλάδα. Οι ελληνικοί εμπορικοί κύκλοι της Κωνσταντινούπολης πίεζαν την κυβέρνηση του Όθωνα να βρει τρόπο να συνάψει διπλωματικές ή εμπορικές σχέσεις με την Πύλη για να μπορούν να γίνονται ελεύθερα εμπορικές συναλλαγές ανάμεσα στις δύο χώρες. Ο Όθωνας στέλνει τον υπουργό εξωτερικών στη Πύλη για συνομιλίες και το 1840 επιτυγχάνεται η πρώτη εμπορική συμφωνία δεκαετούς διάρκειας ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, αλλά επικρίνεται σφοδρά από τους Έλληνες και αποδοκιμάζεται με οχλαγωγίες, επειδή θεωρήθηκε ότι έκανε πολλές παραχωρήσεις, θυσιάζοντας τις μελλοντικές εθνικές διεκδικήσεις των Ελλήνων. Εναντίοι στην συμφωνία αυτή ήταν κυρίως οι υποστηρικτές της Μεγάλης Ιδέας.

«ΟΘΩΝ Ο Α΄

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Προς τους Έλληνας

ΕΛΛΗΝΕΣ!

Προσκεκλημένος από την εμπιστοσύνη των ενδόξων και μεγαλοψύχων μεσιτών, δια της κραταιάς βοήθειας των οποίων απεπερατώσατε ενδόξως τον της καταστροφής πόλεμον τον υπέρ το δέον παρεκταθέντα, προσκεκλημένος προσέτι και από την ιδίαν σας ελευθέραν εκλογήν, αναβαίνω εις τον θρόνον της Ελλάδος δια να εκπληρώσω όσας υποχρεώσεις ανέλαβα δεχθείς το προσφερθέν μοι βασιλικόν στέμμα, τόσον προς εσάς, όσον και προς τας μεσιτευούσας μεγάλας Δυνάμεις.

Δια μακρού και φονικού πολέμου θυσιάζοντες εκουσίως τα μέγιστα και πολυτιμότερα αγαθά σας, ανεκτήσατε την πολιτικήν σας ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν, τον θεμελιώδη όρον της ευτυχίας και ευημερίας παντός έθνους.

Αναβαίνων εις τον θρόνον της Ελλάδος δίδω την πάνδημον βεβαίωσιν του να προστατεύσω ευσυνειδήτως την θρησκείαν σας, να διατηρώ πιστώς τους νόμους, να διανέμεται η δικαιοσύνη προς ένα έκαστον και να διαφυλάττω ακέραια δια της θείας βοήθειας, εναντίον οποιουδήποτε την ανεξαρτησίαν σας, τας ελευθερίας σας και τα δικαιώματά σας.

Εν Ναυπλίω τη 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρ.) 1833

Εν ονόματι του Βασιλέως, η Αντιβασιλεία

Ο κόμης ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓ, πρόεδρος

ΜΑΟΥΡ, ΕΥΔΕΚ»

Πίνακας 1. Διάγγελμα Όθωνα κατά την άφιξη του στο Ναύπλιο (Πηγή: ΙΜΕ)

Κύριο θέμα της Μεγάλης Ιδέας ήταν η διεύρυνση των ελληνικών συνόρων, ώστε να συμπεριλάβουν περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία, οπότε οι όποιες συμφωνίες με τους ξένους κυρίαρχους αυτών των περιοχών μπορούσε να εκληφθεί ως εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας. Σιγά-σιγά η Μεγάλη Ιδέα ταυτίστηκε με την ανασύσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας και οι Έλληνες οραματίζονταν μια Ελλάδα με σύνορα τη γραμμή Αίμου ως το Ταίναρο, από την Αδριατική ως τον Εύξεινο Πόντο και ως τον Ταύρο. Πρώτη φορά αποτυπώνεται, δε, ως όρος η «Μεγάλη Ιδέα» στον πολιτικό λόγο αυτήν την περίοδο, από τον Ι. Κωλλέτη ⁴⁰κατά την ομιλία του στο πλαίσιο της διαμάχη αυτόχθονων – ετεροχθόνων

⁴⁰ Κυριακίδου Ε. Ιστορία σύγχρονου Ελληνισμού, τόμος Α, σελ. 493 Ο Ι. Κωλλέτης στην Εθνοσυνέλευση του 1844 εκθέτει τις γενικές γραμμές της Μεγάλης Ιδέας

της Εθνοσυνέλευσης του 1844⁴¹. Σε επόμενη υποενότητα θα γίνει εκτενής αναφορά στα τρία ξενικά κόμματα που έδρασαν αυτήν την περίοδο.

Διαφαίνεται επομένως ότι η Μεγάλη Ιδέα υπήρξε εν τέλει συναρτώμενη με τις διεθνείς συγκυρίες. Στα 1839 ο Μοχάμεντ Αλή της Αιγύπτου εξεγείρεται κατά του σουλτάνου και στρατεύματα του καταφέρνουν καιρία πλήγματα στις δυνάμεις της Υψηλής Πύλης. Έτσι η υπόσταση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας απειλείται από το Νότο. Δημιουργείται λοιπόν όξυνση στο λεγόμενο Ανατολικό Ζήτημα, την βιωσιμότητα δηλαδή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι Έλληνες θεώρησαν τη στιγμή κατάλληλη για πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας και επανάκτηση της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της Μακεδονίας. Παράλληλα εξόριστοι Κρητικοί απευθύνουν εκκλήσεις στις Μεγάλες Δυνάμεις και ιδιαίτερα στην Αγγλία για απαλλαγή της Κρήτης από τον Μοχάμεντ Αλή στον οποίο παραχωρήθηκε το νησί. Οι Μεγάλες Δυνάμεις όμως επεμβαίνουν και αγωνίζονται για την «Προστασία» του Σουλτάνου και της κυριαρχίας του στα Στενά του Βοσπόρου για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Η Αγγλία παίρνει ανοιχτά το μέρος των Τούρκων και πείθει τις άλλες δυνάμεις να διακηρύξουν την στήριξη τους στο δόγμα της ακεραιότητας της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Έτσι με τη συνθήκη του Λονδίνου (15 Ιουνίου 1840) οι Δυνάμεις επιβάλλουν διακανονισμό στις τουρκοαιγυπτιακές διαφορές υπέρ της Πύλης και συγχρόνως με τη Σύμβαση των Στενών (1841) καθορίζουν ότι σε οποιαδήποτε πολιτική σύρραξη, εφόσον η Τουρκία θα παρέμενε ουδέτερη, τα Στενά θα ήταν κλειστά για τα πλοία των εμπολέμων. Με τη συνθήκη του Λονδίνου ο Σουλτάνος παίρνει πίσω την Κρήτη από τον Μοχάμεντ Αλή και οι Κρητικοί αγανακτισμένοι από τα γεγονότα επαναστατούν (22 Φεβρουαρίου 1841). Οι Τούρκοι καταστέλλουν την επανάσταση, αλλά στο νησί εξακολουθεί να επικρατεί έντονος αναβρασμός. Η νέα έξαρση του Ανατολικού Ζητήματος πέρασε χωρίς να κατορθώσει η Ελλάδα να επωφεληθεί από τις ευνοϊκές συνθήκες που παρουσιάστηκαν.

Την αποτυχία της αναζωπύρωσης της Μεγάλης Ιδέας και την επιπλέον αρνητική συγκυρία για την Ελλάδα μετά την τουρκοαιγυπτιακή σύρραξη χρησιμοποίησαν οι πολιτικοί στην Ελλάδα για να εκμεταλλευτούν στο πολιτικό τους αφήγημα τους πόθους των ελεύθερων και υπό κατοχή Ελλήνων για την επανένωση των Ελληνικών περιοχών υπό ένα ενιαίο Ελληνικό κράτος. Σε αυτήν την εξέλιξη

⁴¹ Δημάκης, Ι. (1991). Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων. Θεμέλιο, σελ.77

συνέβαλλε το ότι οκτώ χρόνια μετά την ενηλικίωση του Όθωνα, η κατάσταση στον ελλαδικό χώρο ήταν δραματική.

Μεγάλα προβλήματα, όπως η αγροτική γη, οι εθνικές γαίες και η εκπαίδευση συνέχισαν να ταλανίζουν τη χώρα, με αποτέλεσμα την δικαιολογημένη δυσφορία του λαού. Η χώρα είχε περιέλθει σε δεινή οικονομική θέση, στα πρόθυρα πτωχεύσεως, η οποία κι επήλθε στις αρχές του 1843. Ο απολυταρχικός τρόπος άσκησης της εξουσίας του παλατιού πολλές φορές οδηγούσε σε μικροεξεγέρσεις, οι οποίες καταστέλλονταν αμέσως από τον κυβερνητικό στρατό. Το παλάτι συγκέντρωνε το γενικό μίσος και αποτελούσε τον στόχο της πολιτικής και κοινωνικής πάλης. Όλα αυτά οδήγησαν στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, οπότε και οδήγησε τον Όθωνα στην απόφαση για μετάβαση της Ελληνικής πολιτείας από την απόλυτη μοναρχία στη Συνταγματική μοναρχία με το Σύνταγμα του 1844⁴².

Πρώτος κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός του Ελληνικού κράτους διορίστηκε ο Ιωάννης Κωλλέτης, ο οποίος όσον αφορά την εξωτερική του πολιτική συνοψίστηκε στην επιδίωξη του ιδεώδους της «Μεγάλης Ιδέας», που χρησιμοποιήθηκε προσχηματικά και καιροσκοπικά για την εξυπηρέτηση των στόχων της εσωτερικής του πολιτικής. Ήταν ένα ευφυές τέχνασμα για τη συσπείρωση των οπαδών του κόμματος του. Οι κυβερνήσεις που διορίστηκαν από τον Όθωνα για τα επόμενα 15 χρόνια (1847-1862) ήταν κυβερνήσεις καθαρά αυλικές με κοινοβουλευτικό επίχρισμα. Στο διάστημα αυτό ο θεμελιώδης εθνικός στόχος της «Μεγάλης Ιδέας» χρησιμοποιήθηκε εργαλειακά ⁴³τόσο από το θρόνο όσο κι από τις πολιτικές παρατάξεις για την εξυπηρέτηση ιδιοτελών σκοπών και όχι για τη νοηματοδότηση μίας ορθολογικά προσδιορισμένης και συντεταγμένης πρότασης εξωτερικής πολιτικής⁴⁴.

2.3.2 Ο Κριμαϊκός Πόλεμος υπό το πρίσμα της Μεγάλης Ιδέας

Το 1853 ξεσπά ο Κριμαϊκός πόλεμος⁴⁵ κι αναζωπυρώνεται και πάλι το Ανατολικό ζήτημα. Αφορμή για το ξέσπασμα του πολέμου είναι οι έριδες των

⁴² Καϊδατζής, Α. (1974). Το Σύνταγμα του 1844. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ. 10, σελ.170-171

⁴³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΓ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ. 467

⁴⁴ Δημάκης, Ι. (1991). Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων. Θεμέλιο, σελ.122

⁴⁵ Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, Τόμος Δεύτερος, σελ. 132 -134

Ορθόδοξων και Καθολικών κληρικών στους Αγίους Τόπους για την κατοχή διαφόρων ιερών προσκυνημάτων. Η Ρωσία ζητά να αναγνωρισθεί ο τσάρος ως προστάτης των ορθόδοξων της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι διαπραγματεύσεις όμως με την Πύλη απέτυχαν και έτσι η Ρωσία κηρύσσει τον πόλεμο στην Τουρκία. Αρχή του πολέμου αποτελεί η κατάληψη των παραδουνάβιων ηγεμονιών από τους Ρώσους, γεγονός στο οποίο αντέδρασαν Άγγλοι και Γάλλοι, εισερχόμενοι στον πόλεμο και υποστηρίζοντας τους Τούρκους. Ο πόλεμος λήγει το 1856 με τη Συνθήκη των Παρισίων, η οποία δεν ήταν παρά η επικύρωση του δόγματος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως θα εξηγηθεί παρακάτω.

Η Συνθήκη του Παρισιού συντάχθηκε με τέτοιο τρόπο, ώστε να προσπαθήσει να ικανοποιήσει τα περισσότερα αιτήματα, όλων των πλευρών, κάτι που σε μεγάλο βαθμό κατάφερε. Από τη μία πλευρά οι Ρώσοι κατόρθωσαν να εξασφαλίσουν την ανεμπόδιση έξοδο τους στη Μεσόγειο. Από την άλλη, Άγγλοι και Γάλλοι πέτυχαν στο να περισώσουν τη σύμμαχό τους Οθωμανική Αυτοκρατορία και μαζί με αυτήν όλα τα προνόμια που τους παρείχε. Τέλος, οι Οθωμανοί απαλλάχθηκαν οριστικά από τη ρωσική παρεμβατικότητα στις εσωτερικές τους υποθέσεις. Ο Κριμαϊκός Πόλεμος αποτελεί σημαντικό ορόσημο στην Ευρωπαϊκή ιστορία και ειδικότερα για τους χριστιανικούς πληθυσμούς εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η διεξαγωγή του, από την έναρξη έως τη λήξη, αποτέλεσε το σφράγισμα πολλών ιστορικών εκκρεμοτήτων, όμως άνοιγε το κεφάλαιο μιας νέας εποχής. Οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μπορούσαν πλέον να είναι βέβαιοι ότι δεν θα μπορούσαν να περιμένουν βοήθεια από τη Ρωσία, η οποία μόλις εξασφάλισε τις επιδιώξεις της, τους εγκατέλειψε. Ταυτόχρονα, ειδικότερα οι Ελληνικοί πληθυσμοί είχαν πλέον αντιληφθεί πως οι Ρώσοι δεν αποτελούσαν ούτε καν εν δυνάμει σύμμαχό τους, όπως άλλωστε φάνηκε ιστορικά και με την προτίμησή τους να στηρίξουν τις αξιώσεις των Βουλγάρων⁴⁶.

Σε ότι αφορά την εμπλοκή της Ελλάδας, στον Κριμαϊκό Πόλεμο⁴⁷, κατά τη διάρκειά του η Ελλάδα κινήθηκε για την απελευθέρωση των ελληνικών επαρχιών Θεσσαλίας, Ηπείρου και Μακεδονίας. Οι Τουρκικές δυνάμεις κατέπνιξαν τις εξεγέρσεις κι υπήρξε κι αποκλεισμός του Πειραιά από μοίρα του γαλλικού στόλου. Οι Μεγάλες Δυνάμεις διακοίνωσαν στην Ελλάδα πως πρέπει να απαρνηθεί και να

⁴⁶ Σαμπατακάκη, Μ. (2011). Ρωσοτουρκικές πολεμικές αναμετρήσεις. Ο Κριμαϊκός πόλεμος και οι συνέπειες του για τους χριστιανικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Ιστορία της Μικράς Ασίας, τμ 5, Ελευθεροτυπία. σελ. 139 - 156

⁴⁷ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΓ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ. 143 - 148

καταδικάσει τις εξεγέρσεις Ελλήνων σε Οθωμανικές κτήσεις⁴⁸. Η Ελλάδα πάλι δεν κατάφερε να επωφεληθεί από τη νέα ένταση του Ανατολικού ζητήματος, ωστόσο από αυτήν την οδυνηρότατη κρίση η απήχηση των τριών ξενικών κομμάτων στον ελληνικό λαό βγήκε ιδιαίτερα ζημιωμένη. Αυτό έδωσε μια νέα διάσταση στην συνέχιση και εξάπλωση της Μεγάλης Ιδέας, η οποία λόγω της χρήσης της από τα ξενικά κόμματα είχε συνδεθεί αποκλειστικά με τις βλέψεις και ορέξεις των ξένων δυνάμεων. Ξεκινάει πλέον μια διαφοροποίηση στο πολιτικό αφήγημα γύρω από τη Μεγάλη Ιδέα.

2.3.3 Η πτώση του Όθωνα

Η διαρκής δυσφορία στις πολιτικές του Όθωνα ευνόησαν τη σταδιακή συγκρότηση ενός αντιπολιτευτικού ρεύματος που μετουσιώθηκε την περίοδο 1859 έως 1862 σε ένα κίνημα αντισοθωνικού χαρακτήρα⁴⁹. Το κίνημα αυτό περιελάμβανε αρκετούς πρωταγωνιστές της παλαιάς πολιτικής ηγεσίας, όπως τον Κ. Κανάρη και τον Δ. Βούλγαρη, αλλά και νέους πολιτικούς, όπως τον Επ. Δεληγιώργη και τον Αλ. Κουμουνδούρο, καθώς και πληθώρα αξιωματικών. Το 1859 συντελείται μια σειρά διαδηλώσεων φοιτητών, οι οποίες έμειναν γνωστές ως «Τα Σκιαδικά⁵⁰», λόγω των «σκιαδίων», των ψάθινων δηλαδή καπέλων που φορούσαν οι φοιτητές, και θεωρείται ως το γεγονός που έδωσε το έναυσμα της διάρκειας τριών χρόνων πολιτικής ζύμωσης που οδήγησε στον τερματισμό της Βασιλείας του Όθωνα⁵¹, τον Οκτώβριο του 1862. Βασικό πλήγμα στην πολιτική σταθερότητα αποτέλεσαν οι εκλογές του καλοκαιριού του 1859 και του χειμώνα του 1860 προς 1861, κι αυτό γιατί η βασιλική αυλή παρενέβη ουσιαστικά υπέρ της κυβέρνησης Μιαούλη. Την ίδια ώρα, ο Τύπος ανέλαβε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ευρύτερη αντιπολιτευτική δράση, ενώ οι επετειακές εκδηλώσεις για τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου το έτος 1861 υπήρξαν σοβαρή αφορμή για ανάφλεξη αντιπολιτευτικών εκδηλώσεων σε αρκετές πόλεις, την ίδια ώρα που στις τάξεις του στρατού υπήρχε έντονος αναβρασμός λόγω της πληθώρας αξιωματικών οι οποίοι φυλακίσθηκαν ή εκτοπίστηκαν στο Ναύπλιο, κατηγορούμενοι ως συνωμότες.

⁴⁸ Κουκουτσής, Γ. (1974). Ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ. 10, σελ. 276

⁴⁹ Στο ίδιο σελ. 186 - 199

⁵⁰ Στο ίδιο σελ. 187

⁵¹ Κ. Μ. Σταματόπουλος (2015), Περί της Βασιλείας στη Νεότερη Ελλάδα, Εκδόσεις Καπον, σελ. 98 - 101

Λόγω των παραπάνω εξελίξεων στο στράτευμα, άλλωστε, το Ναύπλιο εξελίχθηκε σε προπύργιο του αντιοθωνικού αγώνα τις αρχές του 1862, με την πόλη και τα περίχωρα του Ναυπλίου να γίνονται θέατρο πολεμικών συγκρούσεων από το Φεβρουάριο έως τα τέλη Μαρτίου του 1862. Αν και έγιναν προσπάθειες να εξομαλυνθεί η κατάσταση μέσω της παραχώρησης αμνηστίας σε όλους εκτός των πρωτεργατών επαναστατών, εν τούτοις, η οργάνωση των αντιοθωνικών δυνάμεων προχωρούσε. Στην Αθήνα επικεφαλής των αντιπολιτευτικών δυνάμεων τέθηκε ο Δ. Βούλγαρης, ενώ στο Μεσολόγγι πρωτοστατούσε ο Επ. Δεληγιώργης. Στην Πάτρα πρωτεργάτης της αντιπολιτευτικής προσπάθειας ήταν ο Μπενιζέλος Ρούφος, ενώ τις πλέον αποφασιστικές και δυναμικές κινήσεις έκανε ο γηραιός στρατηγός Θ. Γρίβας στην Ακαρνανία. Συγκεκριμένα, αφού συγκέντρωσε δυνάμεις με χιλιάδες ενόπλους, κατέλαβε την Ακαρνανία στις αρχές Οκτωβρίου του 1862 και προετοιμάστηκε για πορεία προς την Αθήνα. Οι σημαντικότερες πόλεις της Δυτικής Ελλάδας ακολούθησαν το παράδειγμά του και το πρώτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου Αγρίνιο, Μεσολόγγι, Πάτρα και Ναύπακτος, όπως, όμως, και η Κόρινθος και τα Μέγαρα εξεγέρθηκαν. Τελικά, τη νύκτα της 10ης προς 11η Οκτωβρίου εκδηλώθηκε επανάσταση στην Αθήνα, στην οποία επικράτησαν με ευκολία οι αντιοθωνικές δυνάμεις. Η βασιλεία του Όθωνα καταργείται το πρωί της 11ης Οκτωβρίου μετά από διακήρυξη των επαναστατών και συγκροτείται προσωρινή κυβέρνηση, όπου επικεφαλής τέθηκαν οι Κ. Κανάρης, Δ. Βούλγαρης και Μπ. Ρούφος. Ο Όθωνας με τη σύζυγό του επιβιβάστηκαν την επομένη σε βρετανικό ατμόπλοιο και εγκατέλειψαν οριστικά τη χώρα.

2.3.4 Η δεκαετία της πολιτικής αστάθειας 1865-1875

Μετά την αποχώρηση Όθωνα και την κατάρτιση Συντάγματος, χρειάστηκαν 10 χρόνια⁵², από το Μάιο του 1865, οπότε και διεξήχθησαν οι πρώτες εκλογές, μέχρι και τις εκλογές του 1875, ώστε να αναδειχθεί Κυβέρνηση με δεδηλωμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Ενδιάμεσα μεσολάβησαν άλλες πέντε εκλογικές αναμετρήσεις. Συγκεκριμένα, έγιναν εκλογές τον Μάρτιο του 1868, το Μάιο του 1869, το Φεβρουάριο του 1872, τον Ιανουάριο του 1873 και τον Ιούνιο του 1874. Επιπροσθέτως, τη δεκαετία αυτή πέρασαν από την διακυβέρνηση της χώρας δεκαοκτώ διαφορετικά κυβερνητικά σχήματα, εκ των οποίων ελάχιστα είχαν διάρκεια

⁵² Προβλήματα της Νεοελληνικής Ιστορίας, Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, Διεθνές πλαίσιο, εξουσία και πολιτική τον 19ο αιώνα(2008), Εκδόσεις Νεφέλη, σελ.81 - 86

ζωής που ξεπερνούσε τους λίγους μήνες. Σε πρώτο επίπεδο, στην πολιτική αστάθεια συνέτεινε η έντονη διαφωνία του πολιτικού προσωπικού σε ότι αφορά το χειρισμό της νέας επανάστασης στην Κρήτη την περίοδο 1866 έως 1869, αλλά τα αίτια της πολιτικής αυτής αστάθειας είναι πολύ βαθύτερα. Κι αυτό γιατί οι όποιες βελτιώσεις στη λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος του Συντάγματος του 1864 δεν κατέστειλαν τις παρεμβάσεις της αυλής, όπως το διορισμό κυβερνήσεων μειοψηφίας και τη καταχρηστική διάλυση της Βουλής, πρακτικές που εξακολουθούσαν και επί Γεωργίου Α' να ταλανίζουν τον πολιτικό βίο της Ελλάδας.

Την ίδια περίοδο, η αναζωπύρωση του Ανατολικού Ζητήματος επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις και στο εσωτερικό της χώρας, με τη σύσταση εθνικών εταιρειών έναντι του αναδυόμενου κινήματος του πανσλαβισμού, τη συζήτηση για τις πολεμικές προετοιμασίες που είχε ανάγκη η χώρα, την αντιμετώπιση των νέων επαναστάσεων και σε άλλες περιοχές εκτός της Κρήτης (Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία), επιδεινώνοντας την ισορροπία του πολιτικού βίου. Οι Βρετανοί, μάλιστα, οι οποίοι λίγο μετά την πτώση του Όθωνα εξέφραζαν την άποψη πως η Ελλάδα έπρεπε να υποβιβαστεί σε προτεκτοράτο με την κατοχή μόνο ορισμένων σωμάτων χωροφυλακής⁵³, εντός αυτής της περιόδου θα εκφράσουν ακόμα και σκέψεις η Ελλάδα να υποκαταστήσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ώστε να επιλυθεί το Ανατολικό Ζήτημα⁵⁴.

Την περίοδο αυτή της μεγάλης πολιτικής αστάθειας από τη θέση του Πρωθυπουργού πέρασαν διάφορες προσωπικότητες, όπως ο Δ. Βούλγαρης, ο Θρ. Ζαΐμης, ο Επ. Δεληγιώργης και ο Αλ. Κουμουνδούρος. Ειδικότερα ο τελευταίος αποτέλεσε μαζί με τον Χ. Τρικούπη τους βασικότερους πρωταγωνιστές της πολιτικής ζωής της χώρας έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1880, καθώς θεωρούνται και από τους πρώτους πολιτικούς στην Ελλάδα που ενστερνίστηκαν και στήριξαν ουσιαστικά την έννοια του κοινοβουλευτισμού.

2.3.5 Η πορεία προς την μεγάλη ήττα του 1897

Ο Αλ. Κουμουνδούρος ήταν νικητής των εκλογών του 1875 και έως τις εκλογές του 1881, οπότε και έληξε ουσιαστικά η πολιτική του σταδιοδρομία,

⁵³ Σε μια ένδειξη της ανάμιξης και επιρροής των Βρετανών στα εσωτερικά της χώρας από τον Πρωθυπουργό τους Πάλμερστον. Φίλιας Β. (1985) Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. σελ. 166

⁵⁴ Κωφός, Ε. (1981). Ο Ελληνισμός στην περίοδο 1869-1881. Σ. 125-126

αναδείχθηκε έξι φορές πρωθυπουργός, κυβερνώντας όμως μόλις παραπάνω από τέσσερα χρόνια, χρονικό διάστημα όμως που ήταν αξιοθαύμαστο για την εποχή που περιγράφεται. Βασικός αντιπολιτευτικός του πόλος υπήρξε ο Χ. Τρικούπης, ο οποίος προς το τέλος της δεκαετίας του 1870 συσπείρωσε σιγά σιγά γύρω από το Νεωτερικό κόμμα, το κόμμα του, διάφορες αντιπολιτευτικές προς τον Αλ. Κουμουνδούρο πολιτικές δυνάμεις. Έχαιρε της εκτίμησης του Βασιλιά Γεωργίου και διέθετε την υποστήριξη ανερχόμενων κοινωνικών δυνάμεων, οι οποίες δραστηριοποιούνταν έντονα οικονομικά και επιζητούσαν την αναδιάρθρωση του πολιτικού βίου. Μετά την ασταθή δεκαετία 1865-1875 τέθηκαν οι βάσεις για τη διαμόρφωση ενός διπολικού συστήματος, το οποίο και εγκαταστάθηκε εν τέλει στις αρχές της δεκαετίας του 1880, με ορόσημο τις εκλογές του 1881. Ο κυριότερος παράγοντας πολιτικής αστάθειας ήταν ο βασιλιάς, που, όταν διαφωνούσε με μια κυβέρνηση, δεν δίσταζε να την ανατρέψει. Την αντίθεσή του σε αυτή την πρακτική εξέφρασε ο Χ. Τρικούπης σε άρθρο του υπό τον χαρακτηριστικό τίτλο «Τις πταίει⁵⁵;» (1874). Σύμφωνα με τον Τρικούπη, ο βασιλιάς θα έπρεπε να διορίζει πρωθυπουργό μόνο εκείνον που είχε τη «δεδηλωμένη⁵⁶» εμπιστοσύνη της Βουλής, δηλαδή την υποστήριξη της πλειοψηφίας των βουλευτών⁵⁷. Η νίκη του Χ. Τρικούπη αποδόθηκε στην στάση των βουλευτών της Θεσσαλίας, μια νέα περιοχή του Ελληνικού κράτους, η οποία αντιπροσωπεύτηκε πρώτη φορά στο Ελληνικό κοινοβούλιο. Ο Χ. Τρικούπης εκλέχθηκε πρώτη φορά Πρωθυπουργός χάρη στην επιλογή της πλειοψηφίας των βουλευτών και όχι στην βασιλική εύνοια. Αντίθετα, ο Αλ. Κουμουνδούρος εμφανίστηκε για τελευταία φορά στην ενεργό πολιτική δράση και αποσύρθηκε, απογοητευμένος από την ήττα του.

Ο Χ. Τρικούπης είχε για πρώτη φορά την ευκαιρία να κυβερνήσει με τη βοήθεια μιας κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και έτσι να εφαρμόσει τις όποιες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες⁵⁸ οραματιζόνταν σχετικά με την οικονομική και διοικητική αναδιοργάνωση της χώρας. Μέχρι τις εκλογές του 1895, οπότε και τελείωσε η πολιτική του καριέρα, αναδείχθηκε Πρωθυπουργός άλλες τρεις φορές. Όντας υποστηρικτής του αγγλικού μοντέλου ανάπτυξης, προσπάθησε να μειώσει τον

⁵⁵ Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, (Ιστορική πηγή, αναδημοσίευση άρθρου), Τόμος Δεύτερος, σελ. 143 - 144

⁵⁶ Κώστας Κωστής(2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 356 - 363

⁵⁷ Λούβη, Ε., & Ξιφαράς, Δ. (2013). Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα σελ. 61 -62

⁵⁸ Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 4ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία σελ.433-435

κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία, ενώ υποστήριζε πως μια εύρωστη οικονομία ήταν το κλειδί για να διεκδικήσει η Ελλάδα ιστορικά Ελληνικά εδάφη από την καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία⁵⁹. Ήταν, άλλωστε, από τους λίγους πολιτικούς της μετεπαναστατικής Ελλάδας που στον πολιτικό του λόγο χρησιμοποίησε όρους συμβατούς με την ευρωπαϊκή πολιτική⁶⁰. Όμως, ακριβώς αντίθετη πορεία επιζητούσε για την Ελλάδα το νέο αντίπαλο δέος του χ. Τρικούπη, ο Θ. Δηλιγιάννης, ο οποίος στήριζε την κρατική παρεμβατικότητα στην οικονομία, αναθεμάτιζε την «πλουτοκρατία» και πρόκρινε έναν αντιδιαμετρικό δρόμο για την ανάπτυξη. Θεωρούσε πως η Ελλάδα θα μπορέσει να αναπτυχθεί μόνο προσαρτώντας άμεσα περισσότερα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα οποία θα εκμεταλλεύονταν στην συνέχεια. Βασική κριτική απέναντι στον Θ. Δηλιγιάννη σε ότι αφορά τις ικανότητές του στον πολιτικό στίβο υπήρξε το ότι ενώ κέρδιζε εντυπωσιακά τις εκλογές, εν τούτοις αδυνατούσε να κυβερνήσει για μεγάλα διαστήματα. Στις εκλογές του 1885 κέρδισε και εξέλεξε 184 βουλευτές, έναντι των 56 του Χ. Τρικούπη, όμως παρέμεινε στην εξουσία μόλις ένα χρόνο. Διάστημα, άλλωστε, στο οποίο επέδειξε απειρία και απραξία σε μια κρίση στην περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας και, παρά τον πομπώδη πολεμικό του λόγο, η εξωτερική του πολιτική ονομάστηκε «ένοπλος επαιτεία».

Η περίοδος του ανταγωνισμού των δύο κομμάτων^{61,62}, του Νεωτερικού του Χ. Τρικούπη και του Εθνικού του Θ. Δηλιγιάννη, υπήρξε η μήτρα για μια ακόμα σειρά πολιτικών εντάσεων στα όρια του εθνικού διχασμού. Στην πολιτική καθημερινότητα, ειδικά κατά τις προεκλογικές περιόδους, κυριαρχούσαν οι εντάσεις μεταξύ των οπαδών των δύο κομμάτων, με συλλαλητήρια, επεισόδια και συγκρούσεις. Η ήττα του Χ. Τρικούπη τον Απριλίο του 1895⁶³ και η απόσυρσή του από τον πολιτικό στίβο⁶⁴ σήμανε και την απόσυρση του διαρκούς αιτήματος των περασμένων δεκαετιών για οικονομικό εκσυγχρονισμό και αναδιάρθρωση της διοίκησης. Αντιθέτως, ο αλυτρωτισμός, ο λαϊκισμός και μια νέα αναζωπύρωση της Μεγάλης Ιδέας κυριάρχησαν άμεσα στη χώρα, υπογράφοντας σύντομα μια ιδιαίτερα μελανή σελίδα στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας.

⁵⁹ Τζόκας, Σ. (1974). Το μεταρρυθμιστικό έργο του Χαρίλαου Τρικούπη. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ.11, σελ. 12-55

⁶⁰ Κωφός, Ε. (2000). Διαπλοκή στρατηγικών και τακτικών επιλογών: Ο Τρικούπης κατά την Ανατολική κρίση, 1875-1878. Στο Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του. σελ. 46

⁶¹ Κώστας Κωστής(2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 437 - 443

⁶² Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ. 22 - 24

⁶³ Στο ίδιο σελ. 37 - 39

⁶⁴ Αναχώρησε άμεσα για το Παρίσι και πέθανε ένα χρόνο αργότερα.

2.3.6 Η αναζωπύρωση της Μεγάλης Ιδέας

Ο Θ. Δηλιγιάννης, όπως αναφέρθηκε πρωτίτερα, αντιπολιτεύτηκε τον Χ. Τρικούπη σε ένα καθαρά συναισθηματικό επίπεδο, αναδεικνύοντας και πάλι τον αλυτρωτισμό για τις λοιπές ελληνικές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και προκρίνοντας τη Μεγάλη Ιδέα, την απελευθέρωση δηλαδή των επαρχιών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που ιστορικά ανήκαν σε Ελληνικούς πληθυσμούς και την επέκταση του Ελληνικού κράτους, ως βασική προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας, μέσα από την εκμετάλλευση των νεών αυτών περιοχών. Όμως, αποδείχτηκε πως αυτή του η τακτική θα γύριζε εναντίον του. Την εποχή της διακυβέρνησης υπό τον Θ. Δηλιγιάννη, αντιπολιτευτικός αντίπαλος ήταν ο Δ. Ράλλης, ο οποίος είχε και ο ίδιος υιοθετήσει μια εξαιρετικά έντονη μεγαλοϊδεατική ρητορική. Ο Πρωθυπουργός, μαζί με τον Υπουργό Εξωτερικών Α. Σκουζέ και τον Υπουργό Στρατιωτικών Ν. Μεταξά, ήταν αποδέκτες συνεχόμενων μύδρων της αντιπολίτευσης, η οποία ουσιαστικά απειλούσε ακόμα και με εμφυλιοπολεμικές ενέργειες, καταδικάζοντας την πολιτική της Κυβέρνησης επί του κρητικού ζητήματος, το οποίο για άλλη μια φορά είχε οδηγήσει σε εντάσεις στο νησί και οδηγούνταν σε μια νέα επανάσταση.

Σημειώνεται ότι επιπρόσθετη επιβάρυνση της ήδη τεταμένης κατάστασης επέφερε η ίδρυση και η δράση της λεγόμενης Εθνικής Εταιρείας⁶⁵, ελληνική μυστική οργάνωση, η οποία συστάθηκε στην Αθήνα από στρατιωτικούς το 1894, αρχικά με την απλή επωνυμία «Εταιρεία». Το τελικό της όνομα το έλαβε με την τροποποίηση του καταστατικού της στις 4 Σεπτεμβρίου του 1895. Στο καταστατικό της απευθύνεται στον Ελληνικό λαό «*εν ονόματι του Θεού και της Πατρίδος*» και ως σκοπό της αναφέρονται «*η αναζωπύρωση του εθνικού φρονήματος, η επαγρύπνηση επί των συμφερόντων των δούλων Ελλήνων*», καθώς και η «*προπαρασκευή της απελευθέρωσης αυτών δια πάσης θυσίας*». Γρήγορα και λόγω της αναβράζουσας ατμόσφαιρας των τότε χρόνων, ο διαφαινόμενος ως φλογερός και άδολος πατριωτισμός των μελών της εξελίχθηκε σε έντονο πολιτικό ακτιβισμό που τα οδήγησε εν τέλει να παίξουν έναν αρκετά καταστροφικό ρόλο στην έκβαση του μετέπειτα Ελληνοτουρκικού πολέμου⁶⁶.

⁶⁵ Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 4ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία σελ.495 -496

⁶⁶ Στον ίδιο σελ.493 - 542

2.4 Οι πολιτικές δυνάμεις του Ελληνισμού και η Μεγάλη Ιδέα

Στην παρούσα υποενότητα θα επιχειρηθεί να παρουσιαστούν οι σημαντικότεροι φορείς και προσωπικότητες του Ελληνισμού, πριν την επανάσταση, κατά τη διάρκειά της και, φυσικά, στο νέο Ελληνικό κράτος οι οποίοι επηρέασαν, αρνητικά ή θετικά, την αποσαφήνιση, τον ορισμό, την εξάπλωση και την εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας.

2.4.1 Φιλική εταιρία και Φιλική

Για τη φιλική εταιρία έγινε συζήτηση σε προηγούμενη υποενότητα. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί κυρίως η συνεισφορά τους στην εμπέδωση και εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας. Ουσιαστικά οι Φιλικοί αποτέλεσαν τη βάση για την επιτυχή έκβαση, μετά από πολυπληθείς αποτυχημένες προσπάθειες, μιας επαναστατικής κίνησης των Ελληνικών πληθυσμών με σκοπό τη δημιουργία ενός Ελληνικού κράτους, μέσω της απελευθέρωσης εκτάσεων που ιστορικά ανήκαν στον Ελληνισμό. Πρακτικά, βέβαια, οι Φιλικοί δεν πέτυχαν στο σύνολο των σχεδιασμών τους, αλλά η συμβολή τους στην κινητοποίηση Ελλήνων και φιλελλήνων και στην αποκρυστάλλωση μιας ρεαλιστικής και δυναμικής ταυτόχρονα εκδοχής της Μεγάλης Ιδέας είναι ιστορικά αδιαμφισβήτητη

2.4.2 Ιωάννης Καποδίστριας, ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας

Με τον εμφύλιο του 1824 να έχει κλονίσει τις προοπτικές επίτευξης του στόχου της επανάστασης, οι πολιτικές δυνάμεις του υπό ίδρυση Ελληνικού κράτους προχώρησαν στην Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας, όπου με ψήφισμα στις 3 Μαρτίου 1827 κάλεσαν τον Ιωάννη Καποδίστρια⁶⁷⁶⁸ να αναλάβει τη θέση του κυβερνήτη με επτάχρονη θητεία. Ο Ι. Καποδίστριας, ένα πρόσωπο με ευρεία ευρωπαϊκή αναγνώριση, είχε σταδιοδρομήσει⁶⁹ στη διπλωματική υπηρεσία της Ρωσίας, όπου είχε φτάσει στο αξίωμα του υπουργού των εξωτερικών. Στις 6 Ιανουαρίου 1828 έφτασε στο Ναύπλιο, όπου ο λαός τον περίμενε ως σωτήρα ελπίζοντας σε αυτόν,

⁶⁷ Κώστας Κωστής(2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 167 - 174

⁶⁸ Β. Σκουλάτου - Ν,Δημακοπούλου - Σ. Κόνδη, Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909), Γ τάξη Ενιαίου Λυκείου, σελ. 133 - 143

⁶⁹ Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 1ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία σελ.67-108

ώστε να βάλει τάξη στο επικρατές χάος. Βρήκε μια χώρα ερειπωμένη και το λαό καθημαγμένο.

Ο Καποδίστριας ήταν ο πρώτος πολιτικός στην Ελλάδα που έδωσε σημασία στη μεταρρύθμιση⁷⁰, αν όχι δημιουργία, της κρατικής οντότητας των απελευθερωμένων περιοχών, καθώς οικονομία, δικαιοσύνη, στρατός, νομοθεσία, εκπαίδευση, ήταν όλα θεσμοί ανύπαρκτοι ή διαλυμένοι. Ο ίδιος ο Καποδίστριας ανέλαβε προσωπικά και τον χειρισμό της εξωτερικής πολιτικής, ενώ προσπάθεια του κυβερνήτη ήταν η δημιουργία ενός σύγχρονου, αστικού τύπου, κράτους με οριοθετημένους στόχους εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, εξαλείφοντας σταδιακά τις παθογένειες του παρελθόντος. Πρακτικά, ήταν οπαδός της εκδοχής της Μεγάλης Ιδέας που στόχευε περισσότερο στη δημιουργία και την επιβίωση ενός Ελληνικού κράτους ως βάση της αναγέννησης του Ελληνισμού, παρά της άκριτης αλυτρωτικής εκδοχής που θα επικρατούσε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα θεωρώντας πως περισσότερα εδάφη σημαίνουν και επιπλέον έσοδα. Έτσι το κράτος και η οικονομία θα αυτοδιορθώνονταν. Ο αγώνας του Καποδίστρια άρχισε να δυσχεραίνεται από τη δημιουργία εσωτερικής αντιπολίτευσης. Η δυσαρέσκεια των τοπικών πολιτικών παραγόντων από την πολιτική του Καποδίστρια άρχισε να μορφοποιείται σε οργανωμένη αντιπολιτευτική δράση ιδίως μετά τη Δ' Εθνοσυνέλευση, όπου επιβεβαιώθηκαν η αναστολή του συντάγματος, η κατάργηση της Βουλής και η συγκέντρωση όλων των εξουσιών στον Κυβερνήτη. Οι αντίπαλοι του κινήθηκαν δυναμικά, προκάλεσαν τοπικές εξεγέρσεις και εν τέλει κατέληξαν στην δολοφονία του Ι. Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 στο Ναύπλιο. Το γεγονός αυτό, η δολοφονία του Κυβερνήτη, οδήγησε το νεοσύστατο κράτος σε μια περίοδο αναρχίας και έδωσε την ευκαιρία στις Μεγάλες Δυνάμεις να αναμειχθούν περισσότερο στα εσωτερικά της Ελλάδας με την εγκατάσταση στο θρόνο του Βασιλείου της Ελλάδας του νεαρού πρίγκηπα Όθωνα, μετά από σειρά εξισοροποιητικών διαμαχών ανάμεσά τους για την επιλογή του προσώπου. Οι εξελίξεις αυτές απέδειξαν πως η Μεγάλη Ιδέα πραγματικά εξαρτιόταν από την εσωτερική πολιτική σταθερότητα και η ωριμότητα του πολιτικού προσωπικού ήταν βαρόμετρο για την εφαρμογή και επιβίωσή της.

⁷⁰ Η Επανάσταση του εικοσιένα(1985), Επιστημονικό Συμπόσιο, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, Σύγχρονη Εποχή, σελ. 280 - 293

2.4.3 Τα πρώτα πολιτικά κόμματα του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους⁷¹

Σημαντική εξέλιξη στην πορεία της Μεγάλης Ιδέας ήταν τα λεγόμενα ξενικά κόμματα, αγγλικό, γαλλικό κι ρωσικό, τα οποία είχαν σχηματιστεί από την εποχή του αγώνα της ανεξαρτησίας. Ήταν κόμματα ελπίδας και όχι διαβεβαιωμένης στήριξης, καθώς η ηγεσία τους και οι οπαδοί τους πίστευαν ότι η Αγγλία, η Γαλλία ή η Ρωσία αντίστοιχα θα βοηθούσαν τους Έλληνες στον αγώνα τους. Οι στόχοι της εσωτερικής τους πολιτικής δεν διέφεραν ιδιαίτερα. Σαφείς διαφορές υπήρχαν σε ορισμένα σημαντικά θέματα εξωτερικής πολιτικής ανάμεσα στο γαλλικό και στο αγγλικό κόμμα, όταν αρχηγοί τους ήταν ο Κωλλέτης κι ο Μαυροκορδάτος αντίστοιχα. Και τα δύο κόμματα είχαν ως επιδίωξη την επέκταση των ελληνικών συνόρων αλλά η στρατηγική τους ήταν διαφορετική. Ο μεν Κωλλέτης θεωρούσε ότι η απελευθέρωση των αλύτρωτων θα βελτιώσει τις συνθήκες του κράτους, ο δε Μαυροκορδάτος θεωρούσε αναγκαία πρώτα την οργάνωση του κράτους και μετά την απελευθέρωση των αλύτρωτων⁷². Όπως γίνεται κατανοητό, πρόκειται για δύο διαφορετικές προσεγγίσεις της Μεγάλης Ιδέας⁷³, όπως αναφέρθηκε και στην υποενότητα για τον Καποδίστρια.

Οι πρώτοι αυτοί πολιτικοί σχηματισμοί, που έμειναν ευρύτερα γνωστοί ως αγγλικό, γαλλικό και ρωσικό κόμμα (το οποίο έμεινε γνωστό και ως «Ναπαίοι», από το όνομα ενός ένθερμου υποστηρικτή του Καποδίστρια, ονόματι Νάπας), παγιώθηκαν στο νεότευκτο πολιτικό στερέωμα τα πρώτα χρόνια εγκαθίδρυσης του ελληνικού κράτους. Υπήρξαν απόληξη διεργασιών και ζυμώσεων που έλαβαν χώρα, τόσο κατά τη διάρκεια της έναρξης της Επανάστασης, όσο και την περίοδο διακυβέρνησης του Καποδίστρια. Τα κόμματα αυτά αποτέλεσαν ζωτικό χώρο για την πολιτική δραστηριοποίηση παραδοσιακών, αλλά και νέων, κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων της ελληνικής κοινωνίας. Δεν μπορούν να χαρακτηριστούν κόμματα αρχών, λαμβάνοντας υπόψη τα κλασικά Δυτικά πρότυπα, παρά θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν περισσότερο ως συσσωματώσεις τοπικών και συγγενικών ομάδων και φατριών, οι οποίες με χαλαρούς δεσμούς συσπειρώνονταν γύρω από μια ηγετική φυσιογνωμία ή ομάδα. Τα κόμματα αυτά πριμοδοτούνταν από τις αντίστοιχες Μεγάλες Δυνάμεις, δηλαδή την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία, τα ονόματά τους, δε, είχαν αμφίδρομο χαρακτήρα, καθώς δεν αποτελούσαν μόνο πεδίο άντλησης ελπίδας,

⁷¹ Προβλήματα της Νεοελληνικής Ιστορίας, Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, Διεθνές πλαίσιο, εξουσία και πολιτική τον 19ο αιώνα(2008), Εκδόσεις Νεφέλη, σελ. 77 - 81

⁷² Β. Σκουλάτου - Ν. Δημακοπούλου - Σ. Κόνδη, Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909), Γ τάξη Ενιαίου Λυκείου, σελ. 277

⁷³ Προβλήματα της Νεοελληνικής Ιστορίας, Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, Διεθνές πλαίσιο, εξουσία και πολιτική τον 19ο αιώνα(2008), Εκδόσεις Νεφέλη, σελ. 86 - 88

αλλά δρούσαν και ως τοποτηρητές ουσιαστικά των συμφερόντων εκάστου δύναμης. Ανάλογα με τις βλέψεις κάθε Μεγάλης Δύναμης, αντίστοιχη οπτική της Μεγάλης Ιδέας είχαν και τα ξενικά κόμματα.

2.4.4 Ο Βασιλεύς των Ελλήνων Γεώργιος ο Α΄⁷⁴

Την αποχώρηση του Όθωνα⁷⁵ από την Ελλάδα ακολούθησε ένας διπλωματικός πυρετός για την εγκατάσταση ενός νέου ηγεμόνα στη χώρα, υπό την εγγύηση των Τριών Μεγάλων Δυνάμεων της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Αν και η βρετανική διπλωματία προωθούσε το δευτερότοκο γιο της Βασίλισσας Βικτωρίας, Πρίγκιπα Αλφρέδο, ως ηγεμόνα της Ελλάδας, όμως αυτό ήταν αδύνατο, αφού οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν δεσμευμένες από το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1832 να μην προωθήσουν στο θρόνο της Ελλάδας κανένα μέλος των δικών τους βασιλικών οικογενειών. Για αυτό και τελικά αποφασίστηκε στο θρόνο να ανέλθει ο Vilhelm (κατόπιν Γεώργιος Α΄), δευτερότοκος γιος του Βασιλιά της Δανίας Χριστιανού Θ΄ (Ο Χριστιανός στέφθηκε μετά τον γιο του). Ο νέος βασιλικός οίκος που δημιουργήθηκε έμελλε να αποτελέσει τον Βασιλικό Οίκο των Βασιλέων της Ελλάδας για 111 χρόνια, από το 1863 έως την πολιτειακή αλλαγή του 1974. Ο Γεώργιος υπήρξε ο μακροβιότερος Έλληνας Βασιλιάς (από το 1863 μέχρι το 1913) και υιοθέτησε τον τίτλο Βασιλεύς των Ελλήνων, αντί του Βασιλεύς της Ελλάδος, γεγονός που έγειρε έντονη δυσφορία στους διπλωματικούς κύκλους, αφού αυτό σήμαινε πως θεωρούσε εαυτό Βασιλιά του Ελληνικού έθνους, όλων δηλαδή των Ελλήνων ανά τη Γη, και όχι απλά του Ελληνικού κράτους, εντός των περιορισμένων του συνόρων, δίνοντας έτσι και μια νέα ώθηση στην έννοια της Μεγάλης Ιδέας. Η αρχική του, δε, διπλωματική προσφώνηση ως ROI DE GRECS άλλαξε σε ROI DE HELLENES για να ικανοποιηθεί η Υψηλή Πύλη. Είναι σαφές πως ο Γεώργιος Α΄ προσεταιρίστηκε σε μεγάλο βαθμό την ουσία της Μεγάλης Ιδέας, ώστε να προσεταιριστεί αντιστοίχως και τους εν Ελλάδι υποστηρικτές της, ακόμα και αν αυτό σήμαινε την ανάληψη ρίσκου για τις διεθνείς σχέσεις της χώρας, προτάσσοντας τις εθνικές επιδιώξεις, έναντι μιας μετριοπαθούς και τρόπον τινά ασφαλέστερης στάσης.

2.4.5 Νεωτερικό και Εθνικό κόμμα

⁷⁴ Κ. Μ. Σταματόπουλος (2015), Περί της Βασιλείας στη Νεότερη Ελλάδα, Εκδόσεις Καπον, σελ. 141 - 152

⁷⁵ Θ. Βερεμής, Ι. Κολιόπουλος (2012) Νεότερη Ελλάδα: Μια ιστορία απο το 1821, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 91 - 114

Τα δύο πολιτικά κόμματα που αναδείχθηκαν και επικράτησαν στην πολιτική ζωή της χώρας μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο και τις επακόλουθες περιόδους αναταραχής, όπως αποτυπώθηκε νωρίτερα, ήταν το Νεωτερικό του Τρικούπη και το Εθνικό του Δηλιγιάννη. Δε χρειάζεται να επεκταθεί η αναφορά τους πέραν των όσων ήδη έχουν καταγραφεί σε προηγούμενη ενότητα, παρά να σημειωθεί πως η πορεία αμφοτέρων καταδεικνύει και επιβεβαιώνει μια σημαντική διαπίστωση για την διαφορούμενη πολιτική χρήση της Μεγάλης Ιδέας. Από τη μία πλευρά υπήρχαν αυτοί που θέλανε να υπηρετήσουν τα υψηλά ιδανικά της Μεγάλης Ιδέας και προς τούτο πρόκριναν τη δημιουργία ενός εύρωστου κράτους που θα μπορούσε να χρηματοδοτήσει και στηρίξει την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας. Από την άλλη πλευρά υπήρχαν οι καιροσκόποι, οι οποίοι θεωρούσαν τη Μεγάλη Ιδέα ως ένα πολιτικό αφήγημα το οποίο μπορούσε να εξασφαλίσει την εσωτερική παροχολογία, καθώς οι νέες περιοχές που τυχόν απελευθερώνονταν θα συνέβαλλαν στη χρηματοδότηση του κράτους.

2.5 Συμπεράσματα Κεφαλαίου

Το παρόν κεφάλαιο έδωσε μια σημαντική διάσταση στην μελέτη της Μεγάλης Ιδέας κατά την περίοδο 1897-1909, καθώς αποτύπωσε την εξέλιξη και διαμόρφωση της Μεγάλης Ιδέας ως πολιτικού αφηγήματος, από την αρχική (και ασαφή, σχεδόν ενστικτώδη) σύλληψή της την επομένη της πτώσης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 και μέχρι τον «ατυχή» Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε πρακτικά μια διαχρονική προσπάθεια του Ελληνισμού, όσο κι αν αυτός συρρικνώθηκε, αποδεικνύοντας τη διαχρονικότητα και την αντοχή όσων αξιών, αρχών και ιδεών τον συνέθεταν. Όμως, μετά την απελευθέρωση, αποτέλεσε και πρόσχημα πολλών πολιτικών για την αιτιολόγηση των πολιτικών τους επιδιώξεων. Παρ' όλα αυτά, υπήρχαν και αυτοί που θέλησαν να υπηρετήσουν τη Μεγάλη Ιδέα, αντί να την θέσουν υπό την υπηρεσία των βλέψεών τους.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

- 1 Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1874). 'Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, Εκδόσεις Κάκτος
- 2 Η Επανάσταση του εικοσιένα (1985), Επιστημονικό Συμπόσιο, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, Σύγχρονη Εποχή
- 3 Προβλήματα της Νεοελληνικής Ιστορίας, Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, Διεθνές πλαίσιο, εξουσία και πολιτική τον 19ο αιώνα(2008), Εκδόσεις Νεφέλη
- 4 Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα Τόμος Δεύτερος
- 5 Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 1ος ,4ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία
- 6 Καϊδατζής, Α. (1974). Το Σύνταγμα του 1844. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ. 10
- 7 Φίλιας Β. (1985) Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα
- 8 Montesquieu (1874). Considerations on the causes of the Greatness of the Romans and their Decline, Indianapolis/Campbridge, Hackett Publishing Company
- 9 Jones, M. (1980). The Greek City from Alexander to Justinian. Oxford University Press
- 10 Θ. Βερεμής, Ι. Κολιόπουλος (2012) Νεότερη Ελλάδα: Μια ιστορία απο το 1821, Εκδόσεις Πατάκη
- 11 Κ. Μ. Σταματόπουλος (2015), Περί της Βασιλείας στη Νεότερη Ελλάδα, Εκδόσεις Καπτον
- 12 Μενούνος, Ι. (2004). Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και Βιογραφία, Ζ' έκδοση. «Ακρίτας», Αθήνα
- 13 Τωμαδάκης, Ν. (1955). Περί των αιτίων του Φιλελληνισμού
- 14 Κώστας Κωστής(2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, Εκδόσεις Πατάκη
- 15 Κωφός, Ε. (2000). Διαπλοκή στρατηγικών και τακτικών επιλογών: Ο Τρικούπης κατά την Ανατολική κρίση, 1875-1878. Στο Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του
- 16 Κυριακίδου Ε. Ιστορία σύγχρονου Ελληνισμού, τόμος Α
- 17 Λούβη, Ε., & Ξιφαράς, Δ. (2013). Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα
- 18 Κουκουτσής, Γ. (1974). Ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ. 10
- 19 Μαργαρίτης Γ., Αζέλης Α., Ανδριώτης Ν., Δετοράκης Θ. (1999) : Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Τάξης Ενιαίου Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα

- 20 Β. Σκουλάτου - Ν.Δημακοπούλου - Σ. Κόνδη, Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909), Γ τάξη Ενιαίου Λυκείου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα
- 21 Gellner, E. (1983). Nations and Nationalism, Cornell University Press
- 22 Κοροβίνης, Ε. (2008). Η Νεοελληνική Φαυλοκρατία. Εκδόσεις Αρμός
- 23 Δημάκης, Ι. (1991). Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων. Θεμέλιο
- 24 Κωφός, Ε. (1981). Ο Ελληνισμός στην περίοδο 1869-1881
- 25 Τσιριγώτης, Δ. (2013). Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία - Διεθνείς σχέσεις και διπλωματία. Εκδόσεις Ποιότητα
- 26 Wight, M. (1979). Power Politics. Pelican Books
- 27 Καμπούρογλου, Γρ. (1901). Ιστορικόν Αρχείον Διονυσίου Ρώμα, Τομ. Α', 1819-1825. Αθήνα
- 28 Σαρρής, Γ. (2016). Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Εθνεγερσία του Μάρτη 1821: Τρεις Επιστολές στον Διονύσιο Ρώμα. Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού. Ανακτήθηκε στις 29/11/2016 στο <https://argolikivivliothiki.gr/2016/04/19/kapodistrias-5/>
- 29 Σαμπατακάκη, Μ. (2011). Ρωσοτουρκικές πολεμικές αναμετρήσεις. Ο Κριμαϊκός πόλεμος και οι συνέπειές του για τους χριστιανικούς πληθυσμούς της οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο Η Ιστορία της Μικράς Ασίας, τμ 5, Ελευθεροτυπία
- 30 Τζεδόπουλος, Γ. (2000). Tanzimat - Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τον 19ο αιώνα. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού
- 31 Τζόκας, Σ. (1974). Το μεταρρυθμιστικό έργο του Χαρίλαου Τρικούπη. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ.11
- 32 Al-Rahim, A., & Nagata, Y. (1977). The Itizam System in Egypt and Turkey - A Comparative Study.
- 33 Κεχριώτης, Ε. (2008). Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού
- 34 Τζάκης, Δ (2000). Τα πρώτα κόμματα: "αγγλικό", "γαλλικό", "ρωσικό". ΙΜΕ. Ανακτήθηκε στις 15 Μαρτίου 2017 στο http://www.ime.gr/chronos/12/gr/1833_1897/domestic_policy/people/03.html
- 35 Βαρλάς, Μ., Καμαρινός, Γ., Κοτρωνάκη, Π., Κουρής, Γ., Παπασπύρου, Μ., Σταματέλου, Α., Τζάκης, Δ., Χάλκος, Β., Χατζής, Η., Εφραίμογλου, Δ., & Φέρλα, Κ. (2000). Η συγκρότηση του Ελληνικού κράτους 1821-1987. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.
- 36 Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Α. (2006). Φίλτατε... Γεώργιος Α'. Εκδόσεις Ερμής

37 Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμοι ΙΑ, ΙΒ, ΙΓ, ΙΔ' –Εκδοτική Αθηνών (1975)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – Η Μεγάλη Ιδέα μετά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο

3.1 Εισαγωγή

Αφού τέθηκαν οι θεωρητικές βάσεις για τη μελέτη της εφαρμογής της Μεγάλης Ιδέας, κυρίως ως πολιτικό αφήγημα (είτε σε οραματικό επίπεδο, είτε ως μέσο νομιμοποίησης πολιτικών και στρατηγικών, και ανιχνεύτηκε η πορεία και η εξέλιξη της στην περίοδο της Οθωμανοκρατίας, στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστεί το κυρίως μέρος της παρούσας έρευνας, δηλαδή θα αποτυπωθεί η ιστορική και πολιτική πραγματικότητα της περιόδου 1897 – 1909 και, κατόπιν, θα αναλυθεί η χρήση της Μεγάλης Ιδέας αυτήν την περίοδο στην Ελληνική υψηλή στρατηγική.

Ο 19^{ος} αιώνας αποτέλεσε μια περίοδο κατά την οποία η Μεγάλη Ιδέα για πρώτη φορά εφαρμόστηκε επιτυχημένα, μέσα από την κατάλληλη εκμετάλλευση των διεθνών συνθηκών και πάντα χάρη στη διαρκή και διαχρονική προσπάθεια των Ελλήνων για απελευθέρωση. Όμως, ενώ ο Καποδίστριας κινήθηκε στο πλαίσιο της «*συγκρότησης μίας βιώσιμης, κρατικής οντότητας*»⁷⁶, ώστε να διαφυλαχτούν τα κεκτημένα των αγώνων του Έθνους και από εκεί και πέρα να επεκταθεί η εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας, όμως οι επόμενες κυβερνήσεις παρουσίασαν μια εσωστρεφή πορεία, μετατρέποντας, για μικροπολιτικούς κυρίως λόγους, το αφήγημα της Μεγάλης Ιδέας, από εθνικό, άρα και μέρος της διεθνούς πολιτικής, σε αφήγημα εσωτερικής «κατανάλωσης», προσαρμοσμένο στις διάφορες κοινωνικοπολιτικές ομάδες και τα συμφέροντά τους.⁷⁷ Θα χρειαστεί να φτάσει το τέλος του 19^{ου} αιώνα και η ανάδειξη του Τρικούπη στην κεντρική πολιτική σκηνή, ώστε η Μεγάλη Ιδέα να μετατραπεί και πάλι σε θέμα πολιτικοστρατηγικής διαχείρισης του κεντρικού κράτους, στο πλαίσιο μιας συγκροτημένης υψηλής στρατηγικής για τα εθνικά θέματα⁷⁸. Η αποχώρηση, όμως, του Τρικούπη από την πολιτική σκηνή θα σημάνει μια πρόσκαιρη στροφή και πάλι προς την μικροπολιτική διαχείριση της Μεγάλης Ιδέας, η οποία κορυφώνεται και εν πολλοίς εγκαταλείπεται με τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897.

Η ιστορική ανασκόπηση αυτής της περιόδου μετά τον Τρικούπη θα καταδείξει τους πρωταγωνιστές της και τις βασικές πολιτικές στρατηγικές και επιλογές τους.

⁷⁶Τσιριγώτης, Δ. (2013) Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία - Διεθνείς σχέσεις και διπλωματία. Εκδόσεις Ποιότητα, σελ.63

⁷⁷ Στον ίδιο, σελ. 147

⁷⁸ Στον ίδιο, σελ.209

Μέσα από αυτήν την παρουσίαση θα μπορέσει να γίνει μια σύνδεση της Μεγάλης Ιδέας με την ευρύτερη Υψηλή Στρατηγική των Ελληνικών Κυβερνήσεων της περιόδου και η ανάλυση της φύσης και χρήσης της. Όπως διαπιστώθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο και αναφέρθηκε παραπάνω, η Μεγάλη Ιδέα τις πρώτες δεκαετίες του νέου Ελληνικού κράτους χρησιμοποιήθηκε με δύο βασικά πρόσημα, είτε ως κεντρικό πολιτικό αφήγημα το οποίο καλούνταν οι πολιτικοί να υπηρετήσουν, είτε ως εύκολη διέξοδος για λαϊκιστές, οι οποίοι την έθεταν προς εξυπηρέτηση των δικών τους φιλοδοξιών. Η περίοδος μελέτης καταδεικνύει με τον πλέον εμφανή τρόπο το διαχωρισμό των δύο αυτών προσεγγίσεων.

3.2 Ιστορική και πολιτική ανασκόπηση περιόδου

3.2.1 Το Κρητικό Ζήτημα ως ιστορική αφορμή του Ελληνοτουρκικού Πολέμου

Η Μεγάλη Ιδέα αποτελεί το κεντρικό αφήγημα πίσω από τις βασικές πολιτικές αποφάσεις σχετικά με την πορεία προς τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και την διένεξη αυτού. Κυρίαρχο διακύβευμα της περιόδου πριν το ξέσπασμα του πολέμου, αλλά και αρκετά χρόνια μετά από αυτόν, υπήρξε η έκβαση του Κρητικού Ζητήματος⁷⁹. Το ευρύτερο Ανατολικό Ζήτημα υπήρξε καθοριστικό για τις εξελίξεις του 19^{ου} αιώνα, με πολυεπίπεδες και πολυπαραγοντικές επεκτάσεις. Το Κρητικό Ζήτημα και η εμπλοκή σε αυτό της Ελλάδας, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Μεγάλων Δυνάμεων αποτέλεσε σημαντικό μέρος του ευρύτερου αυτού ζητήματος, με πρώτη ουσιαστική ένδειξη επίλυσής του το 1897. Τότε, οι Μεγάλες Δυνάμεις που αποτελούσαν την Ευρωπαϊκή Συμφωνία επέβαλαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία να παραχωρήσει κυριαρχικά δικαιώματα στην Κρήτη, διατηρώντας μόνο μια φιλή επικυριαρχία, μετά την αποτυχία της να εξασφαλίσει την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων που είχαν συμφωνηθεί κατά το παρελθόν.

Η Συνθήκη του Βερολίνου, η οποία συνομολογήθηκε στις 13 Ιουλίου 1878 μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Ιταλία, Αυστρία) και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προέβλεπε την δημιουργία ενός μεταρρυθμιστικού πλαισίου για τις Ευρωπαϊκές περιοχές της τελευταίας, στις οποίες υπήρχε έντονο το Χριστιανικό στοιχείο. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές προσέβλεπαν στη βελτίωση της συμμετοχής των χριστιανικών πληθυσμών στην καθημερινή, πολιτική και στρατιωτική ζωή της Αυτοκρατορίας. Απότοκο αυτής της συνθήκης υπήρξε και η

⁷⁹ Μαργαρίτης Γ., Αζελής Α., Ανδριώτης Ν., Δετοράκης Θ. (1999): Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Τάξη Ενιαίου Λυκείου, Οργανισμός Εδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, σελ. 177 - 222

Συμφωνία της Χαλέπας⁸⁰ (από την ομώνυμη συνοικία των Χανίων Κρήτης), η οποία υπεγράφη τρεις μήνες μετά και αφορούσε την εφαρμογή των επιταγών της Συνθήκης του Βερολίνου στο νησί, το οποίο ήδη βρίσκονταν σε κρίση, καθώς οι Χριστιανοί κάτοικοί του είχαν ξεκινήσει σημαντικές κινηματικές ενέργειες, στο ευρύτερο πλαίσιο των ζυμώσεων της περιόδου, μέρος του διαχρονικού Ανατολικού Ζητήματος. Οι μεταρρυθμίσεις που προέβλεπε η συμφωνία αυτή έδιναν σημαντικά εχέγγυα βιωσιμότητας στο Ελληνικό Χριστιανικό στοιχείο, αφού, μεταξύ άλλων, η Ελληνική γλώσσα ανάγονταν σε ισότιμη, και σε μερικές περιπτώσεις ισχυρότερη, της Τουρκικής στη Δημόσια Διοίκηση, ενώ και τα θεσμικά όργανα προβλέπονταν να έχουν ως κυρίαρχο το Χριστιανικό στοιχείο⁸¹.

Το πρόβλημα όμως ήταν πως οι γενικοί διοικητές που διορίζε ο Σουλτάνος στην Κρήτη αθετούσαν τις αρχές και τις διατάξεις των συμφωνιών που είχαν υπογραφεί, είτε από δική τους πρωτοβουλία, είτε λόγω πιέσεων που υφίσταντο από τον οθωμανικό πληθυσμό του νησιού. Αποτέλεσμα αυτών των παραβιάσεων ήταν μια σειρά επαναστατικών ενεργειών στην Κρήτη από τους Έλληνες κατοίκους, όπως του 1885, του 1888 και του 1889⁸². Το σημαντικότερο παράδειγμα των προαναφερθέντων πιέσεων από τους Οθωμανούς της Κρήτης ήταν αυτό της διοίκησης του πρώην ηγεμόνα της Σάμου Αλέξανδρου Καραθεοδωρή, ο οποίος αν και έδειξε από το 1894, οπότε και διορίστηκε διοικητής της Κρήτης, αξιοσημείωτο ζήλο για την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων, εν τούτοις αντιμετώπισε σοβαρές αντιδράσεις από τον οθωμανικό πληθυσμό, γεγονός που οδήγησε στην κλιμάκωση της έντασης στις σχέσεις Ελλήνων και Οθωμανών και εν τέλει στην κήρυξη μιας νέας Κρητικής Επανάστασης (1895-1898) και την παραίτηση του Καραθεοδωρή το Δεκέμβριο του 1895⁸³.

Το ίδιο διάστημα η Ελληνική Κυβέρνηση έβλεπε τις διαπραγματεύσεις με τους κατόχους των Ελληνικών ομολόγων να οδηγούνται σε αδιέξοδο. Τον Ιούλιο του 1894 η κατάσταση έφτασε στο απροχώρητο και, ειδικότερα, στις 28 Ιουλίου 1894 εκδόθηκε ειδοποίηση από το Γερμανό πρέσβη στην Αθήνα προς την ελληνική κυβέρνηση για τη μη ικανοποίηση των κατόχων ομολόγων και την πιθανότητα διακοπής των

⁸⁰ Πρεβελάκης Ε, Το καθεστώς της Χαλέπας και το φιρμάνι του 1889, Κρητικά Χρονικά 17/1963, σελ. 163- 182

⁸¹ Καλλιβερετάκης. Λ. (20014) Κρήτη 1871 - 1913 Στο συλλογικό: Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, 5^ος Τόμος, σελ. 320-321

⁸² Στο έργο του Αντώνιου Ρικάκη περί του Ελληνοτουρκικού Πολέμου και της εμπλοκής της Κρήτης γίνεται εκτενής αναφορά στις διάφορες ενέργειες των Ελλήνων της Κρήτης στο πλαίσιο αυτό.

⁸³ Δετοράκης. Θ. (1998) Η επανάσταση του 1897, στις ανατολικές επαρχίες της Κρήτης, Κρητολογικά Γράμματα, τ.14 σελ. 9-37

διπλωματικών σχέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες. Άλλωστε, εξαιτίας των οικονομικών αυτών διαφορών η Γερμανική αρχή του Κάιζερ Γουλιέλμου Β΄ επέδειξε ανθελληνική στάση κατά την έκβαση του πολέμου. Συνεχίζοντας με τα τεκταινόμενα στην Κρήτη, το Δεκέμβριο του 1895 ξεκινάει η απόβαση τουρκικών δυνάμεων στη νήσο, ώστε να ενισχύσουν τις τοπικές τους δυνάμεις, ενώ και οι Έλληνες άρχισαν να οργανώνονται, καθώς ανεξάρτητες ομάδες εθελοντών από την απελευθερωμένη Ελλάδα αποβιβάστηκαν για να ενισχύσουν τους Κρήτες επαναστάτες. Ειδικότερα μετά από ορισμένα γεγονότα, όπως η πολιορκία του Βάμου και των ακόλουθων αντιποίνων στα Χανιά με σφαγές των Χριστιανών το Μάιο του 1896 αυτές οι ροές αυξήθηκαν. Εκτός των Ελλήνων και των Τούρκων, ενδιαφέρον επέδειξαν και οι Μεγάλες Δυνάμεις για την κατάσταση στο νησί, για αυτό και την περίοδο αυτή αρχίζουν να καταπλέουν στο Κρητικό πέλαγος πολεμικά πλοία από τους στόλους των Μεγάλων Δυνάμεων, γεγονός που επέτεινε την ένταση. Η επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων έδειξε πρόσκαιρα να δρα κατασβεστικά, αφού υπό την πίεσή τους ο Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ παραχώρησε εγγυήσεις για την ζητούμενη εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων που είχαν συμφωνηθεί, δίνοντας μια προσωρινή αίσθηση αποκατάστασης της ηρεμίας. Αυτή όμως η αίσθηση απείχε από την πραγματικότητα, καθώς οι Τούρκοι του νησιού δεν δέχτηκαν με ιδιαίτερη προθυμία την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων αυτών, οι οποίες πρακτικά παρέδιδαν τη διοίκηση της Κρήτης στους Έλληνες⁸⁴.

Εν τέλει, από τον Ιανουάριο του 1897 πλέον έχει φθάσει σε κρίσιμο σημείο η ένταση μεταξύ των δύο πληθυσμών, η οποία κλιμακώνεται με δολοφονίες, εμπρησμούς οικισμών και βίαιες συμπλοκές προκαλούμενες κυρίως από τον Τούρκικο πληθυσμό, με τη στήριξη των Οθωμανικών στρατευμάτων. Συγκεκριμένα, στις 23 και 24 Ιανουαρίου του 1897 οι Τούρκοι προχωρούν στον εμπρησμό των Χανίων και στη σφαγή των Χριστιανών κατοίκων τους, ωθώντας εκατό περίπου Κρήτες να συγκεντρωθούν στο Ακρωτήριο⁸⁵ ώστε να διεκδικήσουν Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Οι επαναστάτες εκδίδουν στο Ακρωτήριο ψήφισμα στις 25 Ιανουαρίου, με το οποίο κηρύσσονταν η κατάλυση της κατοχής του νησιού από τους Οθωμανούς και καλούνταν ο Έλληνας Βασιλιάς να προχωρήσει στην κατάληψη της Κρήτης και την ένωση με την Ελλάδα. Το ψήφισμα κινητοποιεί και άλλους ενόπλιους Κρήτες, οι οποίοι συγκεντρώνονται στο Ακρωτήριο και οργανώνουν επαναστατικό στρατόπεδο, στο οποίο υψώνεται η Ελληνική σημαία. Η θέση αυτή είχε ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, τόσο ως προς την εγγύτητά της στην πόλη των Χανίων, όσο και ως προς

⁸⁴ Στον ίδιο, σελ. 9-37

⁸⁵ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του (2005), Ελληνικά Γράμματα σελ. 36 - 41

τις δυνατότητες εποπτείας και παρατηρήσεως μεγάλης περιοχής, ιδιαίτερα στις εισόδους και εξόδους της πόλης. Την εξέλιξη αυτή δεν την αποδέχονται πλήρως οι Μεγάλες Δυνάμεις (οι οποίες την εποχή αυτή συμπεριλαμβάνουν τη Ρωσία, τη Γερμανία, την Αυστρία, τη Γαλλία, την Αγγλία και την Ιταλία), καθώς δε συμφωνούν με το αίτημα για ένωση με την Ελλάδα, και αποφασίζουν να προχωρήσουν στη διεθνή κατοχή των πόλεων των Χανίων, του Ηρακλείου και του Ρεθύμνου.

Οι εξελίξεις στην Κρήτη επηρεάζουν ιδιαίτερα την Ελλάδα, όπου, φυσικά, παράλληλα δημιουργούνται εντάσεις ανάμεσα στις πολιτικές δυνάμεις οι οποίες συναγωνίζονται στο ποιος σχηματισμός υπηρετεί περισσότερο τις αρχές της Μεγάλης Ιδέας, οδηγώντας εν τέλει το βασιλιά Γεώργιο Α΄ και την κυβέρνηση Δηλιγιάννη στην απόφαση να επέμβουν στην Κρήτη. Όπως καταγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η εποχή πριν τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο χαρακτηριζόταν από την οριστική κατάργηση των ξενικών κομμάτων και την αντιπαράθεση ανάμεσα στο Νεωτερικό κόμμα του Τρικούπη και στο Εθνικό κόμμα του Δηλιγιάννη, τα οποία είχαν ως ουσιαστικότερη διαφορά την προσέγγιση της Μεγάλης Ιδέας. Η οριστική αποχώρηση του Τρικούπη από την πολιτική, έδωσε την ευκαιρία στον παλαιοκομματισμό να επικρατήσει καθολικά. Η Κυβέρνηση Θεοδώρου Δηλιγιάννη, που ξεκίνησε τη διακυβέρνησή της στις 31 Μαΐου 1895 ακολουθούσε κρατικιστικά και λαϊκίστικα μοντέλα διακυβέρνησης, τόσο στα εσωτερικά, όπως άλλωστε είχε δώσει και παλιότερα σημεία γραφής, όσο και στα εξωτερικά ζητήματα. Όμως, όπως προαναφέρθηκε κατά τη συζήτηση για την αναζωπύρωση της Μεγάλης Ιδέας (στο προηγούμενο κεφάλαιο) σύντομα κλήθηκε να αντιμετωπίσει την πλειοδοσία λαϊκισμού, ειδικά στην εξωτερική πολιτική και την έννοια της Μεγάλης Ιδέας, από την αντιπολίτευση και ειδικότερα από το Δημήτριο Ράλλη, ο οποίος κατηγορούσε τον Πρωθυπουργό και τους κορυφαίους Υπουργούς του Αλέξανδρο Σκουζέ (Εξωτερικών) και Νικόλαο Μεταξά (Στρατιωτικών) για αδιαφορία απέναντι στα εθνικά ζητήματα. Ο Ράλλης, εκμεταλλευόμενος τις εξελίξεις στην Κρήτη, έφτασε να απειλεί με επαναστατικές ενέργειες, σε σημείο να είναι καθημερινό φαινόμενο οι επαναλαμβανόμενες συγκεντρώσεις όχλου στους δρόμους της Αθήνας και η εξαπόλυση βαρύτατων κατηγοριών προς την Κυβέρνηση και τον Βασιλιά για εθελοδουλική και αντιπατριωτική στάση απέναντι στο ζήτημα της Κρήτης. Παράλληλα, η δράση της λεγόμενης Εθνικής Εταιρείας στο παρασκήνιο επέτεινε την κατάσταση.

Στην τεταμένη αυτή κατάσταση, όπου η Ελλάδα βρισκόνταν στα πρόθυρα του Εμφυλίου Πολέμου, προστέθηκαν τα νέα από την Κρήτη, τα οποία ήταν εξαιρετικά

δυσάρεστα, καθώς έγινε γνωστή η εξέλιξη με τη σφαγή και τον εμπρησμό των Χανίων. Εξέλιξη που ταυτόχρονα πίεσε την Κυβέρνηση να δράσει, αλλά και της έδωσε την ευκαιρία να υιοθετήσει ένα αφήγημα απέναντι στις διπλωματικές της υποχρεώσεις το οποίο της έλυνε τα χέρια στο εσωτερικό. Έτσι, με βάση το δίκαιο της άμυνας, αποφασίστηκε να αποσταλεί μοίρα ελληνικών πολεμικών πλοίων στη Κρήτη, με εντολή την αποκοπή των διόδων αποβίβασης σε περαιτέρω τουρκικές δυνάμεις και υπό την αρχηγία του Πρίγκιπα Γεωργίου, δευτερότοκου γιου του Γεωργίου Α'. Άμεσα απέπλευσαν τα πρώτα πλοία, Τα πρώτα τορπιλοβόλα σκάφη ξεκίνησαν στις 25 Ιανουαρίου και στις 27 Ιανουαρίου τα θωρηκτά Ύδρα, Μύκαλη και Πηνειός (Παϊζή, 1980) και στις 29 Ιανουαρίου το τορπιλοβόλο Ιωνία με τον Πρίγκηπα Γεώργιο ως Διοικητή της μοίρας. Η αποστολή αυτή αποτέλεσε προσπάθεια της Ελλάδας να δημιουργηθεί τετελεσμένο σε ότι αφορά το Κρητικό ζήτημα και την ένωση του νησιού με την Ελλάδα, σκοπό που διακοίνωσε ουσιαστικά η Κυβέρνηση προς τους διπλωμάτες των Μεγάλων Δυνάμεων, όταν ζητήθηκαν εξηγήσεις από τις πρεσβείες τους. Παρ' όλο που προχώρησαν στην ριψοκίνδυνη αυτή απόφαση η Κυβέρνηση και ο Βασιλιάς, η αντιπολίτευση, συνεπικουρούμενη από την Εθνική Εταιρία, συνέχισε τη δριμεία κριτική, αυτήν τη φορά γιατί θεωρούσε πως η Ελληνική στρατηγική ήταν μετριοπαθής και θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί βομβαρδισμός των παράλιων τουρκικών οικισμών της Κρήτης, με την παράλληλη αποστολή εκστρατευτικού σώματος στρατού. Αν και ο Δηλιγιάννης υπέκυψε και σε αυτά τα αιτήματα του όχλου, ο Γεώργιος Α' αντιτάχθηκε χαρακτηρίζοντας μια τέτοια κίνηση πρόκλησης πολέμου ως «ληστοπραξία». Όμως, η επιμονή του Δηλιγιάννη να συμμετάσχει στην πλειοδοσία πατριωτισμού του Ράλλη και των ακολούθων του, οδήγησε στα πρώτα στρατιωτικά γεγονότα του πολέμου που θα χαρακτηρίζονταν κατ' ευφημισμό ως «ατυχής» για την Ελλάδα.

3.2.2 Το Κρητικό Ζήτημα μετά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897

Και ενώ το Ελληνικό κράτος σύρεται σε έναν «ατυχή» πόλεμο λόγω των μικροπολιτικών επιδιώξεων του πολιτικού προσωπικού του, οι εξελίξεις στο Κρητικό Ζήτημα βαίνουν προς μια σχετικά επωφελή εξέλιξη για τους Έλληνες του νησιού. Οι έξι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής εγγυήθηκαν να θέσουν υπό την προστασία τους την εφαρμογή του καθεστώτος αυτονομίας⁸⁶ του νησιού και όρισαν ως ύπατο

⁸⁶ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του (2005), Ελληνικά Γράμματα σελ. 43 - 46

αρμοστή του το δευτερότοκο γιο του Βασιλιά των Ελλήνων. Το καθεστώς αυτό που προέκυψε από την παρέμβαση των ξένων δυνάμεων χαρακτηρίζονταν από μία σύγχυση στην αποκρυστάλλωση των ρόλων των θεσμικών οργάνων, σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Ειδικότερα το πρόσωπο του ύπατου αρμοστή έπρεπε να συγκεράσει δύο πρακτικά αντίθετους ρόλους. Από τη μία ήταν ο τοποτηρητής των συμφωνηθέντων από τις προστάτιδες δυνάμεις, ενώ από την άλλη ήταν ο κύριος εκφραστής θεσμικά της Μεγάλης Ιδέας, καθώς εξέφραζε τις τοπικές κοινωνίες και το αίτημά τους για ένωση με την πατρίδα. Αυτό είναι ένα σημαντικό παράδειγμα του πως η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε διαχρονικά διακύβευμα όχι των σχέσεων Ελλήνων και Οθωμανών, αλλά συνολικά των διεθνών εξελίξεων και της στρατηγικής των (εκάστοτε) Μεγάλων Δυνάμεων⁸⁷.

Οι αντιφάσεις που δημιουργήθηκαν ανάμεσα στους διαφορετικούς ρόλους των διαφόρων θεσμών του αυτόνομου καθεστώτος, μαζί με τις δυσλειτουργίες στη μεταρρύθμιση και τη διοίκηση της πολιτείας της Κρήτης που προέκυψαν από αυτές, οδήγησαν σε περαιτέρω αναζωπύρωση των διεκδικήσεων των Ελλήνων της Κρήτης για ένωση με την Ελλάδα. Όμως, η συγκυρία ήταν εξόχως αρνητική. Πρωτίστως, το Ανατολικό Ζήτημα, όπως αυτό μεταφράζονταν στην ευρύτερη ισορροπία της λεκάνης της Μεσογείου, αποτελούσε ιδιαίτερης σημασίας διακύβευμα για τις μεγάλες δυνάμεις, τόσο τις δυτικές ναυτικές δυνάμεις, όπως η Βρετανία, όσο και των Αυτοκρατοριών της Κεντρικής Ευρώπης και της Ρωσίας. Η Υψηλή Πύλη κρατούσε, όπως ήταν αναμενόμενο, σθεναρή διπλωματική αντίσταση στις προοπτικές ένωσης με την Ελλάδα, στάση που συνεπικουρούνταν από τις γενικότερες ζυμώσεις στην Βαλκανική, καθώς νέα κράτη δημιουργούνταν και διεκδικούσαν εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, η διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης αποτελούσε για τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις ένα είδος εξισορρόπησης, αν όχι εξασφάλισης, των δικών τους συμφερόντων και σχεδίων⁸⁸.

Η Μεγάλη Ιδέα δεν αποτέλεσε ποτέ αποκλειστικά έρμαιο των βλέψεων των Μεγάλων Δυνάμεων, παρά οδηγούνταν πρωτίστως από την προσέγγιση των ίδιων των Ελλήνων και εξαρτιόταν από τους πόρους και τα μέσα τους. Όμως, ο «ατυχής» Ελληνοτουρκικός πόλεμος είχε απομυζήσει την Ελλάδα από όποια διπλωματική ισχύ, για αυτό και οι όποιες παρεμβάσεις του πρίγκηπα Γεωργίου προς τις προστάτιδες δυνάμεις ελάχιστα αποτελέσματα είχε πέραν ορισμένων ρυθμίσεων και εκκρεμοτήτων μέχρι το 1904. Η μη συνειδητοποίηση εκ μέρους των πολιτικών

⁸⁷ Σβολόπουλος Κ. (1993) Το Κρητικό Ζήτημα. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα:1900 - 1910.

Επτά Ημέρες της Καθημερινής, σελ. 8

⁸⁸ Στον ίδιο, σελ. 8

ηγετών της χώρας της πραγματικής θέσης της Ελλάδας στις διεθνείς εξελίξεις και η αδυναμία διαχείρισης του ουσιαστικού αιτήματος για ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα μπορεί να φανεί στην απομάκρυνση το 1901 του Ελευθερίου Βενιζέλου από τη θέση του Συμβούλου επί των θεμάτων της Δικαιοσύνης από τον Πρίγκιπα Γεώργιο. Αυτό έγινε επειδή ο Κρητικός πολιτικός εξέφρασε την άποψη πως πρέπει να διεκδικηθεί σαν πρώτο βήμα η ουσιαστική ανεξαρτητοποίηση του νησιού και μετέπειτα η ένωση με την Ελλάδα. Κατά τη σκέψη του Βενιζέλου, η απομάκρυνση των συμμαχικών στρατευμάτων θα έδινε ζωτικό χώρο στην χάραξη πολιτικής και στην επίτευξη βιωσιμότητας της διοίκησης του νησιού, ώστε σύντομα να αναζητηθεί η ένωση με την Ελλάδα⁸⁹.

Μετά από σύντομο χρονικό διάστημα, οι αποτυχημένες προσπάθειες του Ύπατου Αρμοστή για εξεύρεση διπλωματικής λύσης θα δώσουν την ευκαιρία στον Ελευθέριο Βενιζέλο να επανέλθει δυναμικά στο προσκήνιο και να ηγηθεί ένοπλης εξέγερσης στο Θέρισο⁹⁰ το 1905⁹¹. Βασικό αίτημα του κινήματος υπήρξε η ριζική μεταρρύθμιση της εσωτερικής διοίκησης του νησιού, ταυτόχρονα με μια μεταβολή στην προσέγγιση του ενωτικού αιτήματος, πιο ρεαλιστική. Πράγματι, η κίνηση αυτή του Βενιζέλου θα αποβεί θετική για την Κρήτη, αλλά και για τη δημοφιλία του ίδιου. Συγκεκριμένα, συγκροτείται διεθνής εξεταστική επιτροπή, επιφορτισμένη «να αναζητήσει τας αιτίαι της κρίσεως, να μελετήσει τας διοικητικές και οικονομικές συνθήκας και να διατυπώσει τας απόψεις της επί των επενεκτέων μεταρρυθμίσεων», η οποία και θα καταλήξει στη νέα διοικητική διάρθρωση της Κρήτης, τόσο ως προς την εσωτερική διακυβέρνηση, όσο και ως προς τη διεθνή κατάσταση και αναλόγως ακολουθούμενη εξωτερική πολιτική, με κυρίαρχο ζήτημα την επίτευξη της ένωσης με την Ελλάδα. Μέσα στα βασικότερα αποτελέσματα του κινήματος αυτού υπήρξαν η δημιουργία κρητικής πολιτοφυλακής, την οποία θα επόπτευαν πρώην στελέχη του Ελληνικού στρατού, και η εκχώρηση του δικαιώματος ορισμού του Ύπατου Αρμοστή στον Έλληνα Βασιλιά, το οποίο και οδήγησε στην αντικατάσταση του Πρίγκιπα Γεωργίου από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, τον Αύγουστο του 1906, μετά από εντολή του Γεωργίου Α⁹².

Βασικότερο επίτευγμα της όλης εξέλιξης υπήρξε η σταδιακή απαλλαγή από την εποπτεία των προστάτιδων δυνάμεων και η σύσφιγξη και επιβεβαίωση των

⁸⁹ Στον ίδιο, σελ. 9

⁹⁰ Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 5ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία σελ. 51 - 61

⁹¹ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του (2005), Ελληνικά Γράμματα σελ. 53 - 60

⁹² Σβολόπουλος Κ. (1993) Το Κρητικό Ζήτημα. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα:1900 - 1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής, σελ. 10

δεσμών ανάμεσα στην Κρήτη και το Βασίλειο της Ελλάδας, απαραίτητα βήματα, κατά τον Βενιζέλο, για τη μελλοντική επίτευξη της ένωσης. Πράγματι, οι Μεγάλες Δυνάμεις θα αποσύρουν τον Ιούλιο του 1909 τις τελευταίες δυνάμεις τους στη νήσο. Όμως, η ένωση με την Ελλάδα αποδεικνύεται σύντομα πως δεν επρόκειτο για εύκολη υπόθεση, καθώς η απομάκρυνση των Μεγάλων Δυνάμεων δε σήμαινε αυτόματα και δικαίωμα για αυτοδιάθεση των Κρητών, όπως πιθανώς να πίστευε λανθασμένα ο Βενιζέλος. Μόλις ένα μήνα μετά την απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων, μικτό άγημα επανέρχεται για να υποστείει την Ελληνική σημαία που είχε δώσει εντολή η Κρητική Βουλή να υψωθεί στο λιμενοβραχίονα των Χανίων. Οι διεθνείς εξελίξεις στην ευρύτερη Βαλκανική συνεχίζανε να προκαλούν ανησυχία στις Μεγάλες Δυνάμεις ως προς το Ανατολικό Ζήτημα, γεγονός που προκαλούσε καθυστερήσεις στην εκπλήρωση των επιταγών της Μεγάλης Ιδέας.

Σε καμία περίπτωση, δεν πρέπει να υποβαθμίζεται ο ρόλος του Βενιζέλου στην μετέπειτα πορεία της ένωσης της Κρήτης, αλλά και συνολικά της Ελλάδας και των Ελληνικών εδαφών που κερδήθηκαν την επόμενη δεκαετία, μέσα από τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Κι αυτό γιατί, όπως και στη Μακεδονία, η Κρήτη δεν ήταν μια απλή υπόθεση κατάληψης εδαφών μέσω επιτυχημένων στρατιωτικών συσχετισμών. Αφορούσε κι αυτή ένα ζήτημα απελευθέρωσης κατεχόμενων Ελληνικών εδαφών και εκπλήρωσης ενός συλλογικού εθνικού οράματος αιώνων, το οποίο δεν μπορούσε να θυσιαστεί σε πρόσκαιρους πολιτικούς εγωισμούς και να επιδιωχθεί πρόχειρα και βιαστικά ως «λάφυρο» υστεροφημίας. Όπως η Μακεδονία έπρεπε να διατηρήσει τον Ελληνικό της χαρακτήρα, έτσι και η Κρήτη έπρεπε να κερδίσει την αυτοδιάθεσή της πρώτα. Η αντιπαράθεση των δύο αυτών ζητημάτων και των διαφορετικών προϋποθέσεων για την επίλυσή τους αποδεικνύει την περιπλοκότητα ενός διαχρονικού και ιδιαίτερου συμβολικά και ουσιαστικά διακυβεύματος, όπως η Μεγάλη Ιδέα.

3.2.3 Τα γεγονότα και το πολιτικό υπόβαθρο του Ελληνοτουρκικού Πολέμου

Η παρουσίαση των συνθηκών που οδήγησαν στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο είναι σημαντική παρακαταθήκη για τη μελέτη της χρήσης της Μεγάλης Ιδέας την περίοδο ανάμεσα στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο και το Κίνημα στο Γουδί. Ο ίδιος ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος (όπως και στην περίπτωση της Επανάστασης του 1821) δε θα απασχολήσει την παρούσα μελέτη σε μεγάλη έκταση, τουλάχιστον ως προς το καθαρά στρατιωτικό του σκέλος, παρά, κυρίως, ως προς την αποκρυστάλλωση των

αιπιών και της φιλοσοφίας των κινήσεων των πολιτικών (και στρατιωτικών) προσωπικοτήτων κατά τη διάρκειά του, ειδικά ως προς την έννοια της Μεγάλης Ιδέας.

Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος δεν έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς το στρατιωτικό του σκέλος, για αυτό και ονομάστηκε «ατυχής» ή «ακήρυχτος» πόλεμος, καθώς, χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια, οι Οθωμανοί κατάφεραν να πληξούν την Ελλάδα και να οδηγηθεί εν τέλει στον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο. Δε θα πρέπει σε καμιά περίπτωση να παραβλέπεται το γεγονός πως στο πλαίσιο του ατυχούς αυτού πολέμου τέθηκαν τα θεμέλια για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, μετά την αυτονόμησή της, γεγονός στο οποίο ίσως συνέβαλε έστω και κατ' ελάχιστο η στρατιωτικά πρόχειρη έως επιπόλαιη απάντηση της Ελλάδας στην διακήρυξη του διεθνούς ελέγχου της νήσου από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Όπως προαναφέρθηκε, τον Ιανουάριο και το Φεβρουάριο του 1897 και μετά από την πίεση της αντιπολίτευσης και άλλων οργανωμένων ομάδων η Ελληνική Κυβέρνηση προχώρησε σε στρατιωτική εκστρατεία για την υπεράσπιση των Ελληνικών (Χριστιανικών) πληθυσμών του νησιού, ειδικά και επ' αφορμής της σφαγής των Χανίων από Τούρκους της Κρήτης και οθωμανικά στρατεύματα.⁹³

Ο Συνταγματάρχης Τιμολέοντας Βάσσος αποβιβάζεται στις 3 Φεβρουαρίου 1897 στο Κολυμπάρι, αφού τα Χανιά βρίσκονται υπό την κατοχή ουσιαστικά των Μεγάλων Δυνάμεων. Μετά από τις επιτυχημένες μάχες των Βουκολιών και των Λειβαδιών, όπου το μικρό εκστρατευτικό σώμα των 1500 Ελλήνων, με τη βοήθεια Κρητών επαναστατών κατάφερε νίκες επί πολλαπλάσιων τουρκικών δυνάμεων (Τούρκων της Κρήτης και τακτικού οθωμανικού στρατού), οι Μεγάλες Δυνάμεις προχώρησαν στο βομβαρδισμό του επαναστατικού στρατοπέδου του Ακρωτηρίου. Αν και απέρριπταν την ένωση με την Ελλάδα, οι Μεγάλες Δυνάμεις διακοίνωσαν τη πρόθεσή τους να παραχωρήσουν στην Κρήτη την ανεξαρτησία της. Όμως, ενώ ο Σουλτάνος συμφωνούσε με την εξέλιξη αυτή, δεν συμφωνούσε η Ελληνική Κυβέρνηση, τελώντας υπό την ασφυκτική πίεση της αντιπολίτευσης. Εν τέλει, η άρνηση της διακοίνωσης των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν η σιωπηρή κήρυξη του εμπόλεμου ανάμεσα στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁹⁴

Σύντομα συγκεντρώθηκαν στρατεύματα των δύο δυνάμεων εκατέρωθεν των συνόρων τους, όπως αυτά είχαν τελευταία οριστεί το 1882, με την Ήπειρο και τη

⁹³ Dakin, D. (2012). Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923. Σ. 228-236

⁹⁴ Κασσεσιάν, Ι. (1997) Ο "άτυχος" Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897. σελ 43

Θεσσαλία να ανήκουν ουσιαστικά στην Ελλάδα και τη Μακεδονία στους Οθωμανούς, με τον ποταμό Πηνειό να αποτελεί προγεφύρωμα τους. Οι Έλληνες εγκατέστησαν στρατηγεία σε Λάρισα, Τρίκαλα και Άρτα, όσες και οι Μεραρχίες τους. Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος τέθηκε επικεφαλής του Στρατού Θεσσαλίας και άμεσα απέρριψε τα παρωχημένα σχέδια μάχης που βασίζονταν σε γαλλικά πρότυπα και δεν ταίριαζαν με την κατάσταση του πεδίου της μάχης. Τα νέα σχέδια, όπως ήταν αναμενόμενο δεν έτυχαν άμεσης ανταπόκρισης, λόγω και της κακής γενικά εκπαιδευτικής κατάστασης των Ελλήνων αξιωματικών και στρατιωτών. Επιπροσθέτως, δημιουργήθηκε ένα ακόμα σοβαρό πρόβλημα, το οποίο αιφνιδίασε την Ελληνική πλευρά, αυτό της δράσης των «ατάκτων».

Ένα σώμα 2.000 περίπου ατόμων (με την επικρατέστερη θεώρηση από τον Παύλο Μελά) εισέβαλλαν στην Οθωμανική κτήση της Μακεδονίας. Οι άτακτοι αυτοί, οι οποίοι είχαν οργανωθεί από την υπερεθνικιστική οργάνωση της Εθνικής Εταιρίας, έδρασαν μόλις 4 ημέρες, απωθήθηκαν άμεσα από τις Οθωμανικές δυνάμεις και ουσιαστικά έδωσαν την ευκαιρία στους Τούρκους να αποκτήσουν την πρωτοβουλία των κινήσεων, θέτοντας ταυτόχρονα τις Μεγάλες Δυνάμεις ενάντια στους Έλληνες, αφού θεωρήθηκε ως επιθετική ενέργεια. Η ακόλουθη κήρυξη του πολέμου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι διπλωματικές αντεγκλήσεις, όχι μόνο δεν πτόησαν τους Έλληνες πολιτικούς, αλλά αντιθέτως αποδέχτηκαν με οργιώδη ενθουσιασμό την κήρυξη του εμπόλεμου από τον Δηλιγιάννη, με τον Ράλλη να χειροκροτεί και να επικροτεί την απόφαση, ενώ ακόμα και ο λαός εκείνη την ημέρα συμμετείχε στον γενικό παροξυσμό, ακόμα και με πολεμικές δεήσεις στις εκκλησίες της επικράτειας. Σύντομα, η Κυβέρνηση Δηλιγιάννη έπεφτε, παραχωρώντας τη θέση της στην Κυβέρνηση Ράλλη.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του πολέμου και η εξέλιξή τους πρόδιδαν σε μεγάλο βαθμό την άσχημη κατάσταση του Ελληνικού στρατού, ειδικότερα σε θέματα οργάνωσης. Αν και σε πολλές μάχες οι Έλληνες καταφέρνανε και προχωρούσαν σε κατάληψη εδαφών στο μέτωπο της Ηπείρου⁹⁵, συνήθως αναγκάζονταν σε οπισθοχώρηση λόγω της ανικανότητας ενίσχυσης των θέσεών τους, ενώ στο μέτωπο της Θεσσαλίας, από νωρίς φάνηκε η μειονεκτική θέση των ολιγάριθμων Ελληνικών δυνάμεων. Εν τέλει, την τιμή και εν πολλοίς την επικράτεια της Ελλάδας διέσωσε η επέμβαση των Ευρωπαίων και ειδικότερα του Ρώσου Τσάρου, ο οποίος πρότεινε

⁹⁵ Έκθεσις επί της πολεμικής ενεργείας εν Ηπείρω κατά τον Ελληνοτουρκικόν πόλεμον του 1897 / Συναχθείσα υπό του διεξάγοντος τας στρατιωτικάς επιχειρήσεις αρχηγού του εν Ηπείρω στρατού καθ' όλην την διάρκειαν του πολέμου Θρασυβούλου Μάνου, Μάνος Θρασύβουλος, Εν Αθήναις, 1899.

στο Σουλτάνο την κατάπαυση του πυρός. Η Ελλάδα υπέστη έτσι μια ταπεινωτική ήττα, παραδίδοντας ταυτόχρονα εδάφη της στην Θεσσαλία στους Τούρκους και οικονομικές ελευθερίες της στους ξένους, αφού έπρεπε να μπει σε επιτροπεία Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου⁹⁶, ώστε να συγκεντρωθεί το ποσό αποζημίωσης που καταλογίστηκε κατά τη συνθηκολόγηση υπέρ των Οθωμανών.⁹⁷

Διαφαίνεται επομένως, ότι ο εκφυλισμένος μεγαλοϊδεατισμός των λαϊκιστών πολιτικών των τελών του 19^{ου} αιώνα, όχι μόνο δεν προώθησε την έννοια της Μεγάλης Ιδέας, αλλά έφερε οπισθοδρόμηση στο όνειρο των Ελλήνων για απελευθέρωση του ζωτικού χώρου του Ελληνισμού και ταπείνωσε τη χώρα. Απέδειξαν, μέσα σε όλα τα άλλα, πως η εργαλειακή χρήση για μικροπολιτικούς λόγους οποιασδήποτε σημαντικής ιδέας σπάνια εξυπηρετεί τους σκοπούς της ιδέας αυτής.

3.2.4 Η πολιτική ανάδειξη του Θεοτόκη

Μετά την συνθηκολόγηση με τους Οθωμανούς, η Κυβέρνηση παραιτείται και δίνει τη θέση της στην Κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη, την πρώτη από συνολικά 11 διαδοχικές κυβερνήσεις πριν το Κίνημα στο Γουδί και την Κυβέρνηση Κυριάκου Μαυρομιχάλη. Βασικότερη αποστολή της κυβέρνησης αυτής ήταν η διαχείριση της εποπτείας από τον ΔΟΕ⁹⁸, αφού οι αποζημιώσεις προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία και η συνέχιση της εξόφλησης των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας μετά την κήρυξη πτώχευσης το 1893 από τον Τρικούπη οδήγησαν στην σύναψη νέων δανείων.

Το 1899 παραιτείται και η Κυβέρνηση Ζαΐμη και αναλαμβάνει η Κυβέρνηση Γεωργίου Θεοτόκη⁹⁹. Ο Κερκυραίος πολιτικός είχε εκλεγεί δύο φορές Δήμαρχος Κερκυραίων πριν ενταχθεί στις Κυβερνήσεις Τρικούπη, σε διάφορες Υπουργικές θέσεις, μετά την εκλογή του ως Βουλευτής. Χαρακτηριστικές του πολιτικές ενέργειες εκείνη την περίοδο ήταν η εξασφάλιση της κατέλκυσης των θωρηκτών «Σπέτσαι», «Ύδρα» και «Ψαρά», η ίδρυση ναυτικών σχολών και η προοδευτική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που τελικά δεν επέτρεψε η αντιπολίτευση Δηλιγιάννη να εφαρμοστεί. Την περίοδο του Ελληνοτουρκικού πολέμου είχε λάβει κι αυτός το μέρος των

⁹⁶ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ. 163 - 165

⁹⁷ Κασσεσιάν, Ι. (1997) Ο "άτυχος" Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897. σελ 43

⁹⁸ ΦΕΚ Α 28/1898 Περί Διεθνούς Ελέγχου, Νόμος ΒΦΙΘ

⁹⁹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ. 166 - 177

αντιπολιτευόμενων που επιζητούσαν την έντονη παρέμβαση του Ελληνικού κράτους στο Κρητικό ζήτημα¹⁰⁰, στάση που του καταλόγισε ως πολιτικό σφάλμα ο εγγονός του Γεώργιος Ράλλης στο σύγγραμμά του για τον Θεοτόκη (με δεύτερο σημείο κριτικής την απόσταση που τήρησε στη διαμάχη Κωνσταντίνου – Βενιζέλου). Παρ' όλα αυτά, υπήρξε καθοριστικός στην ουσιαστική ανόρθωση της Μεγάλης Ιδέας ως μακροπρόθεσμου διακυβεύματος και έθεσε τις βάσεις για τις μετέπειτα επιτυχίες της Ελλάδας κατά τους Βαλκανικούς πολέμους.

Στις 4 θητείες του ως Πρωθυπουργός (μεταξύ τους μία διήρκησε μόλις 14 μέρες) είχε να αντιμετωπίσει την σκληρή αντιπολίτευση τόσο του Δηλιγιάννη, όσο και του Ράλλη, καθώς συνεχιζόταν η εσωτερική πολιτική διαμάχη να βασίζεται στην προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής ως προς την Μεγάλη Ιδέα. Ο Θεοτόκης πίστευε στη Μεγάλη Ιδέα ως σκοπό και όχι ως μέσο. Εν μέσω οικονομικού ελέγχου κατάφερε να χρηματοδοτήσει την εκπαίδευση και τον εξοπλισμό των Ελληνικών ενόπλων δυνάμεων¹⁰¹, ώστε αυτές να υπηρετήσουν τη Μεγάλη Ιδέα, σε αντίθεση με τους αντιπάλους του που θεωρούσαν τη Μεγάλη Ιδέα ως εργαλείο εξυπηρέτησης (και χρηματοδότησης μέσω των νέων απελευθερωμένων περιοχών) των μικροπολιτικών τους βλέψεων. Ήταν τόσο μεγάλο το κακό που είχε δημιουργήσει ο κακώς εννοούμενος εθνικιστικός παροξυσμός που εντάθηκε ως αντίδραση στην ήττα του 1897, που η πρώτη Κυβέρνηση Θεοτόκη έπεσε το 1901 λόγω των «Ευαγγελειακών»: πολύνεκρων ταραχών που προκλήθηκαν από υπέρμαχους της αρχαιολατρείας, όταν η εφημερίδα Ακρόπολις δημοσίευσε μετάφραση των Ευαγγελίων στην απλή δημοτική.

Η σύντομη αυτή αναφορά στον Θεοτόκη ήταν απαραίτητη, γιατί, εκτός από την ουσιώδη εμπλοκή του με την στρατιωτική προετοιμασία που έμελλε να στηρίξει τις προσπάθειες και τις επιτυχίες του Βενιζέλου, κατά την περίοδο ανάμεσα σε δύο διαφορετικές θητείες του διετελέστηκε το σημαντικότερο ίσως γεγονός της υπό μελέτη περιόδου αναφορικά με τη Μεγάλη Ιδέα: ο Μακεδονικός Αγώνας.

¹⁰⁰ Ο Θεοτόκης δεν ήταν ο μόνος άλλωστε που ακολούθησε αυτό το κύμα. Ο Ι. Μεταξάς θεωρούσε πως η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα προϋπέθετε την κήρυξη επανάστασης στο νησί και την υποστήριξή της από την Ελληνική Κυβέρνηση. Χρηστίδης, Χ. (2005) Ιωάννης Μεταξάς, το προσωπικό του ημερολόγιο, τόμος Α. σελ. 137

¹⁰¹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ. 186 - 190

3.2.5 Μακεδονικός Αγώνας

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη υποενότητα, οι Πρωθυπουργίες του Θεοτόκη συνέπεσαν με την έναρξη και τη λήξη μιας σημαντικής σειράς γεγονότων, στρατιωτικής, πολιτικής και διπλωματικής φύσης, τα οποία συλλογικά αποτελούν τον λεγόμενο Μακεδονικό Αγώνα¹⁰²¹⁰³. Στην υποενότητα αυτή εξηγείται γιατί αυτή η ιστορική αλληλουχία αποτέλεσε βασικό διακύβευμα του ευρύτερου πλαισίου της Μεγάλης Ιδέας.

Η ιστορικά ελληνική περιοχή της Μακεδονίας εκτείνεται από τις παρυφές του Ολύμπου μέχρι και περίπου τη γραμμή Αχρίδας-Μοναστηρίου-Στρώμνιτσας-Μελνίκου, εδάφη που διεκδικούσε το Βασίλειο της Ελλάδας και την οποία έγιναν προσπάθειες να απελευθερώσουν οι Έλληνες από την περίοδο ακόμα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 (Εμμανουήλ Παππάς στη Χαλκιδική το 1821, επανάσταση Νάουσας το 1822, ενώ σημαντικό γεγονός θεωρείται και η επανάσταση του Λιτοχώρου το 1878). Όλες οι προσπάθειες είχαν αποβεί άκαρπες, καθώς επρόκειτο για περιοχές με μεγάλες πεδινές εκτάσεις και κοντινή απόσταση με τα κέντρα αποφάσεων της Τουρκικής Διοίκησης και Στρατού.

Επιπροσθέτως, οι Σέρβοι και οι Βούλγαροι εγείραν αξιώσεις, καθώς σύντομα διαπιστώθηκε πως οι εύφορες πεδιάδες της Μακεδονίας θα ήταν το επόμενο μέρος που θα διαμελίζονταν από τον «Μεγάλο Ασθενή», όπως ονομάζονταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία τις τελευταίες μέρες της. Οι σλαβικοί πληθυσμοί και ειδικότερα οι Βούλγαροι βασίστηκαν σε δύο σημαντικά σημεία για να ξεκινήσουν από νωρίς μια πρωτοφανή εκστρατεία προπαγάνδας: τη θρησκεία και τη γλώσσα. Από την εποχή της Οθωμανοκρατίας είχε δημιουργηθεί ένα σλαβογενές γλωσσικό ιδίωμα στην ευρύτερη περιοχή της Βορείου Ελλάδας, καθώς τα χαλαρά έως ανύπαρκτα σύνορα του ελληνικού μέρους της Βαλκανικής Χερσονήσου επέτρεπαν την ανεμπόδιστη έλευση σλάβων, οι οποίοι έβρισκαν δουλειά σαν εργάτες. Η ανάγκη συνεννόησης και η χρήση του ανάμικτου ιδιώματος σλαβικών, τουρκικών και ελληνικών που προέκυψε για να αποκρύπτονται οι Ελληνικοί πληθυσμοί από τους Τούρκους, οδήγησε στην εξάπλωσή του και έδωσε εν τέλει πάτημα στο Εξαρχείο της Βουλγαρίας να προωθήσει την εκβουλγαριστική του ατζέντα στους χριστιανικούς πληθυσμούς της περιοχής.

¹⁰² Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 5ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία σελ. 63 - 85

¹⁰³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών (1975) σελ. 215 - 257

Η ίδρυση της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης το 1893 στη γη της Μακεδονίας ήταν η πρώτη τόσο οργανωμένη εφαρμογή της Βουλγαρικής προπαγάνδας για την προσάρτηση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία. Με την ψευδεπίγραφη θέση της θεώρησης όλων των Μακεδόνων ως μιας ενιαίας ομάδας, εκτός εθνικών καταγωγών και θρησκεύματος, προωθούσαν την αυτονομία της Μακεδονίας, ως το πρώτο βήμα για την κατάληψή της από τη Βουλγαρία. Η οργάνωση πολλαπλών σωμάτων κομιτατζήδων, σλαβόφωνων δηλαδή Ελλήνων που είχαν μεταστραφεί σε εξαρχηκούς και δρούσαν ως παραστρατιωτικές ομάδες υπέρ της Βουλγαρικής προπαγάνδας σύντομα αφύπνισε τους Έλληνες της Μακεδονίας, αλλά και της ελεύθερης Ελλάδας για τη δράση του Εξαρχείου και την προσπάθεια εκβουλγαρισμού των χριστιανικών πληθυσμών της Μακεδονίας, ειδικά με την πυρπόληση ελληνικών εκκλησιών και άλλες βίαιες ενέργειες.

Οι Μητροπολίτες Καστοριάς και Δράμας και οι διπλωμάτες στο Μοναστήρι Ίωνας Δραγούμης και στη Θεσσαλονίκη Λάμπρος Κορομηλάς συντόνιζαν μαζί με τον Δημήτρη Καλαποθάκη ομάδες Ελλήνων αξιωματικών και εθελοντών από τη Μάνη και την Κρήτη, οι οποίοι βρέθηκαν στη Μακεδονία για να στηρίξουν τους Μακεδονομάχους οπλαρχηγούς στην προσπάθεια διατήρησης και επικράτησης της επιρροής του Οικουμενικού Πατριαρχείου και του Ελληνικού στοιχείου. Η πανελλαδική συγκίνηση που προκλήθηκε από τον θάνατο του νέου αξιωματικού Παύλου Μελά το 1904, από τους πρωτεργάτες του επανομαζόμενου Μακεδονικού Κομιτάτου (απάντηση το 1900 στο Βουλγαρικό Κομιτάτο) οδήγησε στην ουσιαστική εμπλοκή της Ελληνικής Κυβέρνησης στον Μακεδονικό Αγώνα, ο οποίος ιστορικά τοποθετείται από το 1904 έως περίπου το 1908, παρ' όλο που οι αψιμαχίες ανάμεσα σε Ελληνικές, Βουλγάρικες, αλλά και Οθωμανικές δυνάμεις είχαν ξεκινήσει νωρίτερα¹⁰⁴.

Ο Μακεδονικός Αγώνας έληξε με την επικράτηση των Νεότουρκων το 1908 στην περιοχή και την μερική συνέχιση των αψιμαχιών μεταξύ των τριών δυνάμεων, έως την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων. Μπορεί να μην απέφερε άμεσα εδαφικά οφέλη στην Ελλάδα και να μην οδήγησε στην απελευθέρωση της Μακεδονίας, όμως ήταν καθοριστικός στην υπηρεσία της Μεγάλης Ιδέας, καθώς τυχόν επικράτηση του Βουλγαρικού στοιχείου σήμαινε και οριστική απώλεια της Μακεδονίας, όπως και της διόδου προς τις λοιπές Ελληνικές περιοχές (Θράκη, Μικρά Ασία κλπ.). Εν τέλει, ο Μακεδονικός Αγώνας αποδεικνύει την συνέχεια και τη μακροπρόθεσμη θεώρηση της

¹⁰⁴ Γούναρης Β. (1993). Ο Μακεδονικός Αγώνας. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα: 1900 - 1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής, σελ. 11

Μεγάλης Ιδέας, καθώς αυτή πρέπει να στηριχτεί σε ουσιαστικές βάσεις και όχι σε βιαστικές κινήσεις μικροπολιτικού εντυπωσιασμού.

Ο Μακεδονικός Αγώνας δεν εμπεριείχε στοιχεία ενός κλασικού πολέμου κατάκτησης εδαφών. Κι αυτό γιατί, εκτός του ότι τα Μακεδονικά εδάφη είχαν ιστορικά τεκμηριωμένη (τόσο από την περίοδο της Αρχαίας Ελλάδας, όσο και από την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας) την ελληνικότητά τους, άρα στο πλαίσιο της Μεγάλης Ιδέας οι Έλληνες μπορούσαν να μιλάνε για απελευθέρωση εδαφών, εν τέλει δεν συμμετείχε ποτέ επίσημα το Ελληνικό κράτος, ούτε επεδίωξε την αλλαγή της επικυριαρχίας των εδαφών αυτών, παρά διευκόλυνε τις κινήσεις των Ελλήνων ανταρτών (πολλές φορές υπό την πίεση των ξένων δυνάμεων να πράξει αλλιώς). Ήταν κυρίως ένας πόλεμος φθοράς, μεταξύ κατασκόπων και ανταρτών, με σκοπό την διαφύλαξη του Ελληνικού στοιχείου και την προετοιμασία για μια μετέπειτα σοβαρότερη προσπάθεια απελευθέρωσης της περιοχής. Υπό αυτό το σκεπτικό, ήταν τελικά επιτυχημένος, ενώ, ταυτόχρονα, επέφερε μετά από μια δεκαετία και πάλι σε υψηλά επίπεδα το ηθικό των Ελλήνων στρατιωτικών, οι οποίοι εν πολλοίς συμμετείχαν σε αυτόν για να καλύψουν τον αποτροπιασμό τους για την έκβαση του πολέμου του 1897.

Ο Μακεδονικός Αγώνας αποτελεί μια από τις κορυφαίες εκφάνσεις της Μεγάλης Ιδέας, καθώς η διατήρηση του Ελληνικού στοιχείου της περιοχής ήταν αναγκαία συνθήκη για την εν καιρώ απελευθέρωση και προσάρτηση των εδαφών της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος. Και τα εδάφη της Μακεδονίας αποτελούσαν όχι μόνο τα ίδια διακύβευμα της Μεγάλης Ιδέας, αλλά και υψηλής στρατηγικής σημασίας συνδετικό κρίκο με τις υπόλοιπες υπό Οθωμανική κατοχή περιοχές του Ελληνισμού, ξεκινώντας με τη Θράκη και την Κωνσταντινούπολη και από εκεί στα παράλια της Μικράς Ασίας, αλλά και στα υπόλοιπα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τα οποία φιλοξενούσαν ιστορικά μεγάλες Ελληνικές πληθυσμιακές ομάδες. Άλλωστε, ακόμα κι αν οι πεδινές εκτάσεις της Μακεδονίας δεν προσέφεραν στρατιωτικά πλεονεκτήματα από γεωμορφολογικής θέσης σε αμυνόμενες δυνάμεις, οι γόνιμες εκτάσεις της προσέφεραν οικονομικά στρατηγικά πλεονεκτήματα, ειδικά εάν ακολουθούνταν οι επιταγές της Μεγάλης Ιδέας, οι οποίες απαιτούσαν προετοιμασίες για μια σημαντική εκστρατεία.

3.2.6 Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος και η δράση του Στρατιωτικού Συνδέσμου

Οι αλληπάλληλες μεταβάσεις ανάμεσα στις πρωθυπουργικές θητείες των Ζαΐμη, Θεοτόκη, Δηλιγιάννη και Ράλλη, με μόνες αξιοσημείωτες περιόδους διακυβέρνησης, μάλλον αυτές του Θεοτόκη, και η εμπλοκή της Βασιλικής οικογένειας στα στρατιωτικά ζητήματα είχαν άμεσες συνέπειες στην ευρύτερη πολιτική ζωή του τόπου, όπως και στο στράτευμα. Αρχής γενομένης από την περίοδο του Ελληνοτουρκικού πολέμου, οι αξιωματικοί του στρατού προχώρησαν στην υπερπροβολή της ευθύνης του Διαδόχου Κωνσταντίνου για την ήττα ως Αρχηγού του Στρατού, παρ' όλο που επρόκειτο για θέση την οποία αποδέχθηκε χωρίς τη θέλησή του, μετά από πιέσεις του Δηλιγιάννη, και παρ' όλο που δεν ήταν ο μόνος υπαίτιος. Μάλιστα, οι ικανότητές και γνώσεις του (απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων και της Ακαδημίας Πολέμου της Πρωσίας στο Βερολίνο) αναγνωρίστηκαν από τον Θεοτόκη, αφού του ανέθεσε την αναδιοργάνωση του Στρατού. Αν και ο Κωνσταντίνος προχώρησε σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις και ενέργειες εκσυγχρονισμού του στρατεύματος, εν τούτοις δημιούργησε στον περίγυρό του μια στενή ομάδα ανώτατων αξιωματικών, οι οποίοι, αν και ικανότατοι στην πλειοψηφία τους, δημιούργησαν πολλές έριδες και αντιπάθειες εντός των ενόπλων δυνάμεων με την αλαζονική τους στάση, ως επιτελείς του Διαδόχου, αλλά και λόγω φθόνου προς το πρόσωπό τους λόγω της θέσης αυτής¹⁰⁵.

Οι αντιπαλότητες αυτές οδήγησαν στη δημιουργία του επονομαζόμενου «Στρατιωτικού Συνδέσμου¹⁰⁶», μετά τη σύμπραξη ομάδας υπαξιωματικών υπό την καθοδήγηση του ταγματάρχη Γεώργιου Καραϊσκάκη, εγγονού του γνωστού ήρωα της Ελληνικής Επανάστασης, με μια ομάδα κατώτερων αξιωματικών, της οποίας ηγούνταν οι Θεόδωρος Πάγκαλος και Επαμεινώνδας Ζυμβρακάκης. Με κύρια αιτήματα σχετικά με τα επαγγελματικά ζητήματα των στρατιωτικών, πρώτη δημιουργήθηκε η ομάδα των υπαξιωματικών, με τη συμμετοχή μάλιστα του Νικόλαου Πλαστήρα και του Γεώργιου Κονδύλη μεταξύ άλλων, ενώ η άλλη ομάδα, γνωστή και ως ομάδα των «λοχαγών» ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1908. Ο πυρήνας της ομάδας των λοχαγών υπό τους υπολοχαγούς Θεόδωρο Πάγκαλο και Χρήστο Χατζημιχάλη κατάρτισαν το αρχικό πρωτόκολλο του «Στρατιωτικού Συνδέσμου», ο οποίος ήρθε μετά σε επαφή με την ομάδα Καραϊσκάκη και τους στρατιωτικούς του ίλαρχου Ζυμβρακάκη και έτσι άρχισε η ραγδαία επέκτασή της.

¹⁰⁵ Δερτιλής Γιώργος(1977), Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική Επέμβαση 1880 - 1909, Έξαντας Εκδοτική, σελ. 187 - 19

¹⁰⁶ Στον ίδιο σελ. 172 - 176

Η ύπαρξη του Συνδέσμου αποκαλύπτεται όταν στις 25 Ιουνίου 1909 αποκαλύπτεται πως 181 αξιωματικοί είχαν συγκεντρωθεί στο σπίτι του υπολοχαγού Χατζημιχάλη, μετά από αιφνιδιαστική έφοδο του φρούραρχου Αθηνών, Συνταγματάρχη Σχινά. Η είδηση αυτή οδήγησε στην την πτώση της κυβέρνησης Θεοτόκη και την άνοδο της επονομαζόμενης «κυβέρνησης θερινών διακοπών» του Ράλλη, ονομασία που πήρε λόγω της σύντομης διάρκειάς της εντός του θέρους του 1909. Οι δηλώσεις του Ράλλη προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία σχετικά με το Κρητικό και το Μακεδονικό ζήτημα, οι οποίες ήταν κατευναστικές, εξόργισαν τους στρατιωτικούς του Συνδέσμου και οι μετέπειτα συλλήψεις και μεταθέσεις στρατιωτικών οδήγησαν στην επίσπευση των ενεργειών του Στρατιωτικού Συνδέσμου και εν τέλει στο Κίνημα στο Γουδί.

3.2.7 Κίνημα στο Γουδί

Το Κίνημα στο Γουδί¹⁰⁷, αποτελεί το τελευταίο σημαντικό γεγονός (στο σύνολο των συνεπειών του και όχι ως μεμονωμένο γεγονός) της περιόδου που εξετάζεται στην παρούσα εργασία. Σηματοδοτεί μια σημαντική αλλαγή¹⁰⁸ στην πορεία της νεότερης Ελληνικής ιστορίας σχετικά με την πολιτική ζωή του τόπου και αποτέλεσε την ευκαιρία για την πρώτη ουσιαστική εμπλοκή του Ελευθερίου Βενιζέλου στην πολιτική ζωή της ελεύθερης Ελλάδας.

Μετα την παραίτηση του Θεοτόκη, λόγω της είδησης της ύπαρξης του Στρατιωτικού Συνδέσμου, η κυβέρνηση Δ. Ράλλη προσπάθησε να καταστείλει την λειτουργία του, μέσω ενός κύματος μεταθέσεων και με την παραπομπή 12 αξιωματικών με σκοπό την απόταξη. Η εφημερίδα Χρόνος επιτίθεται, με βάση τις ιδέες του Συνδέσμου, κατά «της βουλευτικής φεουδαρχίας των κομματικών συμμοριών και των Αυλών», με την απαίτηση για μεταρρυθμίσεις και για την απομάκρυνση του Διαδόχου Κωνσταντίνου και των πριγκίπων από τα στρατιωτικά τους καθήκοντα. Σε απάντηση, ο Ράλλης προχωράει σε περαιτέρω συλλήψεις και οδηγεί τον Πάγκαλο να τολμήσει στις 14 Αυγούστου να απελευθερώσει τους κρατούμενους αξιωματικούς Ταμπακόπουλο και Σάρρο, γεγονός που εξοργίζει το

¹⁰⁷ Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 5ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία σελ. 87 - 98, 104 - 122,

¹⁰⁸ Δερτιλής Γιώργος(1977), Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική Επέμβαση 1880 - 1909, Έξαντας Εκδοτική, σελ. 177 - 184

Ράλλη, ο οποίος εντείνει τις ενέργειες ενάντια στο Σύνδεσμο. Όμως, τη νύχτα της 14^{ης} προς τη 15^η Αυγούστου, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος προχωρά στο Κίνημα στο Γουδί, επικεφαλής του οποίου τίθεται ο Συνταγματάρχης Πυροβολικού Νικόλαος Ζορμπάς¹⁰⁹. Μετριοπαθής και συντηρητικός, δεν επέτρεψε να μετατραπεί το κίνημα σε μια ακραία αντιδυναστική εξέγερση¹¹⁰. Η διακήρυξη του Συνδέσμου απέκλειε την καθεστωτική εκτροπή, είτε μέσω δικτατορίας, είτε μέσω κάποιας άλλης συνταγματικής επέμβασης στην κυβέρνηση, παρά ζητούσε να προχωρήσει ο Βασιλιάς στην απομάκρυνση των υιών του από το στράτευμα και να προχωρήσει σε μια σειρά στρατιωτικών μεταρρυθμίσεων¹¹¹.

Ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης σχηματίζει την ομώνυμη κυβέρνηση μετά την παραίτηση του Ράλλη και τη συμφωνία του με τους όρους των επαναστατών, οπότε και δίνεται η εντολή από τον Ζορμπά στις επαναστατημένες μονάδες να γυρίσουν στις θέσεις τους, παρά την προτροπή μεγάλου μέρους το πληθυσμού και φοιτητών να εγκαθιδρύσουν δικτατορία. Η στήριξη στο Κίνημα ήταν διαρκής, γεγονός που επιβεβαίωσε το ογκώδες συλλαλητήριο των συντεχνιών της Αθήνας και του Πειραιά στις 14 Σεπτεμβρίου, εξέλιξη που ανησύχησε έντονα τον πολιτικό κόσμο, την Αυλή, αλλά και τις ξένες δυνάμεις, καθώς είχαν περάσει 46 χρόνια από την ενθρόνιση του Γεωργίου Α' και την τελευταία φορά που αναμίχτηκε ο στρατός στην πολιτική ζωή της χώρας. Ο χαρακτήρας όμως του Συνδέσμου δεν ήταν ούτε καθαρά ιδεολογικός (περισσότερο ήταν κίνημα διαμαρτυρίας), ούτε ριζοσπαστικός πολιτικά, οπότε η χώρα μπήκε σε μια περίοδο εύθραυστων ισορροπιών, οι οποίες έκαναν εμφανή τον κίνδυνο να εκτραπεί η κατάσταση, ιδιαίτερα από όσους θερμόαιμους, εντός και εκτός του Συνδέσμου, πρόκριναν τον σχηματισμό δικτατορίας¹¹².

Τη λύση στο αδιέξοδο θα φέρει η πρωτοβουλία μελών του Συνδέσμου να βολιδοσκοπήσουν και να επιλέξουν τον Ελευθέριο Βενιζέλο¹¹³¹¹⁴, γνωστό πολιτικό της Κρήτης και πρωτεργάτη της Κρητικής Επανάστασης, να έρθει στην Αθήνα και να αναλάβει την διακυβέρνηση. Ο ίδιος κατέφτασε στον Πειραιά με διάθεση να προχωρήσει σε συμβιβαστικές διαδικασίες και, αρνούμενος να σχηματίσει ο ίδιος κυβέρνηση, οργανώνει την επόμενη ημέρα, ουσιαστικά, της Ελληνικής πολιτικής

¹⁰⁹ Ζορμπάς Ν(1925) . Απομνημονεύματα σελ. 15 - 18

¹¹⁰ Γ. Βεντύρης (1970), Η Ελλάς του 1910 -1920 Τόμος Α' σελ. 48

¹¹¹ Μαρωνίτη Ν. (1993) Παλαιοκομματισμός και Γουδί. Στο Συλλογικό: : Η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα: 1900 - 1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής, σελ. 16

¹¹² Στο ίδιο σελ. 17

¹¹³ Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 5ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία σελ. 179 - 190

¹¹⁴ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του (2005), Ελληνικά Γράμματα σελ. 67 - 71

πραγματικότητας και πείθει για την προκήρυξη εκλογών και την ανάδειξη αναθεωρητικής Βουλής, η οποία θα προχωρήσει στην πραγματοποίηση των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων¹¹⁵.

Τις προτάσεις του Βενιζέλου, ο οποίος διέβλεψε την αποφυγή να καταστεί όμηρος των στρατιωτικών, αποδέχτηκαν τα πολιτικά κόμματα και ο Βασιλιάς. Διαλύεται ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος και προκηρύσσονται εκλογές για αναθεωρητική Βουλή. Πριν ολοκληρώσει τον κύκλο της η Κυβέρνηση Μαυρομιχάλη προχωράει στην παραγγελία του Θωρηκτού «Αβέρωφ».

3.3 Σύνδεση ιστορικών στοιχείων της περιόδου με τη Μεγάλη Ιδέα

Με την εκτενή αναφορά στα σημαντικότερα ιστορικά και πολιτικά γεγονότα της περιόδου αναφοράς της παρούσας μελέτης, μπορεί να διεξαχθεί μια προκαταρκτική ανάλυση, μέσω της σύνδεσης των χαρακτηριστικότερων προσώπων και ενεργειών της περιόδου σε πολιτικό επίπεδο με την ευρύτερη έννοια της Μεγάλης Ιδέας. Με αυτόν τον τρόπο θα επιτευχθεί μια καταγραφή των συνδέσμων μεταξύ υψηλής στρατηγικής στα ανώτερα κλιμάκια των Ελληνικών αρχών και εργαλειοποίησης της Μεγάλης Ιδέας ως νομιμοποιητικού μέσου των πολιτικών που εφαρμόστηκαν.

Βασικό βήμα είναι η καταγραφή των κυρίαρχων εκφραστών της πολιτικής στην περίοδο αυτή, οι οποίοι χωρίζονται σε τρεις βασικές κατηγορίες: Την Αυλή, τους Πολιτικούς και τον Στρατό.

Η **Αυλή** εκπροσωπείται από τον Βασιλιά Γεώργιο Α' και τους Πρίγκηπες, με προεξάρχοντα τον Διάδοχο Κωνσταντίνο. Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο Γεώργιος εξ αρχής έδειξε πως θα χρησιμοποιούσε τη Μεγάλη Ιδέα, κυρίως για εσωτερικούς λόγους. Ανακηρυσσόμενος ως Βασιλιάς των Ελλήνων και όχι της Ελλάδας, αναγνώριζε στην ουσία την ύπαρξη ανελεύθερων ακόμα Ελλήνων. Προσπαθούσε βέβαια να τηρήσει τα διπλωματικά προσχήματα, κάτι που φάνηκε τόσο στο ότι δε θέλησε να προκαλέσει αναταραχές με τον Σουλτάνο στις αρχές της Βασιλείας του με τη διπλωματική του προσφώνηση, όσο και στην έντονη αποστροφή

¹¹⁵ Στο ίδιο σελ. 72 - 90

του στην στρατιωτική εμπλοκή της Ελλάδας με το Κρητικό ζήτημα το 1897, ενάντια στη θέληση των Μεγάλων Δυνάμεων. Ακόμα και αν η άρνησή του προέρχονταν από διπλωματικό τακτικισμό, σίγουρα δεν προχώρησε στην εργαλειοποίηση της Μεγάλης Ιδέας με ριψοκίνδυνες προεκτάσεις, όπως πολλοί εκ των πολιτικών της περιόδου από την έναρξη της Βασιλείας του έως και την περίοδο μελέτης. Οι Πρίγκηπες έπαιξαν δευτερεύοντες ρόλους, όμως βρίσκονταν μέσα στο πλαίσιο της ευρύτερης εργαλειοποίησης της Μεγάλης Ιδέας, λόγω των στρατιωτικών (Διάδοχος Κωνσταντίνος), όσο και πολιτικών (Πρίγκιπας Γεώργιος) θέσεων που τους είχαν αποδοθεί.

Δεν μπορούν να τους καταλογιστούν ευθύνες (με αρνητικές ή θετικές συνέπειες) σε επίπεδο πολιτικών αποφάσεων, παρ' όλο που ο Διάδοχος Κωνσταντίνος δέχτηκε την πλειονότητα της αρνητικής κριτικής για την έκβαση του Ελληνοτουρκικού πολέμου, ως αρχηγός του στρατού, ενώ και ο Πρίγκηπας Γεώργιος ενεπλάκη με το Κρητικό ζήτημα. Πρακτικά, το παλάτι μπορεί να χρεωθεί μια σχετική διπλωματική εξάρτηση από τις Μεγάλες Δυνάμεις, η οποία πήγαζε από την συγγενική σχέση του Γεωργίου με τα αυλές των Μεγάλων Δυνάμεων. Αυτή η εξάρτηση άλλες φορές απέφερε ρεαλιστικές απόψεις, όπως στην περίπτωση του ελληνοτουρκικού πολέμου, κι άλλες φορές προκαλούσε προβλήματα, όπως η εμμονή του Πρίγκηπα Γεωργίου με την άμεση ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, έναντι της σταδιακής πορείας (πρώτα ανεξαρτητοποίηση και μετά ένωση).

Εν γένει δεν μπορούν να κατηγορηθούν ουσιαστικά για ιδιοτελή χρήση της Μεγάλης Ιδέας ο Γεώργιος Α' και οι Πρίγκηπες, με την έννοια της εκμετάλλευσης για νομιμοποίηση των ενεργειών τους. Αν και η Αυλή την είχε ενταγμένη στην ευρύτερη στρατηγική της, εν τούτοις πολλές φορές έθετε σε προτεραιότητα την σταθερότητα της χώρας, όπως την κατανοούσε μέσα από την διπλωματική «ειρήνη» με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Πιθανώς να μπορούσε να αποδοθεί στον Γεώργιο κριτική για το ότι προέκρινε την καλή σχέση του με τα συγγενικά του καθεστώτα των Μεγάλων Δυνάμεων έναντι της ολοκλήρωσης της Μεγάλης Ιδέας, αν και αυτό πολλές φορές μπορεί να ήταν, βάσει των εξελίξεων, η πιο ρεαλιστική στάση.

Σε ότι αφορά τους **Πολιτικούς**, η μελέτη της περιόδου 1897-1909 επιβεβαιώνει τον σχολιασμό που ήδη έχει γίνει για τη διττή αντιμετώπιση της Μεγάλης Ιδέας από τον πολιτικό κόσμο της χώρας. Πράγματι, το σύνολο του πολιτικού κόσμου είχε υψηλά στις προτεραιότητές του την έννοια της Μεγάλης Ιδέας, ήδη από την επινόηση του όρου την περίοδο των ξενικών κομμάτων, αλλά κυρίως

ως αφήγημα των κομμάτων Τρικούπη (Νεωτερικών) και Δηλιγιάννη (Εθνικών), όπως αυτά επικράτησαν στη αρχή της μετά τον Όθωνα εποχής. Άλλωστε, η Μεγάλη Ιδέα ήταν η βασική πτυχή της πολιτικής ιστορίας που κατέδειξε το 1897 ως έτος σταθμό για την Ελληνική ιστορία, καθώς σε αυτήν βασίστηκε η πολιτική δραστηριότητα που οδήγησε στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να εξηγηθεί ποιος είναι αυτός ο διπλός χαρακτήρας της χρήσης της Μεγάλης Ιδέας ως πυλώνας της συνολικής πολιτικής των πρωταγωνιστών της περιόδου αυτής, αλλά και των προεκτάσεών της προς τα πίσω και προς τα εμπρός χρονικά. Οι πολιτικοί χωρίστηκαν σε δύο μεγάλα στρατόπεδα σε ότι αφορά την προσέγγισή τους προς την Μεγάλη Ιδέα και τη χρήση της σε ότι αφορά την αιτιολόγηση της ευρύτερης πολιτικής τους, ειδικότερα στο εσωτερικό. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν όσοι οικειοποιήθηκαν τη Μεγάλη Ιδέα ως ένα μέσο εξεύρεσης χρηματοδοτικών πηγών για τις εσωτερικές τους πολιτικές. Θεωρούσαν, δηλαδή, πως εάν απελευθερώνονταν άμεσα ακόμα περισσότερα ανελεύθερα Ελληνικά εδάφη, τότε αυτά θα μπορούσαν να χρηματοδοτήσουν το Ελληνικό κράτος, μέσα από τη φορολόγηση και τους λοιπούς τους πόρους. Ουσιαστικά έβλεπαν τις περιοχές της Κρήτης, της Μακεδονίας, της Θράκης κλπ. ως πιθανές κερδοφόρες κατακτήσεις, απομακρυνόμενοι εξαιρετικά μακριά από την κεντρική ιδέα της απελευθέρωσης των Ελλήνων ανά την Οθωμανική επικράτεια.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της προσέγγισης αυτής είναι η διεξαγωγή του Ελληνοτουρκικού Πολέμου. Ο Δηλιγιάννης έπεσε θύμα της ευρύτερης λαϊκίστικης χρήσης του πατριωτισμού που ο ίδιος επέβαλλε στην Ελληνική Πολιτική σκηνή (νικώντας τον Τρικούπη βασιζόμενος στην ιδέα του πλουτισμού από την απελευθέρωση/κατάκτηση εδαφών). Έτσι, οι πλειοδότες στον λαϊκισμό αντίπαλοί του, κυρίως ο Δημήτριος Ράλλης, κατάφεραν να εξουδετερώσουν ακόμα και την διπλωματική ουδετερότητα της Αυλής και να οδηγήσουν, εν τέλει, την Ελλάδα σε περαιτέρω οικονομική δυσπραγία. Το ακριβώς αντίθετο δηλαδή από αυτό που υπόσχονταν.

Από την άλλη πλευρά βρίσκονταν οι πολιτικοί όπως ο Τρικούπης και ο, πρακτικά διάδοχός του, Θεοτόκης (αν και είχε υποπέσει κι αυτός στο ατόπημα της συμμετοχής στις δυνάμεις που επέμεναν για στρατιωτική παρέμβαση, σύμφωνα με τον εγγονό του Γεώργιο Ράλλη). Οι πολιτικοί αυτοί δεν οικειοποιήθηκαν τη Μεγάλη Ιδέα, αλλά την ασπάστηκαν ουσιαστικά και ειλικρινά, ενσωματώνοντάς την στην εσωτερική τους πολιτική, όχι ως μέσο νομιμοποίησής της, αλλά ως απώτερο στόχο

των πολιτικών τους ενεργειών. Δηλαδή, δεν προσέβλεπαν στην κατάκτηση νέων εδαφών ως πηγές χρηματοδότησης του Ελληνικού κράτους, παρά υποστήριζαν πως το Ελληνικό κράτος οφείλει να μεταρρυθμιστεί και να προχωρήσει σε πολιτικές που θα το καθιστούσαν βιώσιμο οικονομικά, ώστε να αποκτήσει τη στρατιωτική ισχύ, αλλά και να έχει την διπλωματική πυγμή, να προχωρήσει στην απελευθέρωση των υποδουλωμένων Ελληνικών περιοχών.

Η πολιτική αυτή διαφαίνεται με δύο βασικές κατευθύνσεις που πήρε ο Θεοτόκης. Πρώτον, προχώρησε στην εξυγίανση όσο το δυνατόν της Ελληνικής οικονομίας κατά την πρώτη διακυβέρνησή του, ώστε να μπορεί να εκσυγχρονίσει το στράτευμα. Παράλληλα, εμπιστεύτηκε στο Διάδοχο Κωνσταντίνο την αναδιοργάνωση του στρατεύματος, λόγω των σπουδών και της εμπειρίας του, παρ' όλο που ήταν μια πολιτικά ριψοκίνδυνη κίνηση (άλλωστε, τις συνέπειές της τις βίωσε όταν παραιτήθηκε λόγω της διαφαινόμενης ενεργοποίησης του Στρατιωτικού Συνδέσμου).

Αυτά σε ότι αφορά την εσωτερική πολιτική. Η άλλη κατεύθυνση, όμως, αφορά την εξωτερική πολιτική ουσιαστικά και αφορά την ενεργοποίηση της Ελληνικής πολιτείας στο Μακεδονικό ζήτημα. Η απελευθέρωση της Μακεδονίας δεν διαφαινόταν άμεσα, όμως το Ελληνικό κράτος προσπάθησε μέσα από ευαίσθητες ισορροπίες ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στις Μεγάλες Δυνάμεις να αποσοβήσει την εθνική καταστροφή της Βουλγαρικής επικυριαρχίας στα Ελληνικά εδάφη της Μακεδονίας.

Τέλος, ο **Στρατός** παρέμεινε μέχρι και το 1908 αμέτοχος στα πολιτικά δρώμενα της χώρας. Τελευταία φορά είχε δραστηριοποιηθεί κατά την έκπτωση του Όθωνα, οπότε ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος αιφνιδίασε τον πολιτικό κόσμο με την αποκάλυψη της ύπαρξής του. Γενικά η προσέγγιση των Στρατιωτικών προς τη Μεγάλη Ιδέα υπήρξε ελαφρώς χρηστικός. Αυτό φαίνεται κυρίως από την διάχυτη εντύπωση πως η συμμετοχή πολλών αξιωματικών στο Μακεδονικό ζήτημα αποτέλεσε ευκαιρία να εξιλεωθούν, πρωτίστως στους εαυτούς τους, για την αποτυχία του Ελληνοτουρκικού πολέμου (όσο κι αν η ευθύνη για την αποτυχία αυτή καταλογίστηκε κυρίως στο Διάδοχο Κωνσταντίνο από τους στρατιωτικούς). Η αίσθηση αυτή που προσδίδονταν στους λόγους που οι στρατιωτικοί ήθελαν να συμμετάσχουν στον Μακεδονικό Αγώνα δεν θέτει σε καμία περίπτωση υπό αμφισβήτηση τη συμβολή των Ελλήνων στρατιωτικών στην διαφύλαξη της Ελληνικότητας της Μακεδονίας. Απλά δίνεται, ίσως, μια πιο ξεκάθαρη οπτική στη

μέχρι τότε αποστασιοποίηση του στρατού από την άσκηση της πολιτικής σε υψηλό επίπεδο.

Σημειώνεται άλλωστε, ότι και ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος κινήθηκε σε συντεχνιακές κυρίως αναζητήσεις και η πολιτική εμπλοκή με την απομάκρυνση των πριγκίπων από το στράτευμα ενείχε μικροπολιτικές αντιμαχίες εντός του στρατεύματος, κυρίως ενάντια στους αξιωματικούς του κύκλου του Διαδόχου Κωνσταντίνου. Μπορεί οι αιτιάσεις τους να μην περιείχαν ουσιαστική ρητορική περί της Μεγάλης Ιδέας, αλλά, τουλάχιστον, δεν τη χρησιμοποίησαν ως εργαλείο για την νομιμοποίηση των αιτημάτων τους. Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσε να καταγραφεί το Κίνημα στο Γουδί ως η απαρχή μιας μακράς περιόδου κατά την οποία ο Στρατός θα εμπλέκονταν στα εσωτερικά πολιτικά ζητήματα της χώρας, με όρους κοινωνικοπολιτικούς και σίγουρα ξένους προς τον ρόλο του στο κράτος, με αποκορύφωμα τη Δικτατορία του 1967. Όσο κι αν μπορεί να πιστωθεί στον Στρατιωτικό Σύνδεσμο η εμπλοκή του Βενιζέλου στην κεντρική Ελληνική πολιτική σκηνή, εν τούτοις, θα πρέπει να του χρεωθούν και οι μετέπειτα πολιτικές προστριβές του στρατεύματος με αυτήν.

Κλείνοντας την υποενότητα αυτή, θα πρέπει να γίνει αναφορά στην προσωπικότητα του Ελευθερίου Βενιζέλου. Η σταδιακή άνοδος του πολιτικού αυτού θα σήμανε και την πλέον αποτελεσματική επίτευξη των στόχων της Μεγάλης Ιδέας, χτίζοντας και πάνω στην προετοιμασία του Θεοτόκη για την ουσιαστική στήριξη της ως εθνικού στόχου. Ήδη από την εποχή του κινήματος στο Θέρισσο έδειξε πως δεν ήθελε να υποπέσει στο σφάλμα της βεβιασμένης χρήσης της Μεγάλης Ιδέας ως πολιτικό αφήγημα, αλλά και πως δεν ήταν διατεθειμένος να παραμείνει δέσμιος των διπλωματικών επιταγών. Πράγματι, ο Ελευθέριος Βενιζέλος μπορεί ακόμα από τις πρώτες αυτές πολιτικές του κινήσεις κατά την περίοδο μελέτης να τοποθετηθεί στους πολιτικούς που είχαν υιοθετήσει το ουσιαστικό νόημα της Μεγάλης Ιδέας και η στρατηγική τους σε οποιοδήποτε επίπεδο της πολιτικής τους δραστηριοποίησης ενείχε τη χρήση της ως σκοπού και όχι ως εργαλείου επίτευξης μικροπολιτικών φιλοδοξιών. Κατά το Κρητικό ζήτημα δε διεκδίκησε ο ίδιος ουσιαστικά αξιώματα, παρά αγωνίστηκε να εφαρμοστούν οι ιδέες του σχετικά με την πορεία της Κρήτης προς την ένωση με την Ελλάδα. Επίσης, δεν βιάστηκε να εμπλακεί με την ανώτερη πολιτική στην Ελλάδα, όταν του δόθηκε η ευκαιρία κατά τα γεγονότα μετά το κίνημα στο Γουδί. Αν και αυτό το τελευταίο αποτελεί εν γένει δείγμα στρατηγικής πολιτικής σκέψης και δε συνδέεται άμεσα με τη Μεγάλη Ιδέα, εν τούτοις καταδεικνύει ότι ο Βενιζέλος δεν κινούνταν βάσει πολιτικής ματαιοδοξίας, αλλά στο πλαίσιο

στοχευμένων και σχεδιασμένων πολιτικών κινήσεων. Χαρακτηριστικό που αποδείχθηκε αργότερα σημαντικό για την επίτευξη μέρους των στόχων της Μεγάλης Ιδέας.

3.4 Συμπεράσματα Κεφαλαίου

Το παρόν κεφάλαιο αποτελεί το κυρίως κεφάλαιο αποτύπωσης υλικού και ανάλυσής του για την υπό εξέταση περίοδο, ανάμεσα στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και το Κίνημα στο Γουδί του 1909. Η παρουσίαση των κυριοτέρων πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων είχε ως σκοπό να καταδειχτεί η ευρύτερη υψηλή στρατηγική του Ελληνικού κράτους, όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από τις ενέργειες των πρωταγωνιστών της περιόδου. Πρόκειται για μια προπαρασκευαστική περίοδο για την τελική πραγμάτωση μεγάλου μέρους της Μεγάλης Ιδέας, η οποία, δυστυχώς μετά τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής, θα περάσει στη σφαίρα της εθνικής συλλογικής μνήμης, εκπιπτόμενη από την σφαίρα της μακρόπνοης εθνικής στρατηγικής. Πράγματι, το Μακεδονικό και το Κρητικό ζήτημα, προ των πυλών μάλιστα του τότε μη προβλεπόμενου ακόμα Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, αποτέλεσαν ένα σημαντικό πεδίο εσωτερικής αναζήτησης της Ελληνικής πολιτικής σκηνής για την περαιτέρω προσέγγιση της Μεγάλης Ιδέας.

Όπως έγινε αντιληπτό από την πρώτη ανάλυση που παρουσιάστηκε στην προηγούμενη υποενότητα, η πλάστιγγα έγειρε προς την προετοιμασία του έθνους για τις ανάγκες της Μεγάλης Ιδέας, μετά την αποτυχία της αντίθετης προσέγγισης: της μικροπολιτικής δηλαδή χρήσης της Μεγάλης Ιδέας, τόσο για λόγους «πατριωτικού» ανταγωνισμού, όσο και την εκμετάλλευση των νέων περιοχών. Στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει η τελική ανάλυση βάσει των ευρημάτων του παρόντος και στο πλαίσιο της θεωρητικής επισκόπησης του πρώτου κεφαλαίου.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

1. Τσιριγώτης, Δ. (2013). Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία - Διεθνείς σχέσεις και διπλωματία. Εκδόσεις Ποιότητα
2. Δερτιλής Γιώργος(1977), Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική Επέμβαση 1880 - 1909, Έξαντας Εκδοτική
3. Μαργαρίτης Γ., Αζέλης Α., Ανδριώτης Ν., Δετοράκης Θ. (1999) : Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Τάξης Ενιαίου Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα
4. Πρεβελάκης Ε, Το καθεστώς της Χαλέπας και το φερμάνι του 1889, Κρητικά Χρονικά 17/1963
5. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του (2005), Ελληνικά Γράμματα
6. Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 - 1974, Τόμος 5ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία
7. Καλλιβερέτακης, Λ. (2004). Κρήτη 1871-1913. Στο συλλογικό: Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, 5ος Τόμος.
8. Ρικάκης, Α. (1898). Η Κρήτη και ο ελληνοτουρκικός πόλεμος
9. Δετοράκης, Θ. (1998). Η επανάσταση του 1897, στις ανατολικές επαρχίες της Κρήτης. Κρητολογικά Γράμματα, τ. 14
10. Κοροβίνης, Ε. (2008). Η Νεοελληνική Φαυλοκρατία. Εκδόσεις Αρμός,
11. Μαркеζίνης, Σ. (1968). Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος
12. Παϊζή, Κ. (1980). Τα Πλοία του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού 1830 - 1979. ΓΕΝ
13. Γ. Βεντύρης (1970), Η Ελλάς του 1910 -1920 Τόμος Α'
14. Καγιαλής, Σ., & Καγιαλεδάκης, Σ. (1997) Έκδοση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων για την επέτειο των 100 χρόνων από την 9η Φεβρουαρίου 1897
15. Ζορμπάς Ν(1925) . Απομνημονεύματα
16. Κασσεσιάν, Ι. (1997). Ο "άτυχος" Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897.
17. Ρούσος, Γ. (1977). Το Μαύρο 97. Φυτράκης
18. Έκθεσις επί της πολεμικής ενεργείας εν Ηπείρω κατά τον Ελληνοτουρκικόν πόλεμον του 1897 / Συνταχθείσα υπό του διεξάγοντος τας στρατιωτικές επιχειρήσεις αρχηγού του εν Ηπείρω στρατού καθ' όλην την διάρκειαν του πολέμου Θρασυβούλου Μάνου, Μάνος Θρασύβουλος, Εν Αθήναις, 1899.
19. Κουρκουμέλης, Ν. (2009). Έλληνες και ξένοι εθελοντές στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Ηπειρωτικά χρονικά, τ. 43

20. Ράλλης, Γ. (1986). Γεώργιος Θεοτόκης: ο πολιτικός του μέτρου. Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα
21. Ασπρέας, Γ. (1930). Πολιτική Ιστορία της Νεοτέρας Ελλάδος
22. Βασδραβέλλη, Ι. (1950). Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της Ανεξαρτησίας Αγώνας, 1796-1832
23. Τσάμης, Π. (1975). Μακεδονικός Αγών. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
24. Douglas, D. (1993). The Greek Struggle in Macedonia 1897- 1913. Εκδοτική Αθηνών
25. Γενεαλογία και Ιστορία Δεληγιαννάκηδων και Βαρδουλάκηδων – Απόσπασμα από το ημερολόγιο του Ηλία Δεληγιαννάκη, σ. 85. Ανακτήθηκε στις 12/6/2017 στο <http://www.esfakia.gr/%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC/45/274-12-----71-109>
26. Μελά, Ν. (1992). Παύλος Μελάς. Δωδώνη
27. Γούναρης, Β. (1993). Ο Μακεδονικός Αγώνας. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20ο αιώνα: 1900-1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής,
28. Σβολόπουλος, Κ. (1993). Το Κρητικό Ζήτημα. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20° αιώνα: 1900-1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής,
29. Βερέμης, Θ. (2000). Ο στρατός στην ελληνική πολιτική. Από την ανεξαρτησία έως τη δημοκρατία. Κούριερ Εκδοτική
30. Μαρωνίτη, Ν. (1993). Παλαιοκομματισμός και Γουδί. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20ο αιώνα: 1900-1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής,
31. Τσίχλης, Β. (2007). Το κίνημα του Γουδή και ο Ελευθέριος Βενιζέλος. ΠΟΛΥΤΡΟΠΟΝ
32. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμος ΙΔ' –Εκδοτική Αθηνών (1975)
33. Χρηστίδης, Χ. (2005) Ιωάννης Μεταξάς, το προσωπικό του ημερολόγιο, τόμος Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – Επίλογος

4.1 Ανάλυση ερευνητικών ερωτημάτων

Έχοντας ολοκληρώσει την αναλυτική παρουσίαση τόσο της υπό μελέτη περιόδου, όσο και της ευρύτερης περιόδου πριν από αυτήν και κατά την οποία εξελίχθηκε και εφαρμόστηκε η Μεγάλη Ιδέα, στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρηθεί να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην θεωρητική προσέγγιση του πρώτου κεφαλαίου. Με αυτήν την τελευταία ανάλυση θα εδραιωθεί το πλαίσιο της πολιτικής χρήσης της Μεγάλης Ιδέας κατά την περίοδο μελέτης.

Κριτήρια προσδιορισμού και διαμόρφωσης της υψηλής στρατηγικής

Σύμφωνα με την παρουσίαση των κυρίαρχων πολιτικών ενεργειών και τάσεων κατά την περίοδο αναφοράς, δύο βασικές οικογένειες κριτηρίων χρησιμοποιήθηκαν για τη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής του Ελληνικού Κράτους. Η μία αποτελείται από όλα εκείνα τα κριτήρια που ανήκουν στη σφαίρα της μικροπολιτικής και του λαϊκισμού. Κριτήρια δηλαδή διαμόρφωσης της Υψηλής Στρατηγικής που αποσκοπούν στο να αποκομίσουν εκλογικά οφέλη όσοι εμπλέκονται στη διαμόρφωση αυτή. Χρήση των διακυβευμάτων της εθνικής στρατηγικής, ώστε να αποτυπωθεί ένα ηγετικό και πατριωτικό προφίλ, χωρίς απαραίτητα να υφίσταται ουσιαστικός σχεδιασμός για την ύπαρξη ωφέλιμων αποτελεσμάτων από τη στρατηγική αυτή. Η άλλη οικογένεια κριτηρίων αφορά την ουσιαστική χάραξη μεσο-μακροπρόθεσμης εθνικής στρατηγικής, με κύριο αφήγημα τη Μεγάλη Ιδέα και την απελευθέρωση των ιστορικά Ελληνικών περιοχών οι οποίες αποτελούσαν ακόμα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εάν τα κριτήρια αυτά χρησιμοποιηθούν για την διαμόρφωση μιας Υψηλής στρατηγικής, τότε αυτή θα εξυπηρετεί την ίδια τη Μεγάλη Ιδέα και όχι όσους την προσεταιρίζονται για ίδιο (μικροπολιτικό) όφελος.

Πολιτικοστρατηγική αντιμετώπιση περιορισμών και ευκαιριών του διεθνούς συστήματος

Η κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα είναι μακροπρόθεσμα ρευστή. Ένα σύστημα διαχρονικά άναρχο, πρακτικά αμετάβλητο ως προς τη δομή, του οποίου οι βασικές αρχές δείχνουν να παραμένουν κι αυτές διαχρονικά πιο κοντά στη θεωρία

του ρεαλισμού. Παρατηρείται πως η συνολική περίοδος που αναφέρθηκε στην παρούσα μελέτη (τόσο η περίοδος αναφορά, όσο και η προγενέστερη) καταδεικνύει με μεγάλη ευκρίνεια τη στρατηγική των Μεγάλων Δυνάμεων στη συνεχή προσπάθειά τους να υπερασπιστούν και να προωθήσουν τα συμφέροντά τους, ακόμα και με μια πρώτη μορφή πολέμων δι' αντιπροσώπων (proxy wars), όπως συχνά έπραττε η Ρωσία, χρησιμοποιώντας τους Χριστιανικούς πληθυσμούς. Πράγματι, όταν οι πολιτικές δυνάμεις της Ελλάδας αντιλαμβάνονταν τη σημασία αυτών των διεκδικητικών ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις και την περιφέρειά τους, κατάφερναν να εκμεταλλευτούν ευκαιρίες, αλλά και να ξεπεράσουν περιορισμούς. Παραδείγματος χάριν, στο Μακεδονικό ζήτημα υπήρξε κρυφή ενεργοποίηση του Ελληνικού Κράτους υπέρ του αγώνα στη Μακεδονία, ώστε να μην δημιουργηθούν διπλωματικά επεισόδια, ενώ στο Κρητικό ζήτημα ο Βενιζέλος κινήθηκε στο πλαίσιο της μη διατάραξης των ισορροπιών που επέβαλλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, χωρίς να τις προκαλέσει, όπως ο Δηλιγιάννης με τον πόλεμο του 1897, αλλά και χωρίς να υιοθετεί μια αναποτελεσματική πολιτική βασισμένη σε διαπροσωπικές σχέσεις, όπως ο Πρίγκηπας Γεώργιος.

Το εθνικό συμφέρον και ο ρόλος του στον προσδιορισμό της υψηλής στρατηγικής

Βασικό στοιχείο της Υψηλής Στρατηγικής είναι η αποσαφήνιση του τι θεωρείται εθνικό συμφέρον. Στο σημείο αυτό βρίσκει εφαρμογή η βασική ιδέα που έχει προκύψει από τη μέχρι τώρα μελέτη, ο διαχωρισμός δηλαδή των πολιτικών δυνάμεων σε δύο κυρίες σχολές σκέψης. Το εθνικό συμφέρον, σε όρους πατριωτισμού και μακροπρόθεσμου σχεδιασμού για τη βιωσιμότητα του Ελληνικού Κράτους, ως κύριου εκφραστή, ως μέσου μετουσίωσης του Ελληνικού Έθνους, ακολουθεί τη Μεγάλη Ιδέα: απελευθέρωση όσων περισσότερων Ελληνικών εδαφών είναι δυνατόν από την Οθωμανική κυριαρχία, εξασφαλίζοντας τουλάχιστον την Ελληνικότητά τους όπου δεν είναι άμεσα επιτεύξιμη η απελευθέρωση (βλέπε Μακεδονικό ζήτημα), ώστε σταδιακά να αποκτήσει το Ελληνικό Κράτος την ικανότητα να εκφράζει μέσω των κυριαρχικών του δικαιωμάτων το σύνολο του Ελληνισμού.

Αξίζει να επισημανθεί ξανά ότι υπήρχαν και εκείνες οι πολιτικές δυνάμεις που ταυτίζανε το εθνικό συμφέρον με το κρατικό συμφέρον. Θεωρούσαν, δηλαδή, ότι το εθνικό συμφέρον βρισκόταν αυτούσιο στην διαφύλαξη της βιωσιμότητας του Ελληνικού κράτους, με την απελευθέρωση των Ελληνικών περιοχών να αποτελούν εργαλείο για την επίτευξη του στόχου αυτού.

Ικανές και αναγκαίες συνθήκες που καθιστούν δυνατή και ορθολογική πολιτική επιλογή τη σύναψη συμμαχιών και πολιτικοστρατιωτικών συμπράξεων μεταξύ των κρατών

Μελετώντας ιδιαίτερα την περίοδο αναφοράς, στο πλαίσιο της υιοθέτησης της Μεγάλης Ιδέας ως εθνικό σκοπό εξαγονται ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με τις συνθήκες που οδηγούν σε αμοιβαία επωφελείς συμπράξεις μεταξύ κρατών. Στην περίοδο μελέτης, το Κρητικό ζήτημα, ως βασικό διακύβευμα της Μεγάλης Ιδέας, προσφέρει το καλύτερο πεδίο αναφοράς. Βασικά, αμοιβαία επωφελείς συμπράξεις μπορούν να υπάρξουν κυρίως όταν κάθε κράτος (οι αρχές του) μπορεί να συνειδητοποιήσει την ισορροπία δυνάμεων και τα συμφέροντα των κρατών με τα οποία η σύμπραξη εξετάζεται. Κι αυτό γιατί, εν τέλει, το επίπεδο της ωφέλειας ανάμεσα στα κράτη δεν είναι πάντοτε ίσο. Είτε διαφέρουν στη φύση τους τα συμφέροντα των κρατών, είτε στην αξία για κάθε χώρα. Έτσι, η ένωση της Κρήτης, συμφέρον του Ελληνικού Κράτους, δεν συμφωνούσε απαραίτητα με τις βλέψεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην Αν. Μεσόγειο (σταθερότητα στην περιοχή, ειδικά μέσω της σταθερότητας του «Μεγάλου Ασθενή», της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας). Οπότε, αναγκαία συνθήκη είναι η εμπέδωση των ισορροπιών και των συμφερόντων ένθεν και κείθεν. Δεν είναι όμως ικανή συνθήκη, καθώς πρέπει να συνοδεύεται και από την πολιτική ωριμότητα που οδηγεί στην ικανότητα λήψης δύσκολων αποφάσεων, πολλές φορές ενάντια σε ένστικτα πολιτικής επιβίωσης.

Η επιρροή του δομικού περιορισμού των μέσων ενός λιγότερο ισχυρού κράτους στην επιλογή και εφαρμογή της υψηλής του στρατηγικής

Κράτη όπως η Ελλάδα καλούνται πολλές φορές στην ιστορία τους να αντιμετωπίσουν δομικούς περιορισμούς στην άσκηση μιας Υψηλής Στρατηγικής που θα εξυπηρετεί πλήρως τα εθνικά τους συμφέροντα, περιορισμούς που ανάγονται στην ισχύ τους στο διεθνές πεδίο, είτε αυτή ορίζεται σε όρους στρατιωτικούς, οικονομικούς ή διπλωματικούς (ευρύτερη γεωπολιτική, σχέσεις κρατών και αρχών αυτών κλπ.). Η περίοδος μελέτης καθιστά εξαιρετικά σαφές το επίπεδο επιρροής τέτοιων δομικών περιορισμών. Η Ελλάδα δεν είχε τη στρατιωτική ισχύ (ή την οικονομική ευρωστία για να εξασφαλίσει την ισχύ αυτή) να επιβάλλει την ένωση της Κρήτης, πόσω δε μάλλον να επιτύχει θετικά αποτελέσματα στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο. Αντιστοίχως, σε διπλωματικό επίπεδο, δεν μπορούσε να εμφανιστεί ως εγγυητής σταθερότητας στην περιοχή της Μεσογείου, όχι απλά λόγω περιορισμού

μέσων, αλλά λόγω της ίδιας της Υψηλής Στρατηγικής της, η οποία αφορούσε την αποσταθεροποίηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την κατάληψη εδαφών της όπου υπήρχαν ιστορικά Ελληνικά συμφέροντα. Όμως, όπως φάνηκε στο Μακεδονικό Ζήτημα (και εν μέρει στο Κρητικό, σε ότι αφορά τις κινήσεις Βενιζέλου), οι περιορισμοί αυτοί μπορούν να καμφθούν, εφόσον συντρέχουν ορισμένες συνθήκες. Βασική προϋπόθεση για να μπορέσει να περιοριστεί η επιρροή αυτή στην άσκηση της Υψηλής Στρατηγικής είναι η ρεαλιστική προσέγγιση των βημάτων προς αυτήν που μπορούν να γίνουν ανά χρονική περίοδο (π.χ. όχι απελευθέρωση άμεσα της Μακεδονίας, αλλά εξασφάλιση του Ελληνικού της χαρακτήρα) και επίσης η εμπέδωση των περιορισμών στους οποίους δομικά υπόκειται η χώρα και η πολιτική της τάξη, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα κελεύσματα των στοιχείων εκείνων που κινούνται στη σφαίρα του λαϊκισμού, όπως συνέβη στην περίπτωση του Ελληνοτουρκικού Πολέμου.

Λειτουργικός ρόλος και σημασία των διεθνών θεσμών, του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς ηθικής στις πολιτικές δράσεις των κρατών για την προάσπιση και προαγωγή των εθνικών τους συμφερόντων

Η πρώτη ίσως ιστορικά αποτύπωση της ουσίας του ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις, έρχεται από την Αρχαία Ελλάδα και διαφαίνεται από τον διάλογο Αθηναίων - Μηλίων, όπως αυτός αποτυπώνεται από το Θουκυδίδη, κατά την ανάλυση του Πελοποννησιακού Πολέμου. Στον διπλωματικό αυτό διάλογο των δύο πλευρών αποκαλύπτεται ο κυνισμός, αν όχι η «αλλαζονεία¹¹⁶» της δύναμης των εκάστοτε Μεγάλων Δυνάμεων. Πράγματι, η πρώτη μορφή μιας υποτυπώδους διεθνούς κοινότητας, με τον τρόπο που ορίστηκε από τις συνεννοήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων της περιόδου μελέτης, βασίστηκε στην καλύτερη δυνατή εξισορρόπηση των συμφερόντων των πλέον δυνατών κρατών. Το διαχρονικό Ανατολικό Ζήτημα, άλλωστε, αφορούσε την ισορροπία και την σταθερότητα στην περιοχή και όχι αυτήν καθ' αυτήν την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ακόμα και σήμερα, οι διεθνείς οργανισμοί και κοινότητες, όπως και το διεθνές δίκαιο, έχουν δημιουργηθεί στη βάση της καλύτερης εξυπηρέτησης των μεγάλων παγκόσμιων οικονομιών, τις οποίες και συμφέρει η αντίστοιχη παγκόσμια σταθερότητα. Φυσικά, δεν αμφισβητείται το θετικό αποτέλεσμα αυτής της έκφρασης των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων και για τις μικρότερες κρατικές οντότητες συνολικά και ιστορικά, όμως, ακόμα και σήμερα, όπως και στην περίοδο μελέτης, η διεθνής σταθερότητα, ως προϋπόθεση και αναγκαία συνθήκη για τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων, δεν λαμβάνει υπόψη

¹¹⁶ Από το ομότιτλο βιβλίο του Γερουσιαστή J. William Fulbright

της συναισθηματισμούς, ιστορικές πραγματικότητες και, εν γένει, τις επιδιώξεις των μικρότερων κρατών. Αντίδοτο σε αυτήν την πραγματικότητα είναι η προσπάθεια σύμπλευσης των συμφερόντων των μικρών χωρών με την ουσία των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων, όπως, π.χ., η σταθερότητα στην περιοχή που μπορούσε να προσφέρει μια αυτόνομη, στην αρχή, Ελληνική Κρητική πολιτεία.

Βέλτιστη ορθολογιστική υψηλή στρατηγική για την κρατική επιβίωση-αυτοσυντήρηση εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος

Η ανάλυση των προηγούμενων ερωτημάτων οδηγεί και στην απάντηση στο συγκεκριμένο. Η Υψηλή Στρατηγική ενός κράτους πρέπει πρωτίστως να είναι ρεαλιστική και ουσιαστική. Να αφορά την εσωτερική πολιτική ζύμωση των εξωτερικών στρατηγικών και των διεθνών επιδιώξεων του κράτους ως οντότητα εκφραστή του έθνους. Να μην αφορά την εξωτερική των εσωτερικών επιδιώξεων της πολιτικής τάξης. Αυτό βοηθάει στην ορθολογικότερη διατύπωση των εθνικών στόχων, άρα και την καλύτερη ένταξη και προσαρμογή τους σε μια ρεαλιστική πολιτική πλατφόρμα διεθνούς εμβέλειας. Η ορθολογική διατύπωση των εθνικών στόχων αφορά κυρίως την προσπάθεια σύμπλευσης αυτών όσο το δυνατόν περισσότερο με τους στόχους των Μεγάλων Δυνάμεων των οποίων τα συμφέροντα, εν τέλει, καθορίζουν τις διεθνείς εξελίξεις. Αυτό περιλαμβάνει χρονικούς και χωρικούς συμβιβασμούς στις επιδιώξεις του κράτους, εντός, φυσικά, κάποιων ορίων εθνικού συμφέροντος, και ψύχραιμη διπλωματική δραστηριότητα. Χωρίς να υποτάσσεται απόλυτα στα κελεύσματα των Μεγάλων Δυνάμεων, ένα κράτος πρέπει να μπορεί να διαμορφώσει την εξωτερική του πολιτική με τέτοιο τρόπο ώστε οι διεθνείς επιδιώξεις του να μπορούν να εξυπηρετήσουν ταυτόχρονα τα δικά του συμφέροντα και αυτά σημαντικών και ουσιαστικών συμμάχων.

4.2 Συνολικά βασικά συμπεράσματα εργασίας

Λαμβάνοντας υπόψη τα συμπεράσματα κάθε κεφαλαίου και την ανάλυση των θεωρητικών ερωτημάτων παραπάνω, μπορούν να εξαχθούν μια σειρά βασικών και συνολικών συμπερασμάτων, συνοπτικά μεν, αλλά πλήρως περιεκτικά δε της ουσίας της παρούσας μελέτης. Αυτά έχουν ως ακολούθως:

1. Η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε κεντρικό αφήγημα της πολιτικής της περιόδου αναφοράς, αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια της πρώτης περιόδου της ύπαρξης

του Ελληνικού Κράτους. Συνέχεια, μάλιστα, της εξέλιξής της ακόμα από τα πρώτα χρόνια της Οθωμανικής κατάκτησης των Ελληνικών περιοχών.

2. Η χρήση της από τους πολιτικούς είχε κυρίως δύο μορφές, πρακτικά αντίθετες σε χαρακτήρα μεταξύ τους. Η πρώτη αφορά την υιοθέτησή της και των αρχών της, ως εθνικό διακύβευμα για το οποίο όφειλε να εργαστεί ο πολιτικός κόσμος και να θέσει ως προτεραιότητα η κρατική οντότητα που έφερε την έννοια του Ελληνισμού, το νέο Ελληνικό Κράτος. Η δεύτερη μορφή χρήσης της ήταν εργαλειακή, δηλαδή χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο εξυπηρέτησης των εκάστοτε μικροπολιτικών επιδιώξεων της άρχουσας τάξης, ώστε να παρουσιάσει ένα ανώτερο πολιτικό αφήγημα ως μέσο νομιμοποίησης των ενεργειών της.
3. Οι μορφές αυτές κατανεμήθηκαν κυρίως σε τρεις περιόδους: Ο Καποδίστριας, όπως και οι πρωτεργάτες της Επανάστασης του 1821 είχαν τη Μεγάλη Ιδέα, αν και ακόμα δεν είχε αποσαφηνιστεί ως όρος, ως πυλώνα της στρατηγικής τους. Αυτή η αντιμετώπιση εμφανίστηκε, έκτοτε, ξανά μόνο κατά την περίοδο αναφοράς, από τον Θεοτόκη ουσιαστικά και εν μέρει από τον Βενιζέλο, όπως και από τον Τρικούπη. Ενδιάμεσα, οι περισσότεροι πολιτικοί, με (τραγικό) αποκορύφωμα τον «ατυχή» πόλεμο του 1897, οικειοποιήθηκαν την Μεγάλη Ιδέα προς ίδιον πολιτικό όφελος.
4. Η Υψηλή Στρατηγική της Ελλάδας την περίοδο αναφοράς κινήθηκε γύρω από δύο βασικά ζητήματα, το Μακεδονικό και το Κρητικό, τα οποία αποτέλεσαν σαφές παράδειγμα των επιταγών της Μεγάλης Ιδέας. Με αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνεται η χρήση της Μεγάλης Ιδέας, όχι απλά ως νομιμοποιητικό μέσο της Υψηλής Στρατηγικής, αλλά και ως πηγή έμπνευσής της (ασχέτως τρόπου χρήσης της, βλέπετε παραπάνω).
5. Τα δύο παραπάνω ζητήματα αναλύθηκαν κατά την περίοδο αυτή σε δύο βασικές επιδιώξεις: την εξασφάλιση της Ελληνικότητας της Μακεδονίας και την αυτονόμηση της Κρήτης. Αμφότερες ορθολογικές και ρεαλιστικές επιδιώξεις, οι οποίες δεν αντιτίθενται άμεσα στα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων.
6. Στις περιπτώσεις που η χρήση της Μεγάλης Ιδέας απέβλεπε στην νομιμοποίηση ρεαλιστικών στρατηγικών με ορθολογικές βλέψεις, όπως παραπάνω, τότε η χρήση αυτή προσέφερε θετικά αποτελέσματα στον Ελληνισμό. Όταν χρησιμοποιήθηκε εργαλειακά, εκεί που οι στρατηγικές δεν νομιμοποιούνταν πρωτίστως από τον ορθολογισμό, οδήγησε σε ολέθρια αποτελέσματα.

Αν θα έπρεπε να κλείσει η παρούσα παράθεση συμπερασμάτων με μια κατακλείδα, αυτή θα ήταν πως οι εκάστοτε εθνικοί στόχοι μπορούν να προσφέρουν σημαντικά αποτελέσματα σε ένα κράτος όταν είναι δίκαιοι, όπου δίκαιο ορίζεται η ρεαλιστική προσέγγιση της σχέσης των εθνικών συμφερόντων με τις διεθνείς συγκυρίες.

4.3 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Η παρούσα μελέτη αφορά ένα πολύ στενό χρονικό περιθώριο σε ότι αφορά την ανάλυση της χρήσης της Μεγάλης Ιδέας από τους Έλληνες πολιτικούς. Είναι σαφές πως η μελέτη και άλλων περιόδων μεμονωμένα ή και συλλογικά μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερη αποσαφήνιση των σχέσεων της πολιτικής εξουσίας με την Μεγάλη Ιδέα.

Παράλληλα, μπορεί να διερευνηθεί και η από έξω προς τα μέσα επιρροή της Μεγάλης Ιδέας, δηλαδή πως την αντιλαμβάνονταν οι Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά και οι περιφερειακές, εάν την αναγνώριζαν ως στοιχείο της διπλωματικής δραστηριότητας της Ελλάδας ή, έστω, εάν ανιχνεύανε τα χαρακτηριστικά της και πως αντιμετώπιζανε τις επιδιώξεις της Ελλάδας που πηγάζανε από αυτήν.

Τέλος, θα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα μια σύγκριση της Μεγάλης Ιδέας με άλλες παραπλήσιες φιλοσοφίες, γενεσιουργές αιτίες σημαντικών μετατάξεων στη διεθνή σκηνή, όπως η γέννηση του Αμερικανικού Έθνους και οι ζυμώσεις της Γαλλικής Επανάστασης. Τα πεδία σύγκρισης είναι πολλαπλά, με σημαντικότερο ίσως τη σύγκριση ανάμεσα στον εθνικό και τον πολιτικό χαρακτήρα τέτοιων κινημάτων και ιδεών, ως συνέχεια της παρούσας μελέτης και, κυρίως, του βασικού συμπεράσματος περί διαφορετικών χρήσεων της Μεγάλης Ιδέας.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

1. Fulbright, W. (1967). *The Arrogance of Power*

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Διαδικτυακές παραπομπές

1. Korab-Karpowicz, W. Julian, "Political Realism in International Relations", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2017 Edition). Στο <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/realism-intl-relations/>, ανακτήθηκε στις 04/09/2017
2. Γενεαλογία και Ιστορία Δεληγιαννάκηδων και Βαρδουλάκηδων – Απόσπασμα από το ημερολόγιο του Ηλία Δεληγιαννάκη, Ανακτήθηκε στις 12/6/2017 στο <http://www.e-sfakia.gr/%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC/45/274-12-----71-109>
3. Σαρρής, Γ. (2016). Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Εθνεγερσία του Μάρτη 1821: Τρεις Επιστολές στον Διονύσιο Ρώμα. Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού. Ανακτήθηκε στις 29/11/2016 στο <https://argolikivivliothiki.gr/2016/04/19/kapodistrias-5/>
4. Τζάκης, Δ (2000). Τα πρώτα κόμματα: "αγγλικό", "γαλλικό", "ρωσικό". ΙΜΕ. Ανακτήθηκε στις 15 Μαρτίου 2017 στο http://www.ime.gr/chronos/12/gr/1833_1897/domestic_policy/people/03.html

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. Ασπρέας, Γ. (1930). Πολιτική Ιστορία της Νεοτέρας Ελλάδος
2. Β. Σκουλάτου - Ν. Δημακοπούλου - Σ. Κόνδη, Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909), Γ τάξη Ενιαίου Λυκείου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα
3. Βαρλάς, Μ., Καμαρινός, Γ., Κοτρωνάκη, Π., Κουρής, Γ., Παπασπύρου, Μ., Σταματέλου, Α., Τζάκης, Δ., Χάλκος, Β., Χατζής, Η., Εφραίμογλου, Δ., & Φέρλα, Κ. (2000). Η συγκρότηση του Ελληνικού κράτους 1821-1987. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.
4. Βασδραβέλλη, Ι. (1950). Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της Ανεξαρτησίας Αγώνας, 1796-1832
5. Βερέμης, Θ. (2000). Ο στρατός στην ελληνική πολιτική. Από την ανεξαρτησία έως τη δημοκρατία. Κούριερ Εκδοτική

6. Γεωργίου Ρούσου(1975), Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 -1974, Τόμος 1ος ,4ος, Ελληνική Μορφωτική Εστία
7. Γούναρης, Β. (1993). Ο Μακεδονικός Αγώνας. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20ο αιώνα: 1900-1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής
8. Δερτιλής Γιώργος(1977), Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική Επέμβαση 1880 - 1909, Έξαντας Εκδοτική
9. Δετοράκης, Θ. (1998). Η επανάσταση του 1897, στις ανατολικές επαρχίες της Κρήτης. Κρητολογικά Γράμματα, τ. 14
10. Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος(1996), Ελλάς, Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα Τόμος Δεύτερος
11. Έκθεσις επί της πολεμικής ενεργείας εν Ηπείρω κατά τον Ελληνοτουρκικόν πόλεμον του 1897 / Συνταχθείσα υπό του διεξάγοντος τας στρατιωτικές επιχειρήσεις αρχηγού του εν Ηπείρω στρατού καθ' όλην την διάρκειαν του πολέμου Θρασυβούλου Μάνου, Μάνος Θρασύβουλος, Εν Αθήναις, 1899
12. Θ. Βερεμής, Ι. Κολιόπουλος (2012) Νεότερη Ελλάδα: Μια ιστορία απο το 1821, Εκδόσεις Πατάκη
13. Η Επανάσταση του εικοσιένα (1985), Επιστημονικό Συμπόσιο, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, Σύγχρονη Εποχή
14. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Τόμοι ΙΑ, ΙΒ, ΙΓ, ΙΔ' –Εκδοτική Αθηνών (1975)
15. Κ. Μ. Σταματόπουλος (2015), Περί της Βασιλείας στη Νεότερη Ελλάδα, Εκδόσεις Καπρον
16. Καγιαλές, Σ., & Καγιαλεδάκης, Σ. (1997) Έκδοση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων για την επέτειο των 100 χρόνων από την 9η Φεβρουαρίου 1897
17. Καϊδατζής, Α. (1974). Το Σύνταγμα του 1844. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ. 10
18. Καλλιβρετάκης, Λ. (2004). Κρήτη 1871-1913. Στο συλλογικό: Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, 5^{ος} Τόμος.
19. Καμπούρογλου, Γρ. (1901). Ιστορικόν Αρχείον Διονυσίου Ρώμα, Τομ. Α', 1819-1825. Αθήνα
20. Κασσεσιάν, Ι. (1997). Ο "άτυχος" Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897.
21. Κεχριώτης, Ε. (2008). Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού
22. Κοροβίνης, Ε. (2008). Η Νεοελληνική Φαυλοκρατία. Εκδόσεις Αρμός
23. Κουκουτσής, Γ. (1974). Ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ. 10
24. Κουρκουμέλης, Ν. (2009). Έλληνες και ξένοι εθελοντές στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Ηπειρωτικά χρονικά, τ. 43

25. Κώστας Κωστής(2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, Εκδόσεις Πατάκη
26. Κωφός, Ε. (1981). Ο Ελληνισμός στην περίοδο 1869-1881
27. Κωφός, Ε. (2000). Διαπλοκή στρατηγικών και τακτικών επιλογών: Ο Τρικούπης κατά την Ανατολική κρίση, 1875-1878. Στο Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του
28. Λούβη, Ε., & Ξιφαράς, Δ. (2013). Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα
29. Μαργαρίτης Γ., Αζέλης Α., Ανδριώτης Ν., Δετοράκης Θ. (1999) : Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Τάξης Ενιαίου Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα
30. Μαρκεζίνης, Σ. (1968). Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος
31. Μαρωνίτη, Ν. (1993). Παλαιοκομματισμός και Γουδί. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20ο αιώνα: 1900-1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής,
32. Μελά, Ν. (1992). Παύλος Μελάς. Δωδώνη
33. Μενούνος, Ι. (2004). Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και Βιογραφία, Ζ' έκδοση. «Ακρίτας», Αθήνα
34. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του (2005), Ελληνικά Γράμματα
35. Παϊζή, Κ. (1980). Τα Πλοία του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού 1830 - 1979. ΓΕΝ
36. Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Α. (2006). Φίλτατε... Γεώργιος Α'. Εκδόσεις Ερμής
37. Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1874). Ίστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Εκδόσεις Κάκτος
38. Πρεβελάκης Ε, Το καθεστώς της Χαλέπας και το φερμάνι του 1889, Κρητικά Χρονικά 17/1963
39. Προβλήματα της Νεοελληνικής Ιστορίας, Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, Διεθνές πλαίσιο, εξουσία και πολιτική τον 19ο αιώνα(2008), Εκδόσεις Νεφέλη
40. Ράλλης, Γ. (1986). Γεώργιος Θεοτόκης: ο πολιτικός του μέτρου. Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα
41. Ρικάκης, Α. (1898). Η Κρήτη και ο ελληνοτουρκικός πόλεμος
42. Ρούσος, Γ. (1977). Το Μαύρο 97. Εκδόσεις Φυτράκης
43. Σαμπατακάκη, Μ. (2011). Ρωσοτουρκικές πολεμικές αναμετρήσεις. Ο Κριμαϊκός πόλεμος και οι συνέπειές του για τους χριστιανικούς πληθυσμούς της οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο Η Ιστορία της Μικράς Ασίας, τμ 5, Ελευθεροτυπία

44. Σβολόπουλος, Κ. (1993). Το Κρητικό Ζήτημα. Στο Συλλογικό: Η Ελλάδα τον 20ο αιώνα: 1900-1910. Επτά Ημέρες της Καθημερινής,
45. Τζερόπουλος, Γ. (2000). Tanzimat - Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τον 19ο αιώνα. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού
46. Τζόκας, Σ. (1974). Το μεταρρυθμιστικό έργο του Χαρίλαου Τρικούπη. Στο Ιστορία των Ελλήνων. Τ.11
47. Τσάμης, Π. (1975). Μακεδονικός Αγών. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
48. Τσιριγώτης, Δ. (2013). Νεότερη και σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Διεθνείς σχέσεις & διπλωματία. Εκδόσεις Ποιότητα
49. Τσίχλης, Β. (2007). Το κίνημα του Γουδή και ο Ελευθέριος Βενιζέλος. ΠΟΛΥΤΡΟΠΟΝ
50. Τωμαδάκης, Ν. (1955). Περί των αιτίων του Φιλελληνισμού
51. Φίλιας Β. (1985) Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Σ. 166
52. Χρηστίδης, Χ. (2005) Ιωάννης Μεταξάς, το προσωπικό του ημερολόγιο, τόμος Α

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

1. Al-Rahim, A., & Nagata, Y. (1977). The Itizam System in Egypt and Turkey - A Comparative Study.
2. Douglas, D. (1993). The Greek Struggle in Macedonia 1897- 1913. Εκδοτική Αθηνών
3. Dakin, D. (2012). Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923
4. Fulbright, W. (1967). The Arrogance of Power
5. Gellner, E. (1983). Nations and Nationalism, Cornell University Press
6. Jones, M. (1980). The Greek City from Alexander to Justinian. Oxford University Press
7. Mearsheimer, J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics, USA, W. W. Norton and Company Inc.
8. Montesquieu (1874). Considerations on the causes of the Greatness of the Romans and their Decline, Indianapolis/Campbridge, Hackett Publishing Company
9. Morgenthau, H. (1978). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Fifth Edition, Revised. New York, Alfred A. Knopf, pp. 4-15
10. Waltz, K. (2001). Man, the State, and War: A Theoretical Analysis, Columbia University Press
11. Wight, M. (1979). Power Politics. Pelican Books

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

(άρθρο 8 Ν. 1599/1986)

Η ακρίβεια των στοιχείων που υποβάλλονται με αυτή τη δήλωση μπορεί να ελεγχθεί με βάση το αρχείο άλλων υπηρεσιών (άρθρο 8 παρ. 4 Ν. 1599/1986)

ΠΡΟΣ ⁽¹⁾ :	Γραμματεία Μεταπτυχιακού Προγράμματος				
Ο - Η Όνομα:	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	Επώνυμο:	ΚΟΥΤΡΟΥΜΑΝΟΣ		
Όνομα και Επώνυμο Πατέρα:	ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΥΤΡΟΥΜΑΝΟΣ				
Όνομα και Επώνυμο Μητέρας:	ΞΥΑΓΓΕΛΙΑ ΒΑΕΛΙΔΟΥ				
Ημερομηνία γέννησης ⁽²⁾ :	ΔΥΟ ΙΟΥΛΙΟΥ ΧΙΛΙΑ ΞΕΙΑΣΟΕΙΑ ΕΝΕΝΗΝΤΑ				
Τόπος Γέννησης:	ΑΘΗΝΑ				
Αριθμός Δελτίου Ταυτότητας:	ΑΒ008622	Τηλ:	6979850562		
Τόπος Κατοικίας:	ΒΥΡΩΝΑΕ, ΑΘΗΝΑ	Οδός:	ΚΑΞΑΜΠΑ	Αριθ:	2 ΤΚ: 16232
Αρ. Τηλεομοιοτύπου (Fax):			Δ/ση Ηλεκτρ. Ταχυδρομείου (Email):	kou_panagios@noemail.com	

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις⁽³⁾, που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι:

το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Ημερομηνία: 22.10.2017

Ο - Η Δηλών

(Υπογραφή)

(1) Αναγράφεται από τον ενδιαφερόμενο πολίτη ή Αρχή ή η Υπηρεσία του δημόσιου τομέα, που απευθύνεται η αίτηση.

(2) Αναγράφεται ολογράφως.

(3) «Όποιος εν γνώσει του δηλώνει ψευδή γεγονότα ή αρνείται ή αποκρύπτει τα αληθινά με έγγραφη υπεύθυνη δήλωση του άρθρου 8 τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών. Εάν ο υπαίτιος αυτών των πράξεων σκόπευε να προσπορίσει στον εαυτόν του ή σε άλλον περιουσιακό όφελος βλάπτοντας τρίτον ή σκόπευε να βλάψει άλλον, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι 10 ετών.

(4) Σε περίπτωση ανεπάρκειας χώρου η δήλωση συνεχίζεται στην πίσω όψη της και υπογράφεται από τον δηλούντα ή την δηλούσα.